

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Silvie Kuldová

**VLIV HISTORICKÉ ČESKO-NĚMECKÉ JAZYKOVÉ HRANICE
NA GEOGRAFICKOU ORGANIZACI ČESKÉ SPOLEČNOSTI**

Diplomová práce

Praha 2006

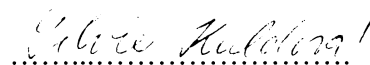
Vedoucí diplomové práce: RNDr. Pavel Chromý, Ph.D.

Úvodem děkuji vedoucímu mé diplomové práce RNDr. Pavlovi Chromému, Ph.D. za podnětné připomínky, velikou podporu a korigování mých nápadů a zorganizování anketárního šetření na Podbořansku. Zároveň bych ráda vyjádřila poděkování skupině studentů, kteří mi byli při tomto anketárním šetření nápomocni. Můj dík za cenné rady patří kolegovi Zdeňkovi Kučerovi, Ing. Květě Tošnerové a všem, jež byli ochotni se mnou konzultovat různé části práce.

Práce vznikla v rámci řešení grantového projektu GA UK č. 278/2005/B-GEO/PrF: Geografická diferenciacie regionální identity obyvatel v Česku v období vstupu České republiky do EU. Autorka děkuje grantové agentuře za podporu.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím níže uvedené literatury a pramenů.

V Praze dne 25. dubna 2006

Silvie Kuldová

OBSAH

SEZNAM TABULEK, GRAFŮ A OBRÁZKŮ.....	5
ABSTRACT	7
1. ÚVOD	8
1. 1. CÍLE PRÁCE A VSTUPNÍ PŘEDPOKLADY	9
1. 2. METODIKA PRÁCE	10
2. DISKUSE S LITERATUROU A TEORETICKÉ KONCEPTY	13
2. 1. KULTURNÍ ASPEKTY V GEOGRAFII A KULTURNÍ GEOGRAFIE	13
2. 1. 1. Regionální identita – koncept, terminologie	14
2. 1. 2. Vybrané teoretické koncepty hranic a pohraničí	17
2. 1. 3. Teorie proměny identity a symbolů v českém pohraničí	21
2. 1. 4. Kulturní problematika českého pohraničí v pracích českých autorů ...	23
2. 2. KONCEPT JÁDRO–PERIFERIE	25
2. 2. 1. Teoretická východiska: vybrané modely jádro–periferie	27
2. 2. 2. Základní pojmy: jádro, periferie, marginalita	30
2. 2. 3. Výzkum periferních oblastí se zaměřením na Česko	32
3. PROJEVY ČESKO-NĚMECKÉ JAZYKOVÉ HRANICE V SOUČASNÉ GEOGRAFICKÉ ORGANIZACI SPOLEČNOSTI	36
3. 1. ŠETŘENÍ PROJEVU ČESKO-NĚMECKÉ JAZYKOVÉ HRANICE VE SROVNÁNÍ S VÝSLEDKY SOCIOGEOGRAFICKÉ REGIONALIZACE ČESKA	37
3. 2. ŠETŘENÍ PROJEVU ČESKO-NĚMECKÉ JAZYKOVÉ HRANICE NA ZÁKLADĚ VÝSLEDKŮ KLASIFIKACE ÚZEMÍ ČESKA	39
3. 2. 1. Výběr charakteristik pro klasifikaci území Česka	39
3. 2. 1. 1. Charakteristiky rozmístění obyvatelstva	40
3. 2. 1. 2. Charakteristiky hospodářství a ekonomické ukazatele	41
3. 2. 1. 3. Kulturní ukazatele	43
3. 2. 2. Klasifikace území Česka	44
3. 2. 3. Hledání geografického vzorce vnitrozemí versus pohraničí na základě územní diferenciacce vybraných charakteristik	53
3. 2. 4. Šetření geografického vzorce kulturních ukazatelů ve vztahu k historické česko-německé jazykové hranici	61
4. VÝZKUM KULTURNÍCH ODLIŠNOSTÍ MODELOVÝCH ÚZEMÍ S OHLEDEM NA JEJICH POLOHU VŮČI HISTORICKÉ ČESKO-NĚMECKÉ JAZYKOVÉ HRANICI	64

4. 1. VÝBĚR MODELOVÝCH ÚZEMÍ	64
4. 2. STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH MODELOVÝCH ÚZEMÍ	67
4. 2. 1. Jemnicko	67
4. 2. 2. Osoblažsko	68
4. 2. 3. Podbořansko	69
4. 2. 4. Sedlecko–Jistebnicko	71
4. 3. VÝZKUM KULTURNÍCH ODLIŠNOSTÍ MODELOVÝCH ÚZEMÍ	71
4. 3. 1. Zhodnocení sběru informací pomocí anketárního šetření v modelových územích	71
4. 3. 2. Zhodnocení sběru informací pomocí pozorování v modelových územích	74
4. 3. 3. Hledání prostorového vzorce kulturních odlišností modelových území	75
4. 3. 3. 1. Předpoklady pro identifikaci obyvatel s regionem	76
4. 3. 3. 2. Symboly obyvatel modelových území	79
4. 3. 3. 3. Regionální identita obyvatel modelových území	90
4. 3. 3. 4. Zhodnocení kulturních odlišností pohraničních a vnitrozemských území	92
5. ZÁVĚR	94
6. LITERATURA A PRAMENY.....	98
7. PŘÍLOHA	110
8. FOTOGRAFICKÁ PŘÍLOHA (obr. i–lxxv)	127

SEZNAM TABULEK, GRAFŮ A OBRÁZKŮ

SEZNAM TABULEK:

Tab. 1: Charakteristika a příklady hlavních komponent formujících regionální identitu	17
Tab. 2: Průměrné hodnoty proměnných dle jednotlivých shluků a jejich variabilita uvnitř daného shluku	48
Tab. 3: Celková vysvětlená variabilita, počáteční vlastní hodnoty	54
Tab. 4: Hodnoty komponentních vah po Varimax rotaci	55
Tab. 5: Komunalita původních proměnných	60
Tab. 6: Parametry anketárních šetření	72
Tab. 7: Nejkrásnější a nejošklivější místa pro respondenty z vybraných zájmových území	87
Tab. I: Korelační matice proměnných vstupujících do statistické analýzy, Pearsonovy korelační koeficienty	112
Tab. II: Čísla vyhodnocených otázek z jednotlivých dotazníků a jejich vzájemné srovnání	126

SEZNAM GRAFŮ:

Graf 1: Počet obvodů ORP v jednotlivých shlucích	49
Graf 2: Scree graf vlastních čísel v sestupném pořadí jejich velikosti	55
Graf 3: Životní hodnoty, které respondenta váží k místu bydliště, vybraná zájmová území	78
Graf 4: Spokojenost respondenta s životem v místě bydliště, vybraná zájmová území	79
Graf 5: Symboly respondentů z vybraných zájmových území.....	81
Graf 6: Jak respondent charakterizoval krajinu, v níž leží jeho sídlo, vybraná zájmová území	83

SEZNAM OBRÁZKŮ:

Obr. 1: Dimenze regionální identity	15
Obr. 2: Izočáry pohraničnosti, pohraniční perifernosti a perifernosti v území čtvercového tvaru	34
Obr. 3: Model centrum-periferie–marginální region	37
Obr. 4: Typologie obvodů ORP na základě podobnosti vybraných ukazatelů, řez shlukováním na hladině dvou shluků	45

Obr. 5: Typologie obvodů ORP na základě podobnosti vybraných ukazatelů, řez shlukováním na hladině osmi shluků	47
Obr. 6: Typologie venkovského území v Česku podle okresů	52
Obr. 7: Územní variabilita komponenty 1 „Venkovské periferie“	57
Obr. 8: Územní variabilita komponenty 2 „Progresivní jádrové oblasti“	57
Obr. 9: Územní variabilita komponenty 3 „Identita“	58
Obr. 10: Územní variabilita komponenty 4 „Úspěšný sekundér“	58
Obr. 11: Obvody ORP vybrané pro terénní šetření s ohledem na jejich příslušnost do jednotlivých shluků dle výsledků shlukové analýzy a jejich polohu vůči česko-německé jazykové hranici z roku 1930	65
Obr. 12: Území vybraná pro terénní šetření s ohledem na rozmístění tzv. periferních území v bývalých krajích Česka	66
Obr. I: Česko-německá jazyková hranice z roku 1930 ve vztahu k sociogeografické regionalizaci Česka k roku 2001	111
Obr. II: Hierarchický strom množin shluků proměnných vstupujících do statistické analýzy	113
Obr. III: Procentuální podíl věřících ve vztahu k česko-německé jazykové hranici z roku 1930, obvody ORP, Česko, 1. 3. 2001	113
Obr. IV: Procentuální podíl rodáků ve vztahu k česko-německé jazykové hranici z roku 1930, obvody ORP, Česko, 1. 3. 2001	114
Obr. V: Průměrný počet částí obce na obec ve vztahu k česko-německé jazykové hranici z roku 1930, obvody ORP, Česko, 1. 3. 2001	114
Obr. VI: Modelové území Jemnicko	115
Obr. VII: Modelové území Osoblažsko	116
Obr. VIII: Modelové území Podbořansko	117
Obr. IX: Modelové území Sedlecko-Jistebnicko	118

ABSTRACT

The Historical Czech-German Linguistic Border's Impact on the Geographical Organization of Czech Society

The study deals with the example of historical border, Czech-German linguistic border and search if the relict borders are able to impact an organization of society. The aim of the study is to analyze by virtue of which parameters Czech-German linguistic border is evident today. We expect that the territories lying on one side of the linguistic border resemble each other and as a whole they are different from the ones on the other side.

In first part of the study we discuss main theories and references and we explain the used terms. There is the search of the linguistic border's influence in second part of the study. The analysis of its influence is based on fourteen settlement and population indicators for the level of "districts of municipality with extended agency", using statistical data analysis (hierarchical cluster analysis and principal components analysis). Then we choose four microregions with different location against the linguistic border and compare their cultural dissimilarities. In the chosen microregions there were conducted two forms of data collection: an observation and a public inquiry. We use data from the public inquiries which were conducted as a part of the former grant projects.

Following acquired findings we can argue that the former German linguistic territory and Czech inland still vary in their cultural aspects. According to this statement we can find Czech borderland resettled after 1945 as a "cultural periphery" of Czechia. Recent inhabitants of resettled borderland have lower regional consciousness and not so long continuity in traditions and perception of symbols. The monitoring of further cultural development of these areas should promote to better understanding to the process of forming regional consciousness and regional identity.

This text has been prepared as part of the grant project GA UK no. 278/2005/B-GEO/PrF: "Geographical differentiation of regional identity of inhabitants in Czechia in period of accession the EU".

Key words:

Czech-German linguistic border – historical border – culture – border region – core-periphery model – regional identity – statistical analysis

1. ÚVOD

V předkládané diplomové práci se zabývám otázkou vlivu historické česko-německé jazykové hranice na geografickou organizaci české společnosti. Uplynulo již šedesát let od vydání oficiálního nařízení, aby většina českých Němců opustila své domovy. Na území Česka dnes neexistuje prostor s převahou obyvatel hlásících se k německé národnosti. Zkoumání projevů česko-německé etnické hranice, která transferem Němců zanikla, by se tak v daném kontextu mohlo zdát neopodstatněné. Nicméně „pohraniční“ území postižené odsunem je stále částí české společnosti vnímáno jako prostor odlišný od „vnitrozemí“ a zmíněná hranice dodnes přetrvává v tzv. *reliktní* podobě.

Reliktní hranice (také historickogeografická, původní) je podle Chromého (2000) taková hranice, která byla v některém období v minulosti funkční hranicí mezi odlišnými prostorovými jednotkami a dodnes je buď patrná v terénu (v kulturní krajině), nebo je zaznamenána v archivních pramenech. Možné projevy historické česko-německé jazykové hranice odborníci často diskutují (z velkého množství prací lze uvést alespoň Daněk 2000; Houžvička 1997; Chromý 2000; Zich a kol. 1996). Většina autorů se shoduje v myšlence, že dosidlované pohraničí Česka představuje oproti zbytku území kvalitativně odlišný prostor. Zcela jasná shoda ale již nepanuje v názorech na to, jak konkrétně se tento prostor liší. Ve své diplomové práci tedy budu nejprve vycházet z myšlenky, že bývalé německé jazykové území a zbytek Česka jsou rozdílné ve všech ohledech, až následně vyloučím znaky, v nichž se odlišnosti mezi dosidlovaným pohraničím a kontinuálně osídleným vnitrozemím neprojevují.

V mém výzkumu bude navíc brán zvláštní zřetel na diferenciaci českého a německého jazykového prostoru z hlediska kulturních ukazatelů. Ačkoliv tím upřednostňuji určitou skupinu charakteristik, činím tak s vědomím, že česko-německá jazyková hranice plnila v minulosti zejména funkci kulturního předělu. Přetrvávající kulturní odlišnost dosidlovaného pohraničí shodně zdůrazňují všechny výše uvedené práce. Např. Chromý (2000, s. 71) tvrdí, že „z kulturněgeografického a historického hlediska je (...) při studiu pohraničí vhodné (jako specifického prostředí ve vztahu k vnitřním oblastem státu) vymežit pohraničí Česka jazykovou hranicí.“ Myšlenka, že při výzkumu určitého prostoru je důležité brát v úvahu také historické podmíněnosti a souvislosti vývoje území, má potom zvláštní význam při koncipování jeho možného budoucího rozvoje. Kulturní aspekty, lidský potenciál nebo vztah k místu jsou sice

objektivně velmi obtížně měřitelné faktory, které však ve výsledku představují významné determinanty hospodářského rozvoje a obecného fungování společnosti. Zprostředkovaně tak mohou mít reliktní hranice vliv na mnohem širší spektrum faktorů a jejich prostorovou diferenciaci.

Tento text vznikl v rámci řešení grantového projektu Geografická diferenciacie regionální identity obyvatel v Česku v období vstupu České republiky do EU (2005–2006, GA UK č. 278/2005/B-GEO/PrF).

1. 1. CÍLE PRÁCE A VSTUPNÍ PŘEDPOKLADY

Hlavní cíl diplomové lze definovat ve dvou rovinách:

- 1) Zjistit na příkladu historické česko-německé jazykové hranice, zda mohou mít reliktní hranice vliv na organizaci společnosti;
- 2) Zjistit jak konkrétně se projevuje historická česko-německá jazyková hranice na území Česka. Analyzovat a) zda se ještě dnes v nějakém ohledu projevuje a když, tak b) na základě kterých charakteristik.

Deduktivně podle vybraných obecných poznatků a tvrzení (blíže diskutovaných v teoretické části diplomové práce) a na základě pozorování v konkrétním modelovém území Podbořansko, jehož rozvojovými problémy se dlouhodobě zabývám (blíže např. Kuldová 2005a), byly formulovány hypotézy a vstupní předpoklady tohoto výzkumu:

Odsun českých Němců a následné dosídlení pohraničních oblastí znamenalo zásadní změnu geografické organizace společnosti na území Česka. Lze tedy předpokládat, že v prostoru bývalého německého jazykového území proběhla komplexní socioekonomická proměna. První hypotéza zní: (1) Území na německé straně jazykové hranice by si měla být z hlediska socioekonomických charakteristik strukturálně podobná a měla by se odlišovat od obdobných území vnitrozemských. Nicméně ani tak nemůžeme považovat dosídlované pohraničí za vnitřně zcela homogenní území. Různé charakteristiky a jejich skupiny se budou projevovat v různých částech pohraničí s rozdílnou intenzitou. S ohledem na specifický historický vývoj této části českého pohraničí by však měla být jeho regionální diferenciacie nižší než rozdíl mezi pohraničím a vnitrozemím.

Druhá hypotéza vychází z poznatku, že historická česko-německá hranice je hranicí jazykovou, a z toho důvodu by měla být především hranicí kulturní. (2) Lze tedy předpokládat, že historická česko-německá jazyková hranice bude mít vliv na kulturní

jevy a procesy i v oblastech, kde tomu analýza kvantitativních dat nenasvědčuje. Prostorová diferenciacie dosidlovaného pohraničí versus vnitrozemí bude patrná skrze data tzv. „měkká“, subjektivní. Bude se projevovat v rozdílném vztahu obyvatel k jejich životnímu prostředí (v nejširším smyslu slova), v odlišné míře regionální identity obyvatel, v rozdílnosti tradičních kulturních projevů v daných oblastech.

Lze očekávat, že dosidlované pohraničí, jakožto území znevýhodněné přerušением kontinuity osídlení, bude vůči vnitrozemí představovat marginalizovanou oblast. V závěru práce bych měla být schopna odpovědět na výzkumné otázky: Z hlediska kterých charakteristik je okrajová? Pakliže je historická česko-německá hranice hranicí kulturní, můžeme území dosidlovaného pohraničí označit v rámci Česka za kulturní periferii?

1. 2. METODIKA PRÁCE

Samotnému šetření projevů historické česko-německé jazykové hranice předchází zarámování problematiky kultur, hranic a pohraničí a polarity prostoru do širších souvislostí. V této části diskutuji teoretická východiska práce, hodnotím základní literaturu k tématu a vysvětluji v textu užívané odborné pojmy.

Druhou část práce tvoří vlastní výzkum vlivu sledované hranice na geografickou organizaci české společnosti. Byl proveden na dvou řádovostních úrovních (makro- a mikroúroveň) a na základě hodnocení odlišných typů dat (objektivních a subjektivních). Platnost hypotéz nejprve ověřuji statistickou analýzou (metodou shlukové a komponentní analýzy) čtrnácti vybraných charakteristik osídlení a obyvatelstva pro celé území Česka (makroúroveň) za jednotlivé obvody obcí s rozšířenou působností. Poté se soustředím na výzkum kulturních odlišností čtyř modelových území (mikroúroveň) s odlišnou polohou vůči česko-německé jazykové hranici. Dvě z nich (Podbořansko, Osoblažsko) se nacházejí na německé straně jazykové hranice, jedno (Sedlecko-Jistebnicko) v českém vnitrozemí a čtvrtým (Jemnicko) jazyková hranice prochází. Jemnicko tak zároveň slouží jako kontrolní modelové území kulturní odlišnosti vnitrozemí a pohraničí ve větším územním detailu – na úrovni obcí v rámci jednoho mikroregionu.

Ve zvolených modelových mikroregionech proběhla dvojí forma sběru informací: anketární šetření zaměřené na obyvatele těchto území a pozorování. Anketární šetření v zájmových územích bylo provedeno v rámci grantových projektů řešených na KSGRR, PŘF, UK v Praze v letech 1999–2005: Perspektivy vývoje

periferních oblastí ČR (1998–1999, Grantový projekt GA UK č. 12–980–126/98/M); Geografický výzkum periferních oblastí Česka v transformačním období: aplikace v tercierním vzdělávání (2002–2003, Grantový projekt GA UK č. 205/2002/B-GEO/PrF); Periferní oblasti Česka jako součást polarizace prostoru v souvislostech evropské integrace (2003–2005, Grantový projekt GA ČR č. 403/03/1369); Geografická diferenciacie regionální identity obyvatel v Česku v období vstupu České republiky do EU (2005–2006, GA UK č. 278/2005/B-GEO/PrF). Prvotní a časově velmi náročný úkol představovalo přepsání všech 572 v terénu ručně vyplněných dotazníků v tištěné podobě do podoby elektronické, jejich následné kvantitativní vyhodnocení a vzájemné srovnání. Na základě výsledků terénního šetření jsem opět ověřovala hypotézu o větší podobnosti mikroregionů ležících na jedné straně jazykové hranice proti mikroregionům za hranici a zjištěné skutečnosti konfrontovala s výsledky pozorování.

Bližší postup práce a používané metody (např. metody statistické analýzy) vždy podrobně vysvětluji v úvodních kapitolách příslušných oddílů. Za závěrečným zhodnocením výsledků práce jsou ještě připojeny dvě přílohy, grafická a fotografická (s obr. i–lxxv) – na něž je na příslušných místech v textu odkazováno.

Vyskytuje-li se v textu pojem „historická česko-německá jazyková hranice“, je její vymezení velmi zjednodušené a nepřesné. Ačkoli kulturní hranice mají spíše charakter neurčité přechodové zóny, nežli ostré linie (Siwek 1996; Siwek 1999; Siwek, Kaňok 2000; Halás 2005), z důvodu nutnosti generalizace budu jazykovou hranici uvažovat jako čáru a takto ji budu znázorňovat i graficky. Hranice byla vymezena na řádovostní úrovni obcí podle národnosti deklarované v censu 1930. Kritériem pro zařazení příslušné obce do německého jazykového území bylo 50 a více procent převažujícího německého obyvatelstva. Sčítání lidu z roku 1930 jsem zvolila proto, že představuje poslední sčítání, které obsahuje údaje za německé obyvatelstvo na území Česka, a zároveň je prvním sčítáním, v němž se za vnější znak národnosti jednoznačně považuje pouze mateřský jazyk, nikoli např. obcovací řeč, jak tomu bylo v censu z roku 1910 (Bubeník, Křest'an 1995; Brabcová 2005). Poněvadž výzkumem zjišťuji hlavní rozdíly mezi někdejší českým a německým kulturním prostorem, v některých analýzách jsem neuvažovala ani české jazykové ostrovy v jinak převážně německém osídlení (např. Mostecko) či naopak německé enklávy v českém vnitrozemí (např. Jihlavsko) – v grafice označováno jako „hranice bez jazykových ostrovů“. Tam, kde nebylo nutné použít takto výraznou generalizaci, jsou v grafice zaneseny i jazykové ostrovy („hranice v plném vymezení“). Bývalé německé jazykové území (bez uvažování

českých enkláv) je v textu někdy označováno jako „pohraničí“ („dosídlované pohraničí“), území na opačné straně hranice jako „(české) vnitrozemí“. Pojem „pohraničí“ zde tedy nezahrnuje prostor po celé délce státní hranice (např. česko-slovenské pohraničí).

2. DISKUSE S LITERATUROU A TEORETICKÉ KONCEPTY

2. 1. KULTURNÍ ASPEKTY V GEOGRAFII A KULTURNÍ GEOGRAFIE

V rámci postpozitivistických přístupů v geografii je v posledních desetiletích kladen stále větší důraz na „kulturní“ stránku nejrůznějších diskutovaných témat. Nemusí se vždy jednat přímo o diskusi v rámci disciplíny, která nese slovo „kulturní“ ve svém názvu, tedy *kulturní geografii*. Široce pojímané kultuře – tj. i ve smyslu chování a jednání – dané společnosti je dnes věnována pozornost také v ostatních geografických disciplínách, např. geografii obyvatelstva a osídlení (Roberts 1996; Wirth 1996), historické geografii (Graham, Nash eds. 2000; Chromý 2003b), politické geografii a geografii konfliktů (Cox 1988 cit. v Cosgrove 1994; Dostál 2001; Barša, Strmiska 1999), geografii zemědělství a geografii venkova (Cloke 1989 cit. v Bičík 2005; Hogart, Buler, Black 1995 cit. v Bičík 2005; Perlín 1998; Zemánek 2003; Blažek 2004) a v neposlední řadě i jako důležitému hledisku na poli regionálního rozvoje a regionálního plánování (Malmberg 1997 cit. v Blažek, Uhlíř 2002) a výzkumu problémových oblastí (Chromý, Janů 2003; dále např. Hynek a kol. 2005; Jeřábek 2005; Kuldová 2005).

V těchto souvislostech se dnes pojem „*kultura*“ chápe komplexněji než jako synonymum kulturního dědictví, umění, určitých artefaktů a vybraných rituálních projevů. „Kultura“ neoznačuje pouze úzkou oblast výtvorů jednotlivých lidských společenství, ale představuje součást veškerého konání těchto společenství, „tvořivou sílu formující život jako takový“ (Dülmen 2002, s. 39). Definice pojmu „kultura“ však existuje veliké množství (např. Murphy 2004). V různých vědeckých disciplínách se mu přikládá jiný význam a tento výraz obecně zaznamenal v čase značné posuny v obsahu. Ostatně i disciplína *kulturní geografie* prošla během 20. století výraznou paradigmatickou proměnou.

Renesance kulturní geografie a oživení problematiky kultury souvisí především s prosazováním nových přístupů v regionální geografii, tzv. *novou regionální geografii*. Tj. regionální geografii, „která v posledních letech (po překonání dlouhodobě kritizované popisnosti, pod vlivem vývoje myšlení v sociálních vědách a vzrůstajících interdisciplinárních perspektiv vědy obecně) získává opět na významu“ (Chromý 2003a, s. 164). Nová regionální geografie klade při regionalizaci důraz na takové faktory jako je identita, instituce – nutnost institucionalizace regionu (Paasi 1986). Region je chápán jako historicky kontinuální proces, aby byl, musí být reprodukován jednáním komunity

jej obývajících. To jsou zcela odlišné představy od tradičně pojímaného regionu jako části zemského povrchu, přesně měřitelné nebo viditelné statické oblasti (Paasi 1986, Pred 1984 cit. v Chromý 2003a).

Druhý z uvedených přístupů byl vlastní i „tradiční“ kulturní geografii, která měla víceméně popisný charakter. Americká kulturní geografie 1. pol. 20. stol., spojovaná především se jmény C. O. Sauera a jeho kolegů z Berkeley school, soustředila svoji pozornost na studium vývoje a typů kulturní krajiny a zásahy člověka do přírodního prostředí. Pojem krajina byl však omezen pouze na její unikátní prvky. Poválečná prostorová věda (vliv tzv. kvantitativní revoluce) kladla větší důraz na prostor (space) nežli na prostředí (environment), proto se začali badatelé ke konceptu kultury vracet ve větší míře až v 80. letech. Cosgrove, Jackson (1987) cit. v Cosgrove (1994) podrobili kritice Sauerovo pojetí kulturní geografie a deklarovali tzv. „*novou*“ *kulturní geografii*, která měla mít blíže k sociální teorii než k biologii a historii. Ačkoli nadále přetrvává zájem o krajinu (biologično, ekologično), tentokrát se např. sleduje její vliv na formování identit (sociologično). Nová kulturní geografie je především reakcí na multikulturalismus v moderní společnosti a usiluje o to dát slovo jiným, než pouze majoritní populaci, a jiným „kulturám“, než pouze tzv. „vysoké“ (high), oficiální kultuře. (Cosgrove 1994; Cloke, Philo, Sadler 1991; Howard 2003).

2. 1. 1. Regionální identita – koncept, terminologie

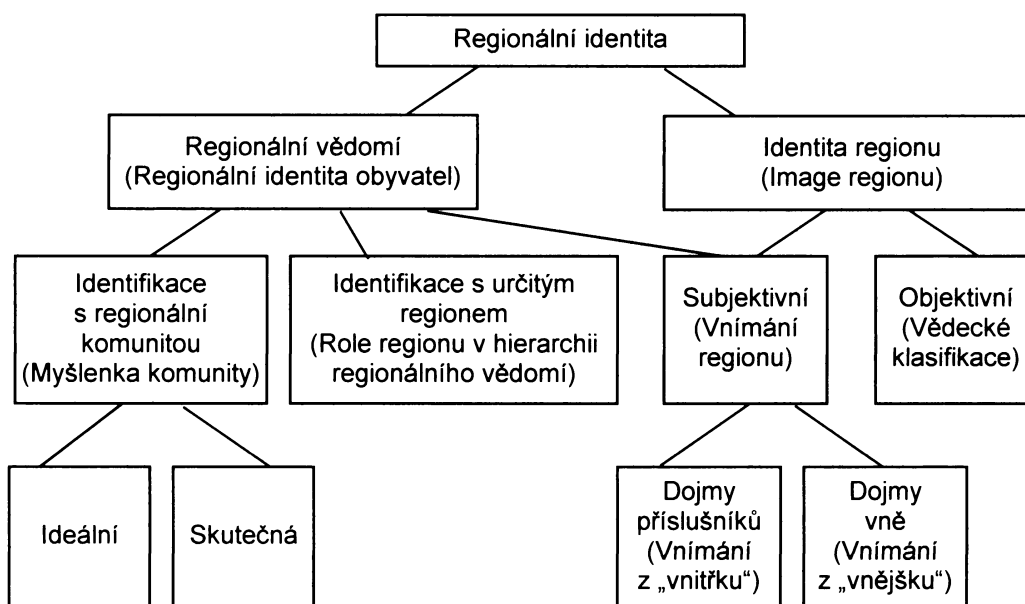
Velkou část výpovědí o realitě představují subjektivní a abstraktní charakteristiky jako jsou např. pocity lidí, genius loci, symboly nebo také identita.

Pojem *identita* bývá nejčastěji užíván v psychologii (sociální psychologii), kde se jím většinou rozumí „jednota vnitřního psychického života a jednání, která bývá též nazývána autentickým bytím“ (Velký sociologický slovník cit. v Zich ed. 2003, s. 18).“ Podle Chromého (2003a, s. 167) je identita „způsob, jímž se jednotlivec nebo skupina jednotlivců definuje, pociťuje svou existenci (jedinečnost) a o který se opírá, když si uvědomuje (vymezuje) sama sebe ve vztahu k jiným.“ Nicméně člověk nemá jedinou identitu, jeho identita se skládá z více *identifikací*, které se podle Zich ed. (2003) vyznačují určitou hierarchizovanou strukturou. V průběhu života každého jedince se jeho identita mění s tím, jak se zapojuje do různých společenských procesů. Identita tak může být vnímána nejen jako odpověď na otázku „kdo jsem?“, ale také „kam patřím?“. Ve vztahu k jiným je vědomím sounáležitosti s určitou sociální skupinou (rodinou, etnikem, náboženským společenstvím, společenskou třídou, názorově blízkou skupinou

apod.) nebo s určitým místem/regionem a to na všech řádovostních úrovních (domovem, vlastí, zeměkouli). Přičemž zmíněné kategorie identit se nemusejí vzájemně vylučovat, ale mohou se libovolně kombinovat či posilovat.

Pokud je při formování identity zastoupen nejsilněji aspekt prostorový (geografický), hovoříme zpravidla o *regionální identitě*. Definovat ji můžeme obdobně dle výše uvedeného výroku Chromého (2003a) jako způsob, jímž se jednotlivec nebo skupina jednotlivců definuje ve vztahu k prostoru (místu, regionu). Ovšem Paasi (1986) poukazuje na nevhodnost užívání termínu „regionální identita“ jako synonyma pro „regionální vědomí“, které má vyjadřovat pocit sounáležitosti/pospolitosti (a také rozlišuje mezi pojmy „místo“ a „region“ – první jmenovaný má význam pro jedince, zatímco druhý pro společnost).

Obr. 1: Dimenze regionální identity

Podle: Paasi (1986, s. 132)

Paasi se konceptem regionální identity dlouhodobě zabývá a ve svých pracích jej komplexně rozvádí (např. Paasi 1986; Paasi 2003; Paasi 2004). Pojetím regionu se hlásí k myšlenkám Preda (time-geography rozpracované Hägerstrandem) a Giddense. Region nepovažuje za prostorovou, ale teoretickou, společenskou kategorii. Region je vytvářen jednáním lidí a jimi dále reprodukován. „Podstata a historie regionu je spojena s biografiemi jedinců skrze jednání sféry institucí, která je opět reprodukována každodenním konáním jedinců“ (Paasi 1986, s. 131). Vzájemnými vztahy mezi

institucionální sférou společnosti a jedinci se pak formuje i *společenské vědomí* (*social consciousness*) a jeho část – *regionální vědomí* (*regional consciousness*). V tomto smyslu užitý pojem „regionální vědomí“ představuje pouze jeden rozměr kategorie *regionální identita* (*regional identity*). Ta má podle autora kromě zmiňovaného 1) *regionálního vědomí* (regionální identity obyvatel regionu) ještě druhou dimenzi 2) *identitu regionu* (viz obr. 1).

Regionální identitu – zastřešující pojem – definuje Paasi (2003, s. 478) jako „interpretaci procesu, skrze který se region stává institucionalizovaným, procesu sestávajícího z vytvoření územních hranic, symboliky a institucí“. Regionální identita integruje fyzické vlastnosti regionu s představami jeho obyvatel, komunity. *Identita regionu* ukazuje na znaky prostředí, kultury a lidí, které se užívají při klasifikaci/regionalizaci, nejen vědecké, nýbrž obecně ve smyslu rozlišení jednoho regionu od ostatních. *Regionální vědomí* potom odpovídá identifikaci lidí s touto symbolikou, s institucionalizovanými*) úkony a strukturami nazývanými „struktury očekávání“ (structures of expectations). Symbolika regionu musí být přitom shodná pro všechny subjekty a aktéry v regionu. (Níc méně významy těchto symbolů se vytvářejí na základě individuálních životních situací jedinců.) Důležité a nejčastěji se vyskytující komponenty formující regionální identitu jsou krajina a životní prostředí v nejširším smyslu slova, historické události, kultura (architektura, jazyk, víra, zvyky a tradice), podnikavost lidí (ekonomické, sportovní aj. aktivity), ekonomická úspěšnost či neúspěšnost, vtaž jádro–periferie (marginalizace regionu) (Paasi 2003; Chromý, Janů 2003) (viz tab. 1).

Paasi ve svých pracích nespécifikuje, která ze dvou dimenzí regionální identity – identita regionu nebo regionální vědomí – se formuje v čase dříve. To následně umožňuje vymezovat typy regionů a na ně vázaného regionálního vědomí z vývojového hlediska. Příklad jedné typologie uvádí Chromý (2003a): a) regiony, které dosáhly suverenity (v samosprávě a řízení) a formování identity následovalo (např. kraj Vysočina), b) regiony s tradičním regionálním vědomím, které nedosáhly v samosprávě a řízení plné suverenity (např. Slovácko), c) regiony se „ztracenou“ identitou (např. oblasti po 2. světové válce vysídleného pohraničí), d) regiony částečně/účelově institucionalizované (např. účelová sdružení obcí).

*) Pozn: Instituce zde v souladu s institucionálním přístupem neznačí pouze organizaci s adresou, ale také zvyky, normy a rutiny. Blíže viz Blažek, Uhlíř (2002).

Paasiho koncept regionální identity tedy kromě vlastní identifikace obyvatel s regionem a jeho prostředím zohledňuje také, jak je region (společenská entita) vnímán, jak je na něj nahlíženo – tím je uchopena jeho existence, region je institucionalizován, tj. uznán. Region (regionální identita) je průnikem vymezení podle vztahové uzavřenosti na základě vybraných ukazatelů (identita regionu) a vztahové uzavřenosti na základě vzájemného ztotožnění se příslušných subjektů jako obyvatel určitého regionu (regionální vědomí) (Kučera, Kuldová 2006).

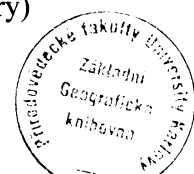
Tab. 1: Charakteristika a příklady hlavních komponent formujících regionální identitu

Prvky identity	Charakteristika, příklady
Krajina	terénní útvary, vodní prvky, vegetace
Životní prostředí	klidné, nenarušené × devastované
Architektura	architektonické památky, regionální specifika architektonických a urbanistických prvků
Zvyky a tradice, kulturně-společenské aktivity	folklór, aktivity spolků, kulturní události
Ekonomické aktivity	specifická zemědělská výroba, řemesla, progresivní terciér, tradiční výroba × nová výroba, ekonomické úspěchy × ekonomické potíže
Význačné osobnosti	historické × současné
Sportovní aktivity	úspěchy sportovních klubů, jednotlivců, typické provozování sportu (např. golfové hřiště, lyžařský areál)
Charakteristiky struktur obyvatelstva	specifické demografické, sociální, ekonomické aj. znaky obyvatelstva (např. kulturní pestrost, vysoká nezaměstnanost)
Poloha	horizontální × vertikální, v systému osídlení (např. centrální × periferní), z hlediska fyzickogeografických celků (horská × nížinná, přímořská)

Upraveno dle: Dotazník pro obyvatelstvo v modelových regionech, JANČÁK, V. a kol. (2003–2005): Periferní oblasti Česka jako součást polarizace prostoru v souvislostech evropské integrace. Grantový projekt GA ČR č. 403/03/1369.

2. 1. 2. Vybrané teoretické koncepty hranic a pohraničí

S otázkami kultury a identity velmi úzce souvisí i problematika regionalizace a vymezení hranic. Každá kultura obývá určité prostředí a na jeho okraji vidí hranice, za nimiž žijí „ti druzí“, kteří již náleží k jiné kultuře. Rozdílné (často zcela odlišné) kultury se potom setkávají, konfrontují a vzájemně ovlivňují (ať už ve smyslu vzájemného obohacení či naopak izolace, uzavření se vlivům druhé kultury)

v přechodovém prostoru mezi jimi obývanými prostředím – v tzv. *pohraničí*. V českém prostředí mají kulturněgeografické otázky související s dichotomií vnitrozemí–pohraničí obzvláště velký význam spojený se specifickým historickým vývojem velké části pohraničních oblastí. Kontinuita kulturního vývoje zde byla přerušena v důsledku historických událostí v průběhu 20. stol.: okupace Česka nacistickým Německem, odsun českých Němců z pohraničí, následné dosídlení těchto oblastí českým, slovenským a z části i jiným obyvatelstvem, čtyřicetiletá existence tzv. železné opony. Zmíněné dění mělo dalekosáhlé dopady na celkovou prostorovou organizaci české společnosti. S nejrůznějšími následky a problémy z toho pramenícími se potýkáme dodnes. Přiblížení a pochopení podstaty některých z nich by mělo být součástí předkládané diplomové práce.

Na tomto místě bychom měli říci, co rozumíme pod pojmem *hranice*. V literatuře najdeme nespočet množství definic tohoto termínu, protože můžeme identifikovat různé typy hranic podle jejich podoby, účelu vymezení atd. Jako hlavní nedostatek těchto kategorizací se ukazuje skutečnost, že nezahrnují komplexní význam pojmu hranice, ale soustředí se pouze na určitý významový okruh (Halás 2005). Nejobecnější definici uvádí Agnew (1994, s. 36): „Hranice je dělící čára mezi jednou prostorovou jednotkou nebo skupinou a druhou“. Geografové se zabývají především hranicemi v prostoru, nicméně i v geografii se mohou objevit zmínky o hranicích mezi společenskými skupinami. Hranici v prostoru je nutné studovat s ohledem na polohu a vlastnosti regionu, na funkci hranice (příčiny vzniku) a především s ohledem na účel regionalizace, tj. ohraničení prostoru. Příspěvkem demonstrujícím rozrůzněnost přístupů ke zkoumání problematiky hranic, pohraničí a regionalizace je např. práce Andersona a O'Dowda (1999).

Nejčastěji se hranice dělí na přírodní (fyzickogeografické, tzv. přirozené, určené přírodními prvky vyskytujícími se v krajině) a umělé (antropogenní, společenské). Uměle vytvořené hranice bývají dále rozlišovány na hranice správní (mezi státními útvary, administrativními celky, politické) a kulturní (etnické apod.). Hranice lze klasifikovat také podle řádovostní úrovně regionů, mezi nimiž jsou vymezovány (mikro-, mezo-, makroregionální), dle propustnosti hranice (konzervační, uzavřená, částečně otevřená, otevřená), z genetického hlediska (např. nová, reliktní), podle charakteru sousedního regionu atd. (blíže např. Anderson, O'Dowd 1999; Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004; Halás 2005; Maier 1990 cit. v Dokoupil 2000).

Hampl (2000) nicméně zdůrazňuje, že všechny funkce hranic a jejich vlastnosti se vzájemně podmiňují, a to obvykle v synergickém smyslu slova (tj. posilují).

Při zkoumání jakékoli hranice v prostoru je nutné si uvědomit, že zpravidla nepředstavuje čáru (která je sama o sobě pouze abstraktní, myšlená), ale spíše zónu. Chromý (2004, s. 37) uvádí, že „hranice jako souvislá linie je produktem státního procesu raného novověku“. To se netýká pouze státní úrovně, také pozdější vymezování katastrálních území a správních jednotek vyžadovalo nutnost exaktního vyjádření dělicí čáry a jejího přesného zanesení do mapy. Pouze smluvené, právně dohodnuté (zejm. administrativní) hranice jsou pak jediné, které mají – nebo by měly mít – podobu jednoznačné čáry, poněvadž přeneseně určují také práva a povinnosti osob v ohraničeném prostoru. Všechny ostatní, přírodní i umělé hranice mají charakter nejednoznačné zóny, byť se linii velmi blíží (viz např. Bezák 1995 cit. v Halás 2005).

Podle Siwka (1999) se rozdílný pohled na hranici uplatňuje do jisté míry i dle toho, odkud se na ni pozorovatel dívá. Nachází-li se daleko od ní, v centru územní jednotky, kde je silná intenzita sledovaného jevu, potom pokles této intenzity působí dojmem jednoznačné rozdílnosti prostoru, a tudíž i jednoznačně vymezitelné dělicí čáry. Naopak na okraji (v příhraničí) je hranice vnímána častěji jako zóna prolínání prvků sousedních regionů, která je poměrně široká, někdy takto chápána i tam, kde ji lze vymezit jednoznačněji.

Siwek (1999) se ve své práci zabývá právě typem velmi neostré hranice: hranicí etnickou. Definiuje ji jako zónu mezi sousedními oblastmi osídlenými příslušníky různých etnik, v níž se vyskytují současně prvky příslušnosti k těmto etnickým skupinám v takové míře, že ji podle nich nelze zcela jednoznačně přiřadit k žádné z nich. Obdobně hovoří o etnické hranici např. Mac Giolla Chríost (2003); podle něho je její hlavní charakteristikou „rozpolcenost“.

Pro zonální hranici je tedy příznačné velmi intenzivní prolínání jevů ze sousedících oblastí, až do té míry, že ve výsledku vzniká společenství odlišné od všech společenství, mezi nimiž hranice vede. Toto neplatí pouze pro lidskou společnost (pro etnické skupiny), v ekologii se obdobné přechodové společenství na styku více různých cenóz nazývá *ekoton*. Ekoton je typický největší druhovou pestrostí a výskytem takových druhů, které nenajdeme ani v jedné cenóze, mezi nimiž hranice vede (např. společenství brakických vod či na přechodu louky a lesa).

Vymezením hranice se dále přeneseně tvoří *pohraniční prostor (pohraničí)*, nazýváno též *příhraničí*, ačkoli někdy se druhý jmenovaný výraz omezuje

na pojmenování oblasti pouze podél jedné strany hranice – s tím je v rozporu vnímání českého „pohraničí“ spíše jako jednostranně rozloženého prostoru podél hranice Česka v důsledku specifických historických událostí (blíže viz Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004). Pohraniční prostor je někdy ztotožňován se zonální hranicí. Narozdíl od ní však nemusí obsahovat jevy a charakteristiky objektů, které bychom nedokázali přiřadit ani jednomu ze sousedících regionů. *Pohraničí* se nejčastěji definuje jako „zóna, ve které je pozorovatelný vliv hranice“ (Dokoupil 2000, s. 11). Tento vliv se v podobě různých hraničních efektů (např. efekt propustnosti, bariérový, periferní efekt – viz Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004) promítá do vlastního fungování pohraničních oblastí a organizace prostoru (viz Halás 2005).

Mimoto můžeme pohraničím rozumět libovolně stanovený k hranici po celé její délce přiléhající areál, ať už je jeho vzdálenost od hranice ve všech bodech konstantní (viz Hurbánek 2005) nebo proměnlivá, např. území vymezené podle hranic nižších administrativních jednotek (Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004, srovnej Halás 2005).

Často se na příhraniční prostor pohlíží jako na území, které je hranicí rozděleno (a proto je nutné napomáhat jeho opětovné integraci – viz idea přeshraniční spolupráce, euroregionů apod.). Taková představa však odpovídá až druhotnému vymezení příhraničního prostoru kolem již existující hranice (mnohdy reliktní, překonané). Pokud se totiž nejedná o shora direktivně ustanovené právní hranice (např. při kolonizaci většiny zámořských území), musí nejprve existovat odlišná prostředí (kulturně, právně), aby mezi nimi byl pocíťován určitý předěl. Potom nemůže prostor po obou stranách fungující hranice dohromady tvořit vztahově uzavřený „přeshraniční“ region (s jádrem a zázemím), ale pouze určitý areál vykazující identifikaci tamních obyvatel s příhraničním prostorem, tj. pocíťujících přítomnost hranice jako jistý fenomén. Takovou identitu obyvatel však nemůžeme označit jako regionální identitu (viz Paasi 1986), jelikož zpravidla nezahrnuje identifikaci s komunitou a chybí institucionalizace konkrétně vymezeného pohraničního prostoru jako celku.

Např. v českém prostředí jasné geografické vymezení pohraničí (na celostátní úrovni), ani jeho všeobecně uznávaná definice neexistuje. Vedle normativně stanoveného pásu území přiléhajícího ke státní hranici (o různé šířce, často vymezeného na bázi územních obvodů obcí nebo okresů dotýkajících se hranice) bývá tímto termínem označována část Česka, „lišící se od zbývajících částí – ‚vnitrozemí‘ – specifickým historickým vývojem, zejména specifickou ‚migrační historií‘

ve 20. století“ (Daněk 2000, s. 50), tj. oblast přibližně odpovídající bývalému německému jazykovému území. V tomto pojetí budeme chápat pojem „pohraničí“ i v předkládané diplomové práci.

2. 1. 3. Teorie proměny identity a symbolů v českém pohraničí

Poválečné události poznamenaly vztahy v takto šířeji pojímaném pohraničí do té míry, že proti vnitrozemí vykazuje slabší regionální identitu obyvatel (vlastní identifikaci s prostředím). Paradoxně k tomu – důsledkem velkých migračních přesunů – přežívá do jisté míry vědomí sounáležitosti s daným prostorem, či jeho vybranými lokalitami, v zahraničí, v představách dřívějších, odsunutých obyvatel (Chromý, Janů 2003). Ačkoli např. Nedomová (1995) uvádí, že generace současných obyvatel mnohých původně dosídlených pohraničních lokalit jsou v nich dnes již „doma“ a zpochybňování svého postavení „starousedlíků“ vnímají jako útok na svoji identitu, jiné studie ukazují, že regionální vědomí obyvatel dalších dosídlovaných lokalit není dostatečně vyvinuté (např. Chromý, Janů 2003; Heroldová 1978; Blažek 2004; Kuldová 2005b). Identita regionu (image českého pohraničí) pak vychází právě z představy sociálně nestabilního prostředí s méně zakořeněným obyvatelstvem (viz např. Zich a kol. 1996).

Na tomto místě je vhodné připomenout tvrzení Paasiho (2003, s. 476), že „identita je společenský proces“. Lze ji tedy v průběhu času získat/posílit, ovšem také ztratit/zeslabit. To platí pro obě složky regionální identity – pro regionální vědomí (vlastní identitu každého jedince) i identitu regionu. Odsun českých Němců z pohraničí bychom proto mohli označit za komplexní ztrátu identity, kdy s odchodem většiny regionálně uvědomělého obyvatelstva nebyla již regionální identita reprodukována a nově příchozí začali formovat regionální identitu novou. Každý migrant si v novém prostředí musí znovu vytvářet svoji identitu a osobní identita člověka předpokládá též identitu místa, tj. jejich symbolickou a významovou náplň (Norberg-Schulz 1994). Symbol se vždy vztahuje k nějakému duchovnímu obsahu předmětu či jevu. Pro zasvěceného je podnětem, pro nezasvěceného však pouhou formalitou, často i zcela bez úcty (Hlinický, Polomová 1998). Pokud zůstává většina obyvatel stabilně na určitém území, má tak zvaně „paměť“. Dědí po předcích symboly, zná jejich duchovní obsah a nanejvýše je po společné shodě přetváří nebo nahrazuje. Oproti tomu přijde-li do území nové, cizí obyvatelstvo, nezná duchovní obsah tamních symbolů, navíc v případě českého pohraničí většina migrantů obsah německých symbolů ani zná

nechtěla a také zpravidla nebyl, kdo by jim symboly vysvětlil a přiblížil. Přesto se nově příchozí museli vyrovnat s tzv. pamětí krajiny, tj. přítomností starých objektů a struktur v krajině (blíže Sádlo a kol. 2005). Takto byly starým symbolům připisovány nové významy, ovlivněné hodnotovým systémem a vzorci chování, které si s sebou dosídlenci přinesli ze svých předchozích bydlišť. Velmi často však byly staré symboly interpretovány negativně, postupně zanikly a obyvatelstvo si vytvořilo symboly nové (Daněk 2000; Kučera, Kuldová 2005). Lze předpokládat, že se zde uplatňovaly více přírodní aspekty, které obecně v dějinách duchovní kultury hrály roli primárních symbolů (Hlinický, Polomová 1998). S terénními útvary, vodními prvky a vegetací (případně s nejnovějšími lidskými aktivitami v území) se migranti identifikovali spíše, poněvadž na regionální kulturu v užším slova smyslu (zvyky a tradice, historické dědictví atd.) na cizím území nemohli či nechtěli navazovat.

Proces formování regionálního vědomí obyvatel českého pohraničí komplikovala skutečnost, že dosídlenci často nepřicházeli za konkrétní představou „domova“, ale jen do uvolněných prostor. Politika dosídlování byla sice zprvu koncipována podle teorie, že převážná část dobrovolných migrantů směřuje do oblastí, které jsou jim relativně blízké z hlediska podobnosti s původním prostředím (viz Drbohlav 1999; Nedomová 1995), a za tímto účelem byly pro jednotlivé vnitrozemské okresy i zahraniční skupiny migrantů vytypovávány nejprůhodnější a nepodobnější pohraniční okresy, kam byli osídlenci přiváženi v transportech do předem určených nebo jimi samými vybraných obcí. Nicméně v praxi se tyto plány mnohdy nedodržovaly (živelné dosídlování, nedostatek volných usedlostí, politicky a strategicky nežádoucí přílišná územní koncentrace některých menšin – např. volyňských Čechů) (blíže Heroldová 1978).

Vysoká kulturní heterogenita představuje druhou překážku v utváření společné regionální identity. Jednotlivé kulturní skupiny udržovaly poměrně dlouho určitou endogamii (např. v uzavírání sňatků) a navíc pocit odcizení v novém prostředí vedl (a vede) k uzavírání se daných skupin tzv. do sebe. Takto se různé kulturní skupiny vzájemně vzdalují, což může vyústit až v konfliktní situace (Heroldová 1978). Mímoto klesá zájem obyvatel o okolní dění a krajinu. Nepochází ke kultivaci či přetváření krajiny, vytváření obytného prostředí, a tím i předpokladů pro formování regionální identity. Výsledkem je následné umocnění pocitu odcizení. Dochází tak k uzavření pomyslného „bludného kruhu“ (Kučera, Kuldová 2005).

2. 1. 4. Kulturní problematika českého pohraničí v pracích českých autorů

Problematikou hranic a pohraničí se dlouho zabývali především političtí geografové, kteří se soustředili na studium hranic politických útvarů, na jejich význam (dnes např. v souvislosti s procesem globalizace a integrace), geopolitickou funkci, ale také návaznost na vznik společenských a politických konfliktů (např. Jehlička, Tomeš, Daněk eds. 2000). Do popředí zájmu českých geografů se hranice a pohraničí dostaly po roce 1989. Pád totalitního režimu umožnil svobodně hovořit o poválečných událostech v českém pohraničí, o jeho rozvojových problémech a možnostech. Nutnost řešit tyto otázky vyvstala v souvislosti s „otevřením“ hranic, obnovou kontaktů a vztahů se Západní Evropou, se vstupem Česka do různých integračních uskupení (NATO, Evropská unie), ale také s prudkým nárůstem územních socioekonomických rozdílů v rámci Česka. I čistě hospodářské změny (v pohraničí) jsou zpravidla uvažovány v širším kontextu, je diskutován jejich vliv na další oblasti fungování společnosti (viz např. Hampl a kol. 1996; Hampl a kol. 1999; Hampl a kol. 2001; Hampl 2000; Jeřábek 2000; Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004; Bičík, Chromý, Jeleček, Jančák, Kupková, Štěpánek, Winklerová 2001).

Kromě toho se objevují i práce se zaměřením na čistě kulturní problematiku českého pohraničí. Otázky kulturní proměny tohoto prostoru a současné pestrosti národnostních, etnických, jazykových a náboženských skupin dříve řešili především etnografové (mezi výjimky patří práce Häuflera 1973). O územním výskytu rozdílných kulturních skupin a z toho plynoucích konfliktů pojednává např. Heroldová (1978); Robek, Heroldová (1983); Šatava (1981). V geografické obci je obdobná problematika zmiňována v rámci výzkumu integrace cizinců (Janská, Drbohlav 1999). Etnickou otázkou pohraničí – tentokrát však nikoli po válce dosídlovaného – se zabývá také Siwek (1996; 1999); Siwek, Kaňok (2000). Na příkladu česko-polského pomezí na Těšínsku se pokouší o nový přístup k definování a popisu etnické hranice, která má charakter nejednoznačné přechodové zóny. Protože izočáry získané zvolením určité velikosti statistického ukazatele (např. nadpoloviční většiny příslušníků dané národnosti v obci) nepopisují skutečnost vhodně a při změně metodiky vykazují velkou a obtížně vysvětlitelnou prostorovou oscilaci, využívá autor k prezentaci česko-polské etnické hranice údaje vyjádřené intervalově, nikoli bodově – tzv. fuzzy množiny. Ve výsledku získává pohraniční pásmo složené ze čtyř kategorií obcí, v nichž zohledňuje časový i prostorový kontext jejich etnického složení.

Kultura pohraničního prostoru je však diskutována i v jiných souvislostech, než je etnická heterogenita. Např. Daněk (2000) se snaží analýzou volebních výsledků odpovědět na otázku, zda existuje specifická politická kultura českého pohraničí. Otázce územní stability volební podpory tradičních politických stran v Česku se věnovali i Jehlička, Sýkora (1991). Podobně zkoumali Daněk, Štěpánek (1992) regionální stabilitu náboženských struktur.

Častým námětem kulturních studií bývají hmotné artefakty, architektonické památky v prostoru bývalého německého jazykového území – lze uvést mnohé svazky edice Průvodce historií západních Čech. Vyšohlíd a Procházka (2003) a Krčmář, Procházka a Soukup (2004) v nich seznamují s historií staveb (zde výhradně kostelů), hodnotí jejich současný stavebně-technický stav a jejich význam pro obyvatele regionu. (Obdobné soupisy vybraných ohrožených a zaniklých architektonických památek pro území celého Česka viz Musil, Plaček 2003; Musil, Plaček, Úlovec 2005; Úlovec 2000; Úlovec 2003; Úlovec 2005).

Významnou skupinu tvoří i práce zaměřené na problematiku regionální identity obyvatel pohraničí. Hlavní výzkum v této oblasti provádějí sociologové (např. Zich ed. 2003, Nedomová 1995), kteří organizovali mezi obyvateli pohraničních regionů řadu dotazníkových šetření, tradičně postihující také česko-německé přeshraniční vztahy a vnímání společných dějinných událostí (blíže Zich a kol. 1996; Houžvička a kol. 1997; Zich 2001). V posledních letech se výzkumné týmy soustředí na intenzivnější kvalitativní výzkum, nové empirické postupy jako jsou biografie a mentality (blíže Alheit 2003). V geografických pracích se tematika regionální identity obyvatel pohraničí a identity pohraničí dosud příliš neobjevuje, uvést lze např. Chromý (2003a); Chromý (2003b); Chromý, Janů (2003); Chromý, Marada (2005); Kučera, Kuldová (2005); Štětinová (2003). Obecně je toto téma v Česku nedostatečně řešené a tradici má jistým způsobem pouze v historických a sociologických studiích národní identity a mentality českého národa, tedy specifických vlastností, kterými se Češi liší od jiných národů (především od Němců – což vyplývá z kontextu doby, v níž tyto texty vznikaly).

Konkrétně problematikou česko-německé jazykové hranice se dosud zabývaly téměř výhradně práce historiků a politologů. Ty však analyzují spíše samotný konflikt mezi Čechy a Němci, příčiny, které k němu vedly, historii česko-německých vztahů, válečné události a jejich (zejména politické) důsledky (Slezák 1978; Staněk 1991; sborník Historie okupovaného pohraničí 1938–1945 vydávaný Univerzitou Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem; z německé strany Zimmermann 2001 aj.).

Jako víceméně komplexní pojednání o vývoji vztahů mezi Čechy a Němci se jeví práce Seibta (1996). Nicméně širší souvislosti spojené s česko-německou jazykovou hranicí a její možný vliv na současnou organizaci české společnosti nebyly dosud ani v geografii (zejm. na makroúrovni) plně zhodnoceny. Zemanovi (2001) se podařilo vliv historických hranic na příhraniční území prokázat na mikroúrovni, v modelovém území Jindřichohradecko. V předkládané diplomové práci se pokusíme ukázat vliv historické česko-německé jazykové hranice na geografickou organizaci společnosti na řádovostně vyšší úrovni.

2. 2. KONCEPT JÁDRO–PERIFERIE

Podobu této diplomové práce taktéž významně ovlivnil soubor teorií a myšlenek vycházejících z konceptu jádro–periferie. Především v souvislosti s otázkami regionálního rozvoje je fungování a (zejména ekonomická) úspěšnost jádrových oblastí a hledání možností pomoci problémovým územím – nejčastěji označovaných jako periferní – předmětem zájmu odborníků v geografii, ekonomii, historii a politologii již několik desetiletí. Toto téma se však stává stále diskutovanějším i v jiných vědách a v jiných souvislostech jako např. v sociologii, ekologii nebo kulturologii. Klíčové je přitom uvědomění si, že ačkoli vymezení jader a periferií může nabývat různých kvalitativních forem (zohledňovat vybrané aspekty), podoba jejich vzájemného vztahu zůstává vždy stejná: jádro je proti periférii charakteristické vyšší koncentrací daného jevu. Pokud by tedy mělo dosídlované pohraničí představovat kulturní periférii Česka, vyjadřujeme touto výzkumnou otázkou právě jen jeho vztah k vnitrozemí s kontinuitou osídlení a tradic, nikoli jeho hodnotu.

Zkoumání centrality nebo naopak perifernosti vychází z myšlenky polarity prostoru, kdy se během historického vývoje zformovala asymetrická struktura osídlení charakterizovaná na jedné straně oblastmi centrálními, na opačné straně okrajovými, mezi nimiž se nacházejí oblasti přechodného typu. Podle Dictionary of Human Geography je model jádro–periferie modelem prostorové organizace lidské společnosti, který je založený na nerovnoměrném rozdělení ekonomické, společenské a politické moci. Jádro ovládá periférii a ta je na něm závislá (Lee 1994).

Názory na příčinu vzniku nerovnoměrností ve společnosti i prostoru jsou však mezi jednotlivými autory odlišné, často až protichůdné a s novými paradigmaty se významně proměňují. Model jádro–periferie má také řadu specifických forem a to jak z hlediska vývojového (viz např. Blažek, Uhlíř 2002; Havlíček, Chromý 2001; Reynaud

1980 cit. v Leimgruber 1993), tak měřítkového (viz např. Schmidt 1998), ale i kvalitativního (viz např. Leimgruber 1993; Schmidt 1998; Kučera 2005). Proto vždy musí být jasně definováno, 1) ve kterém časovém okamžiku nebo horizontu, 2) na které řádovostní úrovni (mikroregion, mezoregion, makroregion) a 3) s důrazem na kterou oblast (hospodářství, životní prostředí, kulturu apod.) se vztahem jádra a periferie zabýváme.

1) Jádra a periferie se proměňují nejen v závislosti na tom, které procesy v daném časovém období právě dominují, ale také jaké chápání světa a hodnotové orientace převažují. Například prostorový horizontální model jádro–periferie může být ve zkoumání středověké společnosti převrácen na model vertikální, kdy byl základním systémem prostorové orientace nízký, nedokonalý svět (dole) (případně peklo, ještě níže) – nebe, příbytek Boží (nahore). Pro člověka nejužitečnější směřování pak nevedlo k dosažení středu, ale pozdvihnutí se nahoru, k Bohu (Le Goff 2002). Zmíněné pojetí prostoru pochopitelně neznamená, že bychom podle soudobého hodnotového systému nemohli zpětně vymezit středověká centra (např. osídlení nebo hospodářská a kulturní) modelu horizontálního. Ale i ta budou odlišná od současných (např. pozice Severní Ameriky v globálním měřítku), což dokazuje posun jednotlivých lokalit na ose jádro–periferie v čase.

2) S ohledem na měřítko je třeba mít na paměti, že lokalita, která plní úlohu jádra vůči několika regionům, je současně podřízena jádrům vyšší řádovostní úrovně, vůči kterým může být periferií. Na příklad největší sídlo v mikroregionu je považováno za jeho jádro, ale mikroregion může mít v rámci vyššího územního celku periferní polohu. Nabízí se pak rozvinutí zajímavé úvahy o tom, zda je lepší být centrem periferie nebo ležet na periférii centra. Schmidt (1998, s. 50) uvádí stanovisko Bruneta (1993): „... v celosvětovém měřítku považuje za lepší náležet k periférii Centra, nežli být v centru Periferie“.

3) Pozice různých lokalit na škále jádro–periferie se dále může měnit podle přístupů k vymezení centrálních a okrajových oblastí. Např. podle Leimgrubera (1994) je to geometrické (prostorové), ekologické (fyzickogeografické), ekonomické a sociální hledisko. K tomu přidává Schmidt (1998) další dvě hlediska – kulturní a politické – která však do značné míry souvisejí s aspekty sociálními. Problematika vzniku periferních oblastí má pochopitelně v realitě komplexní charakter. Nikdy nepůsobí výlučně jediný faktor a periferie (stejně tak jádro) vzniká ve výsledku vzájemnou kombinací všech faktorů (viz např. Hampl 2000). Ale právě proto,

že do procesu vymezení jader a periferií vstupuje lidský faktor, tedy vnímání prostoru lidmi, záleží taktéž na každém jedinci, co on subjektivně pociťuje jako jádrové a periferní. „Určité území může být tedy periferní jak vůči něčemu, tak pro někoho“ (Kučera 2005, s. 15).

Pro objektivní vymezení center a periferií bychom měli vzít v úvahu veškeré zmiňované skutečnosti.

2. 2. 1. Teoretická východiska: vybrané modely jádro–periferie

K prvotnímu seznámení se základními teoretickými koncepty organizace prostoru byla použita zejména práce Blažka a Uhlíře (2002). Publikace pojednává o jednotlivých teoriích regionálního rozvoje, ale i myšlenkových směrech a paradigmatech a odkazuje na klíčovou literaturu. Stručný přehled přístupů k výzkumu periferních oblastí (obecně i v Česku) dále podávají Havlíček a Chromý (2001). Různá pojetí konceptu jádro–periferie, stejně jako obecné otázky perifernosti, jejího vzniku a terminologie k tématu bývají častým námětem diskusních příspěvků v publikovaných sbornících z konferencí studijních skupin Mezinárodní geografické unie (IGU) – např. Chang ed. (1993); Jussila, Leimgruber, Majoral eds. (1998); Jussila, Leimgruber, Mutambirwa eds. (1999); Jussila, Majoral, Cravidão, Delgado eds. (2001) aj. Obdobné otázky se řeší i na setkáních a seminářích českých výzkumných týmů, které se věnují problematice periferních oblastí např. v rámci společného grantového projektu geografických pracovišť – blíže viz Novotná ed. (2005); Marada ed. (2005).

Jedním z prvních autorů zabývajících se vztahem jádra a jeho zázemí byl Christaller (1933) cit. v Havlíček, Chromý (2001). Jeho teorii centrálních míst později dále rozpracoval Lösch (1944). Ačkoli se prvotní úvahy o pravidelnosti rozmístění ekonomických aktivit v prostoru, dnes označované jako soubor tzv. lokalizačních teorií, objevují již před teorií centrálních míst, teprve Christaller zdůraznil definici jádra (jader), tj. centrálního místa. Definici periferie však neuvádí (Leimgruber 1994). Nicméně hlavními nedostatky teorie lze spatřovat v předpokladu ideálních, srovnatelných podmínek v celém geografickém prostoru, vyplývajících z neoklasického modelu ekonomiky, a neuvažování vývojových principů prostorového uspořádání.

Kromě ekonomických úvah byl v předválečném období vztah jádro–periferie uplatněn i v teoriích geopolitického uspořádání světa. Na příklad Haushoferův geopolitický koncept vyústil v rozdělení světa na 3, případně 4 velké celky, tzv. „panregiony“, jejichž „jádra“ ležící vždy na severní polokouli ovládala příslušné

„periferie“ jižní polokoule. Výběr jader (Německo, Japonsko, USA, případně Rusko) odpovídal tehdy aktuální geopolitické situaci v předvečer druhé světové války. Jádrem v geopolitických koncepcích však nemuselo být pouze území velmoci, ale také vojensky strategické místo, odkud by bylo možné nejvýhodněji dobýt celý svět. Koncepce Mackindera (1904, 1919) označuje takové místo jako „pivot area“ (angl. jádrové území) či „heartland“. V jeho pojetí zahrnuje tato oblast nížiny Střední Asie a přilehlou část Sibiře. V pozdějších poválečných konceptech geopolitického rozdělení světa se „geostrategický region“ přesouval po povrchu zeměkoule podle aktuální geopolitické situace a převládající užívané bojové techniky (např. námořnictvo, letectvo) (Tomeš 2000).

Po druhé světové válce se začíná pozornost upírat také na regionální politiku a snahu řešit problémy zaostávajících oblastí. V duchu tzv. keynesiánského chápání ekonomiky vznikají teorie regionálního rozvoje, které jsou dnes souhrnně označovány jako „teorie skupiny jádro–periferie“ (blíže viz Blažek, Uhlíř 2002, s. 78–106). Autoři nejznámějších teorií, ekonomové Perroux (1958) (rozpracováno dále Boudevillem), Myrdal (1957) a Hirschman (1958), řeší zejména kumulativnost a příčiny nerovnoměrného rozvoje ekonomik a možnosti nastartování růstu zaostávajících oblastí.

Teorie jádro–periferie zprvu charakterizovala nejednoznačnost pojmů. K celkovému uchopení problematiky polarizace prostoru a sjednocení užívané terminologie tak výrazně přispěl Friedmann (1966), který poprvé definoval dva základní typy regionů: „jádro“ a „periferii“. Hlavní příčinu rozdílů mezi regiony viděl v nerovnoměrném rozdělení moci a zdrojů v prostoru i ve společnosti, jež vede k vytvoření takové struktury vzájemných vztahů, která je výhodnější pro jádro. Friedmann rozlišuje šest efektů, tedy kumulativních mechanismů (viz Myrdal 1957), dále umocňujících dominanci jádra nad periferií (efekt dominance, informační efekt, psychologický efekt, modernizační efekt, efekt vazeb, výrobní efekt) (blíže viz Blažek, Uhlíř 2002). Proti předchozím teoriím jádro–periferie se ve Friedmannově pojetí objevuje časová dimenze. Model jádro–periferie totiž považuje pouze za jedno ze stádií vývoje ekonomických vztahů v prostoru. Takové stupně vývoje rozlišil čtyři, přičemž v prvních dvou fázích považoval vytvoření polarizace jádro–periferie za nutné pro další dynamický rozvoj. Havlíček a Chromý (2001) tuto myšlenku dále rozvádějí a definují čtyři abstraktní vývojové typy polarizace prostoru, kdy se nejedná nutně o vývojovou posloupnost. Podle Hampla (2001) nicméně ani čtvrtá konečná fáze není definitivní a na Friedmannovu koncepci lze pohlížet spíše jako na cyklický proces o čtyřech fázích.

Friedmannova myšlenka proměn vztahů mezi jádrem a periferií v čase ovlivnila řadu dalších autorů. Ti ve své době čelili zejména problematice výměny hospodářsky úspěšných oblastí v souvislosti s ekonomickou depresí odvětví těžkého průmyslu a prudkým růstem významu lehkého průmyslu a terciéru. Např. Reynaud (1981) cit. v Leimgruber (1994) popisuje sedm různých kombinací vztahů mezi čtyřmi definovanými typy center a šesti typy periferií, jejichž pozice se v čase běžně proměňuje. Ještě dále zacházejí Schuler a Nef (1983) cit. v Havlíček, Chromý (2001, s. 5), podle nichž „jádro a periferie nejsou prostorově oddělené, ale pouze mění se míry centrality (...). Nejde tedy o dichotomii mezi dvěma extrémy, ale jedná se o kontinuum otevřené změnám v čase.“

Jeden z neznámějších kontinuálních pohledů na polaritu prostoru vytvořil Wallerstein (1984) cit. v Sýkora (2000), srovnej Hampl (2001). Ve své teorii světového systému přidal do často kritizované dichotomie třetí člen a to definováním „semiperiferie“ jako kategorie přechodných znaků mezi hospodářsky úspěšným jádrem a zaostávající periferií. Podle toho, kdy a jak úspěšně prošla která země/oblast stádiu hospodářského vývoje, je určena její pozice v globální ekonomice a mezinárodní dělbě práce. Ocitnout se na světové periferii (buďto separací od dominantní západní protržní a prodemokratické kultury, anebo pro opomíjenost globálním kapitálem z důvodu přílišného ekonomického zaostávání) pak podle Wallersteina znamená vyčlenění z celosvětového hospodářství. Podle některých autorů není tento osud vlastní periferii, ale spíše tzv. marginálním územím – blíže viz kapitola 2. 2. 2. Wallersteinovy myšlenky se dále uplatňují a rozvíjejí v otázkách nové mezinárodní dělby práce (podle Cohen 1981 cit. v Sýkora 2000) a s ní souvisejícím utvářením globální hierarchie měst, nových center ekonomiky (např. Sassen 1996).

Polarizací prostoru se zabývali i další autoři teorií regionálního rozvoje, ovlivněni jinými paradigmaty. Např. Vernonova teorie výrobních cyklů (1966) je dle Blažka a Uhlíře (2002, s. 119) „blízká teoriím skupiny jádro–periferie“. Vernon v ní popisuje produkční cyklus výrobku, kdy se pouze nejspělejší regiony mohou podílet na produkci nového výrobku, a teprve plně standardizovaný výrobek s nejnižší mírou zisku je produkován v méně vyspělých regionech, které mají sice pro sériovou produkci nejlepší předpoklady, ale zároveň jsou tímto znevýhodněny v možnostech většího zisku. Z Vernonovy teorie dále vychází Markusen (1985) – teorie ziskových cyklů a podobná myšlenka, ač v jiném kontextu, se objevuje také u Massey (1984) cit. v Blažek, Uhlíř (2002). Massey se v teorii územních dělb práce mimo jiné zabývá strategií velkých

firem, které v umístění jednotlivých druhů výrob využívají rozdílů v hospodářské vyspělosti regionů, a tím přispívají k dalšímu prohlubování nerovnosti.

V interpretaci regionálních rozdílů se pak v posledních desetiletích stále více objevuje důraz na roli lidského kapitálu (human capital), sítě kontaktů (social capital), institucí a kultury (cultural turn). Také do klasického modelu jádro–periferie vstupují tyto aspekty. Např. Barša, Strmiska (1999; srovnej Chromý, Janů 2003) charakterizují jádro jako místo, kde se nacházejí klíčové instituce a konají důležitá rozhodnutí (ve shodě s Friedmannovou definicí jádra). Přidávají ale navíc tvrzení, že v jádrech je rozvíjena regionální identita pomocí významných ceremonií a je zde reprezentována různými ústředními monumenty. V tomto smyslu chápeme v naší práci jádrové a periferní oblasti vymezené na bázi kulturního hlediska majoritní společnosti.

Zcela odlišné pojetí účelu klasického konceptu jádro–periferie lze zaznamenat u Cudlínové a Těšitele (2000), kteří využívají existenci (případně neexistenci) periferních oblastí jako indikátor trvale udržitelného rozvoje. „Jedním z důležitých požadavků trvalé udržitelnosti je zachování pravidla sociální rovnosti, která platí jak uvnitř mezi občany státu, tak mezi státy a národy i mezi generacemi. (...) Vznik a existenci marginálních oblastí je možno chápat jako prostorovou analogii rozvírajících se příjmových nůžek, tentokrát mezi nejchudšími a nejbohatšími regiony...“ (Cudlínová, Těšitel 2000, s. 11). Dokud tedy budou existovat marginální (periferní) oblasti, není podle autorů splněna podmínka rovnosti a nelze hovořit o trvale udržitelném rozvoji. Uvedené tvrzení je ovšem v rozporu s mnohými ekonomickými předpoklady, že absolutní rovnosti nelze dosáhnout, rozdíly jsou přirozené a mají důležitou stimulační funkci jako podnět společenského vývoje, pakliže nejsou již natolik velké, aby působily jako brzda tohoto vývoje (Blažek, Uhlíř 2002; Hampl a kol. 2001).

2. 2. 2. Základní pojmy: jádro, periferie, marginalita

Jak již bylo řečeno výše, pojmy jádro a periferie ve smyslu polarit prostoru zavedl do literatury Friedmann (1966). Za definiční znaky *jádra* považoval vysokou míru autonomie a schopnost tvorby inovací. *Periferie* je naopak oblast závislá na rozhodování jádra, která nezachytila hlavní změny rozvoje (Blažek, Uhlíř 2002, srovnej Havlíček, Chromý 2001).

Na tom, co označovat jako jádrové/centrální oblasti, se autoři zpravidla shodují. Proto se objevují i práce, které vymezují spíše centrální, exponovaná území

(např. Hampl, Gardavský, Kühnl 1987, také Christallerova teorie centrálních míst). Jedná se o místa s nejvyšší intenzitou výskytu zkoumaného jevu.

Proti tomu na otázku, co přesně rozumíme pod pojmem periferie, neexistuje jednoznačná odpověď. V literatuře se objevuje velké množství definic a přístupů. V zásadě je termín „periferie“ „více ‚cítěn‘, než přesně definován. V pokusech o definice se proto často objevují formulace typu ‚obvykle se vyznačuje..., zpravidla je charakteristické...‘ apod.“ (Marada 2001, s. 13; viz též Leimgruber 1994). Obvykle se považují za periferní ta území, která jsou vzdálená od center, špatně dostupná, hospodářsky slabá, málo rozvinutá či jinak znevýhodněná. Někdy se k nim řadí i strukturálně postižené oblasti. Poměrně komplexní definici periferního území uvádí Schmidt (1998, s. 59, cit. v Havlíček, Chromý 2001, s. 2): „Periferie je územím nedostatečné integrace do, v daném místě a čase dominujících struktur, procesů a systémů.“

V souvislosti se zmíněnou mírou integrace je třeba upozornit na to, že někteří autoři rozlišují mezi pojmy *perifernost* a *marginalita*. Podle Andreoli (1994) sice stojí periferní oblasti na okraji (ekonomického) systému, ale jsou skrze vztahy směny s jádrem do tohoto systému integrovány. Na rozdíl od nich pak marginální oblasti představují území izolovaná, jimž se integrace do daného systému nepodařila. Jsou samy sobě zároveň i centrem a nejsou jinému centru podřízené, nicméně vyloučení z vnějšího systému ekonomických vztahů z nich činí oblasti nejvíce znevýhodněné (blíže viz Leimgruber 1994). Tento model lze uplatnit na globální úrovni ekonomického systému (z pohledu dominující západní protržní kultury můžeme za marginální označit některé hospodářsky nejslabší oblasti Afriky). V mikroregionálním měřítku (ani v podmínkách Česka) takto zcela izolovaná území nenajdeme (nejblíže k nim mají pravděpodobně vojenské újezdy). Objevuje-li se tedy v literatuře pojem „marginalita“, bývá spíše užíván jako synonymum pro „periferie“ a oba termíny lze chápat v zásadě shodně.

Při výzkumu problematiky periferních oblastí je vždy nezbytné mít na paměti, že označení území za jádro či periferii je relativní (vztahové). Z ekologického hlediska může být periferií např. hospodářsky nejvyspělejší, silně urbanizovaná průmyslová oblast. „Pro vymezení periferie je určující její vztah k jádru, kdy jádro a periferie jsou dva opačné póly“ (Kučera 2005, s. 15).

2. 2. 3. Výzkum periferních oblastí se zaměřením na Česko

Ačkoli práce zabývající se polarizací prostoru najdeme v české geografii již před rokem 1989, teprve transformační období přineslo zvyšování rozdílů (ekonomických a sociálních obecně) mezi regiony a s ním i potřebu soustředit se na vysvětlení podstaty probíhajících procesů a jejich důsledků (např. viz Hampl 2005; Hampl a kol. 1996; Hampl a kol. 1999; Hampl a kol. 2001). V průběhu 90. let 20. stol. je pak věnována stále větší pozornost oblastem, v nichž transformační změny probíhají pomaleji, které se potýkají s velkými ekonomickými problémy nebo jsou jinak znevýhodněné. V současnosti je výzkum periferních oblastí řešen především v rámci několika grantových projektů na UK v Praze, PřF, KSGRR ve spolupráci s ostatními geografickými pracovišti v Česku (viz www.periphery.cz).

Totalitní režim usiloval především o nivelizaci (regionální i společenskou), proto nebyl výzkum disparit žádoucí. Jen výjimečně se objevují práce s tímto zaměřením – např. Andrlé (1962). V 70. letech přicházejí Hampl, Ježek, Kühnl (1978) (dále rozpracováno v Hampl, Gardavský, Kühnl 1987) s hodnocením diferenciacie území z hlediska tzv. „exponovanosti“ jako součástí širšího výzkumu vývoje systému osídlení. Pod pojmem exponovanost dílčích územních prostorů, středisek apod. autoři chápou agregátní vyjádření jejich polohy a částečně i významového postavení v celém sociálněgeografickém systému ztotožněném v dané práci s územím Česka. Při stanovení této charakteristiky byla uvažována vzdálenost a návaznost dílčích jednotek vůči hlavním centrům osídlení, hlavním komunikacím atd., velikost a významnost samotných dílčích jednotek a intenzita osídlení v okolí těchto jednotek. Výsledná klasifikace území pak vymezuje oblasti exponované (3 stupně), neutrální a periferní (3 stupně) – tj. doplněk k neexponovaným. Přitom rozhodně neplatí, že by dosidlované pohraničí vždy představovalo periferní území. (Taková představa odpovídá konceptu tzv. „geometrické periferie“: střed vymezené plochy označuje centrum a její hranice periferii.) Naopak pohraničí severozápadních Čech se řadí mezi exponované oblasti (místa i nejvyššího stupně) a periferní území nacházíme např. v prostoru Českomoravské vrchoviny, tedy ve vnitrozemí.

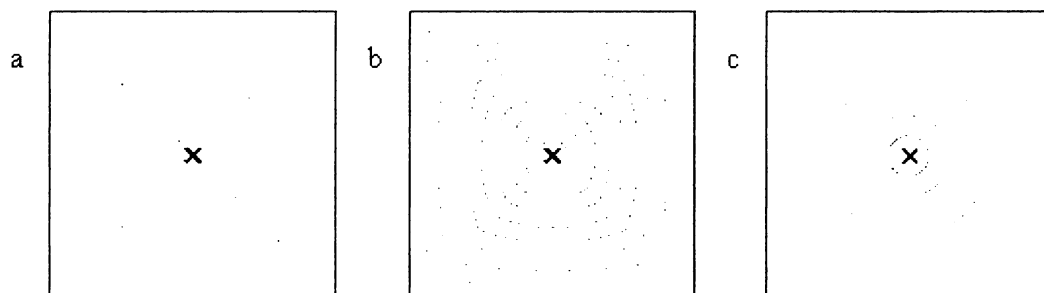
Samotný problém perifernosti (z hlediska hospodářských i sociálních podmínek) studovali na konci 80. let Musil (1988) (srovnej Musil 2002) a Illner (1988 cit. v Novotná ed. 2005). Oba použili k vymezení periferních oblastí Česka, tj. „oblastí, které vyžadují zvláštní ekonomickou i sociální péči“ (Musil 1988, s. 70), data za nižší územní jednotky než okresy. V obou případech byla výsledkem mapa periferních

území, na jejímž základě autoři demonstrovali, že periferní oblasti nezahrnují území celých okresů a dále že velmi často leží při administrativních hranicích krajů (na mikroregionální úrovni se touto otázkou později zabýval např. Kostić 2004). Tím znovu zpochybnili obecně rozšířenou představu, kdy byla za tradiční periferní regiony považována zejména území ležící v pohraničí, zvláště západních a jihozápadních Čech. Musil (1988) zavádí do české literatury pojem „*vnitřní periferie*“, kterým vyjadřuje, že se problémová území nacházejí ve vnitrozemí Česka (zde záleží na měřítkové úrovni, z hlediska krajské úrovně leží periferní území na jejich hranici). Termín „*vnitřní periferie*“ (Innere Peripherie) se objevuje i v zahraniční literatuře, viz např. Nolte (2001) cit. v Klüter (2002).

Nicméně představa, že každý hraniční region musí být nutně periferní nebo že území považované za periferní leží vždy při hranici, často přetrvává dodnes. Uvažujeme-li pojem „*hranice*“ obecně, tedy nejen čistě geograficky, výše uvedené tvrzení pravděpodobně platí. Pokud je totiž určitá věc nebo i dané území na okraji (hranici) našeho (jedince i společnosti) zájmu, potom je periferní. Koncept mentálních map zachytí takovou věc či území na okraji mapy. Pohybujeme-li se však v geografickém prostoru, je podle Hampl (2000) nutné zdůraznit, že v problematice hraničních regionů dominují dva vzájemně průnikové, avšak nikoli totožné aspekty: „*hraniční efekt*“ a „*periferní poloha*“. V prvním případě je podstatné, mezi kým hranice vede, v druhém případě vůči komu je region periferní. Postavení hraničního regionu je tak vázáno na řádově odlišné hierarchie – mezi „*celky*“ a uvnitř „*celku*“. Obdobně Halás (2005) rozděluje kritéria používaná při definování pohraničního regionu na prostorová a funkční. První jmenované kritérium hovoří o vymezení pohraničí pouze na základě vzdálenosti, resp. dostupnosti od hranice, zatímco druhé kritérium bere v úvahu také vztah k prostorovému či ekonomickému jádru regionu. V druhém případě by bylo vhodnější označovat pohraniční území pojmem „*pohraniční periferie*“, a odlišit jej tak od „*pohraničí*“ jako takového, které nemusí být nutně hospodářsky periferní (srovnej Schmidt 1998; Hampl 2000). Pro názorné vyjádření této skutečnosti zvolil Hurbánek (2005) modelový příklad čtvercového území (viz obr. 2). V něm vykreslil izočáry „*pohraničnosti*“ (čáry spojující body se stejnou nejmenší přímou vzdáleností od hranice čtverce za předpokladu lineárního poklesu prostorové inercie s rostoucí vzdáleností od hranice) a izočáry „*perifernosti*“, kdy centrum je reprezentováno bodem ve středu čtverce (čáry spojující body se stejnou nejmenší přímou vzdáleností od středu za předpokladu lineárního poklesu prostorové inercie s rostoucí vzdáleností od středu).

Izočáry pohraničnosti a perifernosti v takovém případě nejsou totožné. Kombinace obou přístupů, tj. izočar spojujících body se stejnou nejmenší přímou vzdáleností od hranice čtverce a od centra čtverce pak modelově zachycují izočáry pohraniční periferie.

Obr. 2: Izočáry pohraničnosti (a), pohraniční perifernosti (b) a perifernosti (c) v území čtvercového tvaru

Zdroj: Hurbánek (2005, s. 91)

V souvislosti s již diskutovanou časovou dimenzí ve výzkumu polarizace prostoru je třeba zmínit práci Hampla (2003). Autor zohledňuje možnost výměny jádrových území (ekonomicky i populačně rostoucích) v čase s ohledem na převládající společenské vývojové procesy. Na příkladu Karlovarského kraje definuje čtyři vývojové typy mikroregionů, které ovšem odpovídají i hlavním typům na úrovni celého Česka. Podotýká přitom, že klasifikace v podstatě odpovídá typům tzv. populačně ekonomických oblastí v práci Kárníkové (1965). Kromě růstového a stabilizovaného typu mikroregionu vymezuje Hampl (2003) i dva typy periferní – právě s důrazem na časové hledisko – „klasickou“ a „novou“ periferii. Výměna obyvatelstva v českém pohraničí a nedosídlení oblastí s periferní polohou, které budou diskutovány v této diplomové práci, často výrazně napomohly ke vzniku „nových“ periférií nebo umocnily již existující periferie (Kuldová 2005a).

O vymezení konkrétních periferních oblastí na území Česka po roce 1989 se pokusil např. Marada (2001) pomocí statistické metody komponentní analýzy. S ohledem na dostupnost datové základny však provedl analýzu pouze za úroveň okresů ustanovených v roce 1960. Další kartografické výstupy (kartogramy), které zachycovaly především ekonomickou diferenciaci okresů, vznikaly na přelomu 20. a 21. stol. v souvislosti se studiem transformačních procesů a problematiky regionálního rozvoje: např. Drbohlav, Blažek (1992); Blažek (1996); Štika (2004). Jako periferní zde můžeme uvažovat oblasti s nepříznivou hodnotou vybraných charakteristik. Nicméně okresy

z roku 1960 nepředstavují pro hodnocení polarizace prostoru zcela vhodné územní jednotky z důvodu jejich značné vnitřní heterogenity (viz Burda 2003). Proto mnozí autoři volí metodu detailního výzkumu modelových periferních mikroregionů (case studies) (viz Jančák 2001; Novotná ed. 2005). Dosud nedostatečně využít zůstává potenciál hodnocení polarizace prostoru za řádovostní úroveň obvodů obcí s rozšířenou působností (tzv. „malých okresů“), neboť zde přetrvává bariéra v podobě nedostupnosti mnohých (zejm. ekonomických) dat za tuto úroveň. Jisté možnosti překonání tohoto problému se nabízejí ve využití prostředí geografických informačních systémů (GIS), kde lze databáze za nižší jednotky územně výše sloučit.

V předkládané diplomové práci se budeme zabývat i otázkou tzv. kulturní periferie. Toto téma zatím zůstává v české odborné literatuře málo diskutované. Případné označení pohraničí jako kulturní periferie Česka pak v naší práci v žádném případě nevyjadřuje jeho hodnotu. Neexistují „vyšší“ a „nižší“, „kvalitnější“ a „méně kvalitní“, „lepší“ a „horší“ kultury (Huntington 2001). Jak již bylo zdůrazněno výše, označení oblasti za jádro či periferii je relativní (vztahové); dané území musí být periferní vůči něčemu. Míru perifernosti (a centrality) určuje nerovnoměrnost rozmístění určitého jevu v prostoru. Z hlediska kulturního představuje jádro reprezentativní místo kultury majoritní populace, přetrvávajících tradic a užívané symboliky. V kulturní periferii je výskyt těchto entit nižší a při představě tradičního kulturního prostoru (majoritní populace) nebývá role takového území dominantní.

3. PROJEVY ČESKO-NĚMECKÉ JAZYKOVÉ HRANICE V SOUČASNÉ GEOGRAFICKÉ ORGANIZACI SPOLEČNOSTI

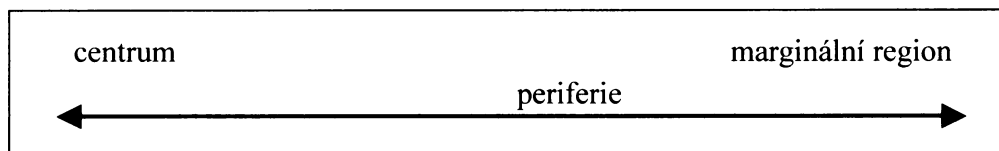
Česko-německá jazyková hranice představuje hranici historickou, reliktní. Znamená to, že v dnešní době již ztratila svůj prvotní význam. Pominul v prostoru diferencovaný jev, na základě něhož byl v území a ve společnosti pocíťován předěl. Tímto jevem byly odlišné jazykové poměry – a kultura obecně – mezi česky a německy hovořícím obyvatelstvem Česka. To ovšem nevylučuje skutečnost, že by se hranice mohla i nadále projevovat, ač v kvalitativně jiném rozměru.

Odsun českých Němců znamenal zásadní proměnu geografické organizace společnosti, nejen v bezprostředně dotčeném prostoru, ale i na území celého Česka. Odchod přibližně tří miliónů obyvatel se citelně projevil v (ne)přítomnosti člověka v krajině (viz Kušová, Bartoš 2000; Kučera 2006b), v proměnách systému osídlení (viz Hampl, Gardavský, Kühnl 1987), v organizaci hospodářských vztahů a v regionální dělbě práce, v kulturních poměrech české společnosti. Další migrační přesuny obyvatel a s nimi spojená proměna socioekonomických vztahů následovaly během dosidlování uprázdněného prostoru. Zpětně tak byly ovlivněny (ať pozitivně či negativně) i regiony, z nichž noví osídlenci pohraničí přicházeli, což se týkalo také některých oblastí v zahraničí – např. Slovensko, Volyň, Kladsko atd. (blíže Robek, Heroldová 1983).

Reorganizace aktivit v dosidlovaném prostoru se přitom mohla odehrávat dvěma rozdílnými způsoby: buďto 1) destabilizovaný prostor bývalého německého jazykového území se vztahově navázal na kontinuálně fungující systémy ve vnitrozemí, a prostor Česka tak v současnosti tvoří vzájemně provázaný sociálněgeografický systém; anebo 2) nové prostorové uspořádání vztahů v pohraničí respektovalo česko-německou etnickou hranici. Druhá možnost by pak znamenala, že se tato hranice projevuje v geografické organizaci české společnosti dosud. Také sledovaná hranice může fungovat minimálně dvěma odlišnými způsoby: a) hranice jako bariéra, bývalé německé jazykové území je izolované hranicí, ve všech ohledech se liší od vnitrozemí Česka, pohraničí a vnitrozemí představují dva odlišné prostory z hlediska vnitřní integrity; b) hranice jako zóna přechodu, pohraničí je odlišné od vnitrozemí, zároveň je však s vnitrozemím vztahově provázáno a tvoří jeden sociálněgeografický systém. Jakožto území znevýhodněné přerušením kontinuity osídlení bude představovat pohraničí vůči vnitrozemí na škále jádro–periferie (–marginální region) v případě a) izolovaný marginální prostor stojící mimo systém (spíše než odlišný region na rovnocenné pozici),

v případě b) periferní území, s necentrálními funkcemi, podřízené dominantnímu jádru, tj. vnitrozemí. (Viz obr. 3, vysvětlení termínů viz kapitola 2. 2. 2., blíže Andreoli 1994, srovnej Leimgruber 1994.)

Obr. 3: Model centrum-periferie–marginální region

Podle: Leimgruber (1994, s. 13)

Zda vůbec a jakým způsobem se historická česko-německá jazyková hranice projevuje v geografické organizaci české společnosti se nyní pokusíme ověřit.

3. 1. ŠETŘENÍ PROJEVU ČESKO-NĚMECKÉ JAZYKOVÉ HRANICE VE SROVNÁNÍ S VÝSLEDKY SOCIOGEOGRAFICKÉ REGIONALIZACE ČESKA

Základní vztahově již relativně uzavřenou sociálněgeografickou jednotku představuje tzv. *elementární nodální region* (Hampl 1998). Lze jej kvalitativně charakterizovat jako prostorový rámeček každodenních pohybů většiny obyvatel, přičemž dominantním integrujícím procesem (každodenním pohybem) je pracovní dojíždka. Její intenzita výrazně převyšuje intenzitu (frekvenci) ostatních forem prostorové mobility obyvatelstva. Proto se takový region označuje také pojmem „*dojíždkový*“ *region*. (Dojíždka do zaměstnání bývá při vymezení elementárních funkčních regionů případně doplněná o dojíždku za nákupem průmyslového zboží, tedy nikoli zbožím každodenní potřeby). Každý vztahový region má centrum (středisko) a zázemí, mezi nimiž dochází k územní formě dělby práce a tomu odpovídající polarizaci. Elementární nodální regiony jsou základní stavební jednotky celého regionálního systému a pokrývají beze zbytku celé území, v němž sociálněgeografickou regionalizaci provádíme. Zároveň jsou skladebné do vyšších vztahových celků – obecnou zásadou regionalizace je zachování nejsilnějších vazeb, tj. princip převládajícího spádu při přiřazování nižších jednotek vyšším centrům. Na vyšších hierarchických úrovních jsou nejvýznamnější vztahy mezi samotnými středisky (podle pracovní i podle školské dojíždky). Na těchto úrovních se již odehrávají dlouhodobější procesy, např. migrační (Hampl 2005).

V podmínkách Česka byly vypracovány sociogeografické regionalizace na základě výsledků jednotlivých censů od 70. let 20. stol. do počátku 21. stol. Hampl a kol. v pořadí: Hampl, Ježek Kühnl (1978); Hampl, Gardavský, Kühnl (1987); Hampl a kol. (1996); Hampl (2005).

V případě, že by nové prostorové uspořádání vztahů v pohraničí po 2. světové válce zcela respektovalo česko-německou jazykovou hranici, musely by tuto hranici respektovat i vymezené vztahové regiony. Žádný elementární nodální region by nesměl hranici přesahovat a vnitrozemí i pohraničí by každé mělo tvořit samostatný vztahový region vyšší hierarchické úrovně, tedy dvě odlišné hierarchické soustavy.

Obr. I dokládá, že tomu tak není. Do výsledku sociogeografické regionalizace Česka 2001 je zde zanesena česko-německá jazyková hranice, vymezená na základě nadpolovičního podílu obyvatel hlásících se k německé národnosti v censu 1930 v dané obci (metodika vymezení viz výše). (Nodální regiony se v mapě nazývají „mikroregiony“, hierarchicky vyšší celky „mezoregiony“, případně „makroregion“ jako celé území Česka). Neplatnost tvrzení by prokázaly i dřívější sociálněgeografické regionalizace Česka (viz Hampl, Ježek Kühnl 1978; Hampl, Gardavský, Kühnl 1987; Hampl a kol. 1996).

Předně je nutné zdůraznit, že jazyková hranice nemá povahu jednoznačně vymežitelné linie, nýbrž neostré zóny, přechodu (viz Siwek 1999). Je-li tedy na obr. I znázorněná čarou, nevystihuje takový obraz realitu. Nadto česko-německá jazyková hranice nepředstavovala nepropustnou bariéru ani před 2. světovou válkou. Vztahy se i tehdy odehrávaly přes hranici a český a německý jazykový prostor nefungovaly odděleně jako izolované systémy (viz Hampl 2003; Seibt 1996). Tvar sociogeografických regionů nemůže dále sledovaná hranice podmiňovat z důvodu, že jejich vymezení závisí především na existenci a rozmístění středisek osídlení, která se utvářejí v dlouhodobém historickém vývoji a obdobně se formuje i jejich vertikální hierarchie. Konečně velmi významná je skutečnost, že pás bývalého německého jazykového území je v některých místech natolik úzký, že v daném prostoru není možná ani existence elementárního vztahově relativně uzavřeného regionu, natož hierarchicky vyššího celku (jedinou výjimku představuje Karlovarsko).

Z uvedených poznatků tedy vyplývá, že území Česka je vzájemnými vztahy provázaný systém, žádný prostor nemůžeme označit jako vztahově izolovaný. Ani elementární nodální regiony nerespektují historickou česko-německou jazykovou

hranici. Proto není sledovaná hranice bariérou socioekonomických vztahů a v tomto ohledu se její existence neprojevuje.

3. 2. ŠETŘENÍ PROJEVU ČESKO-NĚMECKÉ JAZYKOVÉ HRANICE NA ZÁKLADĚ VÝSLEDKŮ KLASIFIKACE ÚZEMÍ ČESKA

Dosud se nám nepodařilo vyloučit, že pohraničí jako celek představuje kvalitativně odlišný prostor od vnitrozemí a v tomto smyslu i periferní – např. svou specializací výroby (může zde být umístěna neprogresivní výroba standardních výrobků), charakterem osídlení a intenzitou využití prostoru (periferie sídelního systému s podprůměrnou hustotou zalidnění), z hlediska rozdílných kulturních charakteristik (např. slabší regionální vědomí tamních obyvatel) atd.

Proto se nyní pokusíme provést na základě vybraných ukazatelů klasifikaci území Česka. Pokud se bývalé německé jazykové území dosud kvalitativně liší od českého vnitrozemí, měli bychom vyšetřit takové typy prostoru, které budou charakteristické výhradně pro pohraničí a výhradně pro vnitrozemí. Hranice těchto typů bude respektovat průběh česko-německé jazykové hranice, nikoli však beze zbytku, protože analýzu provedeme na základě dat za územní obvody obcí s rozšířenou působností (tzv. „malé okresy“, dále obvody ORP), jejichž hranice nejsou totožné s hranicí jazykovou. Úroveň obvodů ORP byla zvolena pro optimální velikost této územní jednotky. Údaje za obvody ORP nejsou ještě tolik zprůměrované jako v případě dat za plošně rozsáhlé okresy vytvořené v roce 1960, a zároveň již představují určitou míru generalizace na rozdíl od úrovně obcí. Podle Burdy (2003, s. 122) obvody ORP „většinou odpovídají přirozeným mikroregionům s centrem a zázemím“ (srovnej Hampl 2005). Český statistický úřad dnes vydává za tyto jednotky poměrně širokou škálu ukazatelů (přibližně 30 různých charakteristik obyvatelstva, domů a bytů z posledního censu 2001), ačkoli nejvíce dostupných dat je stále za okresy vytvořené v roce 1960.

3. 2. 1. Výběr charakteristik pro klasifikaci území Česka

Charakteristiky pro vytvoření klasifikace území Česka budeme vybírat z několika skupin dat:

1) charakteristiky rozmístění obyvatelstva

- předpokládáme, že intenzita využití prostoru pohraničí bude oproti vnitrozemí nižší v důsledku odchodu přibližně dvou a půl miliónu lidí (Staněk 1991) a následného nedostatečného dosídlení území;

2) charakteristiky hospodářství a ekonomické ukazatele

- předpokládáme, že kontinuita tradiční výroby byla přerušena poválečnými událostmi, hospodářská základna se utvářela znovu a to v období, v němž se kladl důraz zejm. na těžký průmysl, proto zde bude umístěna spíše neinovativní a neprogresivní výroba, která se v transformačním období potýká s restrukturalizačními problémy;

3) kulturní ukazatele

- předpokládáme, že kontinuita kulturních vzorců byla přerušena v důsledku velkých migračních přesunů v pohraničí, dosídlenci se potýkají s formováním nové identity své i celého regionu, dosídlenci jsou méně často nositeli tradičních a konzervativních postojů a vyznačovali se často slabší vazbou k místu dosavadního bydliště, ať už z důvodů emocionálních/psychologických (touha „zkusit štěstí“), sociálních (snaha vymanit se ze sevření vazeb uvnitř rodiny nebo lokální skupiny) či materiálních (nabídka nemovitostí a pracovních příležitostí v pohraničí byla atraktivnější pro dělníky a bezzemky než pro statkáře a majitele zavedených živností) – blíže Daněk (2000).

Demografické charakteristiky pro potřeby analýzy vybrány nebudou, jelikož regionální diference demografických (pohlavně věkových) struktur a demografického chování (ve smyslu celkové úrovně plodnosti) v Česku je v současnosti relativně malá (viz např. Džúrová 2002; Kretschmerová 2003). (Ačkoli se dosud i v odborné literatuře setkáváme s přetrvávající představou mladé populace a vysoké úrovně plodnosti v pohraničních oblastech.) Nízké rozdíly mezi ukazateli by se tak v celkové analýze neprojevíly.

Při výběru charakteristik jsme mimo jiné přihlíželi k výsledkům některých dříve provedených klasifikací Česka (např. Perlín 1997, 1998) a k nejčastěji voleným ukazatelům pro hodnocení polarizace prostoru pomocí statistických analýz (např. Marada 2001; Čermák 2005; Pileček 2005).

3. 2. 1. 1 Charakteristiky rozmístění obyvatelstva

Nejobecnějším ukazatelem intenzity využití prostoru je *hustota zalidnění (HUSTOTA)*, zde zjišťovaná dle výsledků cenzu 2001 jako *počet obyvatel k 1. 3. 2001 v daném obvodu ORP vztážený k jeho rozloze (v km²)*. Předpokládáme, že hustota zalidnění bývalého německého jazykového území bude nižší než v případě českého vnitrozemí.

Jako druhou charakteristiku rozmístění obyvatelstva jsme zvolili **procentuální podíl obyvatel z celku v daném obvodu ORP žijících k 1. 3. 2001 v obcích s méně než 200 obyvateli (OBYV200)**. O charakteru sídelního systému by sice více vypovídal podíl obyvatelstva žijících v sídlech do 200 obyvatel, nicméně zjišťování takových údajů by bylo časově velice náročné a nejprve bychom museli definovat, která z územních jednotek, za níž jsou data o počtu obyvatel publikována, pro nás představuje sídlo (viz Kučera 2006a). Ukazatel OBYV200 mimo jiné vypovídá o geografické organizaci lokálních komunit (obcí). Jakých hodnot bude OBYV200 v pohraničí nabývat, nelze jednoznačně odhadnout. Ačkoli se zde bude důsledkem nedosídlení nacházet množství malých sídel, tato nemusejí mít vlastní samosprávu. Naopak předpokládáme, že po roce 1989 dosídlenci zpravidla neusilovali o obnovení samostatnosti v rozhodování pro jejich sídlo, tudíž zde budou přetrvávat obce s vysokým počtem částí, a tedy i vyšším počtem obyvatel (Kuldová 2005b; Hampl, Müller 1998).

3. 2. 1. 2. Charakteristiky hospodářství a ekonomické ukazatele

Ekonomické zaměření oblasti vhodně charakterizuje podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva zaměstnaného v příslušných hospodářských sektorech. Vybrali jsme ukazatele: **procentuální podíl ekonomicky aktivních v priméru v roce 1991 z celkového počtu ekonomicky aktivních v daném obvodu ORP (EA1_P91)**; dtto v roce 2001 (EA1_P01); **procentuální podíl ekonomicky aktivních v sekundéru v roce 1991 z celkového počtu ekonomicky aktivních v daném obvodu ORP (EA2_P91)**; dtto v roce 2001 (EA2_P01). Podíl zaměstnaných v terciéru zjišťován nebyl, jelikož nerozlišuje zaměstnanost v běžných službách od služeb vysoce specializovaných, progresivních. (Např. podíl zaměstnaných v bankovníctví se za úroveň obvodů ORP nepublikuje). Porovnáním hodnot ukazatelů zjistíme možnou přetrvávající specializaci oblasti. Tu na bývalém německém jazykovém území očekáváme.

Dále byl spočítán **index progresivity ekonomické aktivity obyvatelstva k roku 2001 (I_EA01)** jako vážený index počtu zaměstnaných v jednotlivých hospodářských sektorech (k 1. 3. 2001). Váhy odpovídají progresivitě uvedených sektorů podle současné ekonomické organizace společnosti (zvoleno podle Čermák 2005). Výsledný vztah má podobu: $I_{EA01} = 1 * \text{primér} + 2 * \text{sekundér} + 3,5 * \text{terciér} / (\text{primér} + \text{sekundér} + \text{terciér})$. Předpokládáme, že v pohraničí bude I_EA01 dosahovat nižších hodnot než ve vnitrozemí.

Výpočtem **PODNIK** = $(\text{živnostníci} + \text{právnícké osoby}) / \text{počet obyvatel} * 100$ jsme se pokusili vyjádřit **míru podnikavosti** v daném obvodu ORP k 31. 12. 2002. Záměrem bylo vyšetřit přítomnost větších ekonomických subjektů, podniků (právníckých osob) se sídlem na území správního obvodu ORP, ale také drobných provozoven a živností představujících základní obslužnost v mikroregionech. Do výpočtu jsme tak zahrnuli pouze počty živnostníků, čímž jsme z celkového počtu fyzických osob vyloučili osoby provozující činnost, která není podle zákona č. 455/1991 Sb. považována za živnostenské podnikání (např. využívání výsledků duševní tvůrčí činnosti, činnost lékařů apod.). Ačkoli jsou ukazatele podnikatelské aktivity publikované ČSÚ značně nepřesné – o realitě více vypovídá např. registrace a deregistrace plátců DPH (zde však nezískáme data za obvody ORP) – pro potřeby naší analýzy jsme je použili. Územní variabilita hodnot ukazatele PODNIK se totiž blíží prostorovému rozložení nejvyšších decilů obcí s nejvyššími výnosy z daně z příjmu z podnikání malých podniků (viz Blažek 2002, s. 163). Široké spektrum ekonomických subjektů (zejm. vysoký počet malých a středních firem) se považuje za jeden z indikátorů ekonomické prosperity (Blažek 2002). Předpokládáme, že v pohraničí budou lokalizovány především velké nerentabilní podniky a dosídlenci (s nižší kvalifikací), kteří v nich dříve nacházeli práci, budou méně ochotní riskovat provozování vlastní živnosti či malé firmy. Proto by měl ukazatel PODNIK v pohraničí dosahovat podprůměrných hodnot.

Dalším ukazatelem hospodářské úspěšnosti regionu je **registrovaná míra nezaměstnanosti (REGNEZAM)**, zde v roce 2002. Podle Hampla (2000) ji můžeme považovat rovněž za charakteristiku dynamiky transformačních změn vzhledem k „plné zaměstnanosti“ v totalitním období. Očekáváme tedy, že na bývalém německém jazykovém území bude míra nezaměstnanosti vyšší než v českém vnitrozemí.

Poslední námi vybraná charakteristika ekonomické vyspělosti regionu zohledňuje přístup obyvatel k internetu. **NET** vyjadřuje **procentuální podíl domácností (z celkového počtu domácností vybavených počítačem) připojených na internet** podle výsledků censu 2001. Jsme si vědomi, že v pěti letech uplynulých od censu se tento podíl výrazně zvýšil, nicméně lze usuzovat, že regionální vzorec odpovídající hierarchickému modelu šíření inovací zůstal zachován. Právě ten ukazuje na vyspělost regionu, a proto předpokládáme, že na bývalém německém jazykovém území bude podíl domácností s možností přístupu k internetu nižší.

3. 2. 1. 3. Kulturní ukazatele

Kulturní charakteristiky mají povahu obtížně měřitelných kvalitativních jevů. Přesto i ve výsledcích z censu najdeme některé údaje, z nichž lze na kulturní poměry usuzovat (Kuldová 2005b).

Pro charakteristiku kvality lidského kapitálu (ukazatel by mohl být zařazen i do předchozí skupiny ekonomických ukazatelů) můžeme užít *index vzdělanosti (I_VZD)*. Ten byl vypočítán jako vážený index počtů obyvatel starších 15 let podle jednotlivých kategorií dosaženého vzdělání (základní, střední odborné, úplné střední, vysokoškolské) k 1. 3. 2001 (zvoleno podle Čermák 2005). Výsledný vztah má podobu: $I_VZD = (1 \cdot Z\check{S} + 1,5 \cdot SO + 2 \cdot S\check{S} + 3,5 \cdot V\check{S}) / (Z\check{S} + SO + S\check{S} + V\check{S})$. Vzhledem k tomu, že v pohraničí našli uplatnění především méně kvalifikovaní pracovníci, předpokládáme, že I_VZD zde bude nižší než ve vnitrozemí.

Za jednu z typických kulturních charakteristik se považuje míra religiozity. Za obvody ORP je možné podle výsledků censu 2001 spočítat *procentuální podíl věřících z celkového počtu obyvatel (VERICI)*. Uvažujeme-li, že obyvatelstvo, které po válce dosidlovalo pohraničí, bylo méně často nositelem tradičních, konzervativních postojů a pocházelo spíše z méně nábožensky založeného dělnického prostředí, mělo by bývalé německé jazykové území vykazovat velmi nízké podíly věřících.

Pokusili jsme se také vyřešit otázku, jak „změřit“ míru regionální identity obyvatel, která bude podle našich předpokladů v dosidlovaném pohraničí nižší. Přímý dotaz, který by se týkal této problematiky, v žádné oficiální statistice nenajdeme. Můžeme na ni však usuzovat prostřednictvím jiných nepřímých ukazatelů. Nutným předpokladem pro získání vědomí sounáležitosti s určitým územím je dlouhodobější pobyt v něm: trvalý pobyt, imigrace do regionu či místo narození v daném území, tedy z toho plynoucí určitá spjatost s místem. Jedině tak může člověk považovat region za svůj domov a identifikovat se s ním i jeho komunitou. O délce pobytu osob na určitém území nám již oficiální statistiky informace podávají. Podle výsledků censu 2001 je např. možné určit, zda sčítaný žije v místě trvalého bydliště od narození (otázka č. 12 zjišťuje bydliště matky v době jeho narození). Právě „rodák“, tj. člověk žijící v místě trvalého pobytu od narození, by měl mít nejvyšší předpoklad pro identifikaci s daným regionem. Region s vysokým podílem rodáků by tedy mohl představovat region se silnější regionální identitou obyvatel (blíže Kuldová 2005b). Proto jsme vybrali ukazatel *procentuálního podílu rodáků z celkového počtu obyvatel v daném obvodu ORP* k 1. 3. 2001 (*RODACI*). V pohraničí očekáváme podprůměrné hodnoty.

Míru regionální identity obyvatel jsme se pokusili změřit ještě pomocí údaje, kolik v *průměru* připadalo v daném obvodu ORP k 1. 3. 2001 *částí obce na 1 obec (CASTOBCE)*. K užití tohoto ukazatele nás vedly poznatky zmiňované již u charakteristiky OBYV200. Předpokládáme totiž, že spjatost lidí s daným územím se bude projevovat kromě propagace místa (spontánní či organizované), vztahu ke krajině, účasti na kulturně-spoločenských aktivitách v lokalitě také ve snaze ovlivňovat politické a ekonomické dění v oblasti, spolurozhodovat a spravovat své území (zde sídlo). Při pohledu na administrativní mapu Česka je patrné, že nejnižší samosprávné jednotky (obce) se skládají z různého počtu částí. Tento počet zaznamenal během 2. pol. 20. stol. dramatický vývoj, kdy od 50. let až do roku 1990 docházelo převážně z politických důvodů k masovému administrativnímu slučování obcí (nejvíce v 80. letech) a od roku 1990 k jejich opětovnému osamostatňování s možností vlastní samosprávy (blíže Hampl, Müller 1998). Mnohé obce tuto možnost nevyužily a sestávají i nadále ze značného počtu sídel, v jiných případech tvoří pouze jediné fyzicky oddělené sídlo samostatnou obec. Nabízí se tedy hypotéza, že regionální vědomí obyvatel v obcích s vysokým počtem částí obcí je nižší než regionální vědomí obyvatel v obcích s nízkým počtem částí obcí (Kuldová 2005b).

3. 2. 2. Klasifikace území Česka

Pro vytvoření typologie území na základě čtrnácti zvolených údajů se jako nejvhodnější jeví použití statistické metody *shlukové analýzy* proměnných. Tato metoda nám umožní rozdělit objekty (obvody ORP) do kategorií podle vzájemné podobnosti a nepodobnosti jejich charakteristik.

Z výpočtů byly vyloučeny obvody městských ORP, tj. Praha, Brno, Ostrava a Plzeň, jelikož některá data za tyto jednotky nejsou s ostatními jednotkami srovnatelná a vyjadřují jinou skutečnost (např. počet částí obce na obec).

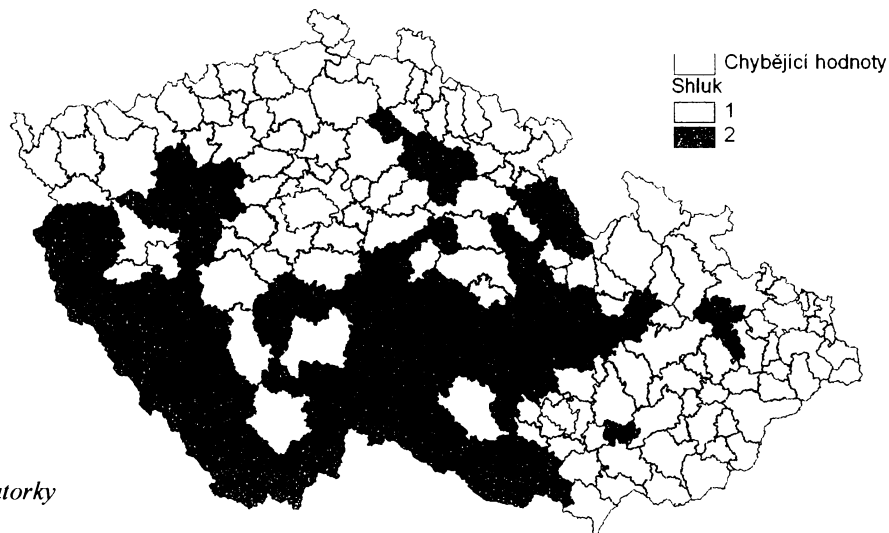
Než přistoupíme k vlastní analýze, je třeba ověřit vzájemnou nezávislost vybraných proměnných. K tomu nám poslouží hodnoty jejich vzájemných korelací (viz tab. I) a výsledek shlukové analýzy těchto vstupních proměnných (viz obr. II). S výjimkou korelačního koeficientu mezi podílem ekonomicky aktivních v priméru v roce 1991 a 2001 dosahují hodnoty koeficientů maximálně 0,735 (v případě proměnných index vzdělanosti a podíl domácností s možností připojení k internetu). Ne více než 15 % všech korelačních koeficientů však přesahuje hodnoty $\pm 0,5$. Obdobně hierarchický strom množin shluků proměnných (dendrogram) úzce propojuje výše

zmíněné ukazatele podílu ekonomicky aktivních v priméru v letech 1991 a 2001. Přestože by měly být ukazatele, které se chovají statisticky velmi podobně, z následujících analýz vyloučeny, obě charakteristiky jsme záměrně ponechali, abychom zdůraznili kontinuitu nadprůměrného podílu zaměstnaných v priméru v některých regionech.

Shluky obvodů ORP byly vytvořeny pomocí hierarchického shlukování standardizovaných (pomocí směrodatné odchylky a aritmetického průměru) proměnných metodou průměrné vzdálenosti mezi sousedy tak, aby byla mezi jednotkami uvnitř shluků maximální podobnost a zároveň maximální nepodobnost mezi shluky navzájem. Podobnost proměnných (míra vzdálenosti) byla hodnocena pomocí Pearsonových korelačních koeficientů, aby se přednostně zohlednila strukturální podobnost ukazatelů v jednotkách před blízkostí jejich číselných hodnot. Proces shlukování byl sledován v jednotlivých průřezech, což umožnilo zvolit optimální počet shluků a na této hladině proces shlukování zastavit.

V prvním výstupu se soubor 202 obvodů ORP rozdělil do dvou shluků (130 a 72 jednotek) – viz obr. 4 – podle statisticky významného rozdílu mezi hodnotami hustoty zalidnění (ač velmi variabilní uvnitř prvního shluku), podílu obyvatelstva žijícího v obcích do 200 obyvatel a podílu ekonomicky aktivních v priméru (v roce 1991 i 2001). Druhý shluk (převážně vnitřní periferie a jižní polovina Čech) tak představuje část Česka s nižší hustotou zalidnění a horšími podmínkami pro zemědělství (oblasti s intenzivní zemědělskou výrobou jako moravské úvaly a Polabí se nacházejí v prvním shluku) (viz Jančák, Götz 1997; Bičík, Jančák 2005).

Obr. 4: Typologie obvodů ORP na základě podobnosti vybraných ukazatelů, řez shlukováním na hladině dvou shluků

Zdroj: Výpočet autorky

V další fázi se od prvního shluku oddělil shluk, který je signifikantně odlišný v hodnotách podílu zaměstnaných v sekundéru (vyšší v obou sledovaných letech) a nižších hodnotách indexu vzdělanosti a progresivity ekonomické aktivity. Ve třetím výstupu se od tohoto nově utvořeného shluku dále oddělila skupina obvodů ORP charakteristická nižší hustotou zalidnění a vyšší zaměstnaností v priméru, především ale nízkým podílem obyvatel žijících v malých obcích, velmi nízkým počtem částí obce na obec (1,5), vysokým podílem rodáků a velmi vysokou religiozitou (průměr 56 % věřících, což představuje dvojnásobek podílu v původním shluku).

Ve čtvrtém řezu shlukováním vzniká nereprezentativní skupina 4 obvodů ORP (Aš, Jilemnice, Třebíč, Vsetín), které spojuje zejména nadprůměrný počet ekonomických subjektů se sídlem na jejich území k roku 2002. V těchto případech se jedná o blíže neurčený druh chyby (zkreslení) ve statistických datech.

V pátém výstupu je rozdělena silně heterogenní skupina 2 a formuje se shluk na bázi nejvyšších hodnot registrované míry nezaměstnanosti v roce 2002, nízkého podílu ekonomicky aktivních v priméru v obou sledovaných letech, velmi nízkého podílu obyvatel žijících v nejmenších obcích, nejvyššího (s nízkou variabilitou uvnitř shluku) počtu částí obce na obec a nízkého podílu rodáků a věřících. Druhý shluk se vyznačuje nejvyššími hodnotami indexu vzdělanosti a podílu domácností připojených k internetu.

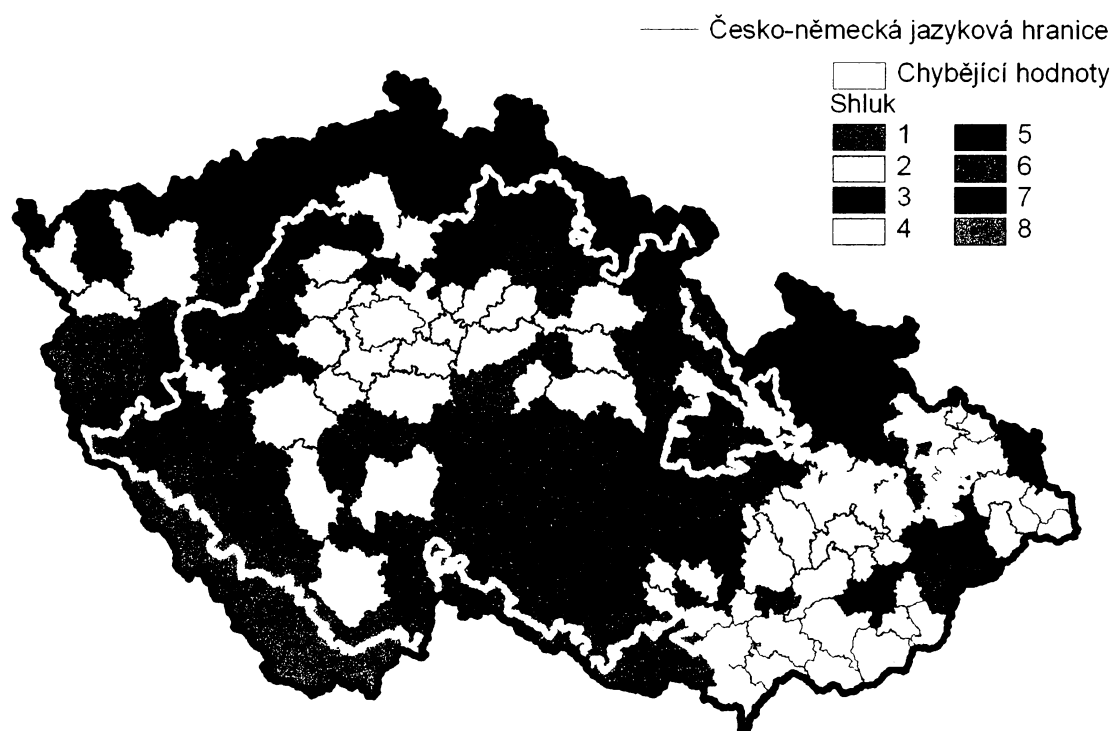
V šestém řezu shlukováním se od 3. shluku oddělila skupina obvodů ORP, které se jeví jako hospodářsky úspěšnější (mají nižší míru nezaměstnanosti, vyšší index vzdělanosti a progresivity ekonomické aktivity, vyšší míru podnikavosti).

V sedmém výstupu se od početně největšího shluku 6 oddělila 8. skupina obvodů ORP podle signifikantně nižší hustoty zalidnění, vyšší míry podnikavosti a nižšího podílu rodáků. 8. shluk je charakteristický nejvyšším počtem částí obce na obec ze všech shluků, proti tomu 6. shluk vykazuje nejvyšší podíly obyvatelstva žijícího v obcích do 200 obyvatel.

Na této hladině byl proces shlukování ukončen. Vyšší počet shluků by příliš diverzifikoval soubor sledovaných jednotek a snižovala by se maximální nepodobnost mezi shluky navzájem. Jednofaktorová analýza rozptylu při počtu 8 shluků dosud prokazuje signifikantní odlišnost charakteristik průměru jednotlivých shluků na 5% hladině významnosti. Dendrogram neboli tzv. hierarchický strom množin shluků není pro svou rozsáhlost (202 řádků), a tudíž omezenou vypovídací schopnost uveřejněn. Počet obvodů ORP v jednotlivých shlucích znázorňuje graf 1, jejich územní

rozložení pak obr. 5. Průměrné hodnoty proměnných podle jednotlivých shluků a jejich variabilita uvnitř daného shluku uvedené v tab. 2 nám umožní jednotlivé shluky stručně charakterizovat. Pro větší názornost byly extrémní hodnoty v tabulce označeny tučně a barevně – nejvyšší červeně a nejnižší modře. Pokud si byly některé hodnoty velmi blízké, je barevně (nikoli tučně) zvýrazněna i tato další hodnota v pořadí. Označeny jsou i extrémní hodnoty náležející shluku 1, pro jejich nereprezentativnost (viz níže) však nejsou považovány za rovnocenné (nejsou zvýrazněny tučně).

Obr. 5: Typologie obvodů ORP na základě podobnosti vybraných ukazatelů, řez shlukováním na hladině osmi shluků

Pozn.: Vymezení česko-německé jazykové hranice – © Přemysl Štych; hranice bez jazykových ostrovů
Zdroj: Výpočet autorky

Shluk 1:

Jak již bylo řečeno, velkým problémem tohoto shluku je jeho nízká reprezentativnost. Sestává pouze ze 4 obvodů ORP a zformoval se na základě velmi vysokých hodnot míry podnikavosti (ač uvnitř shluku značně variabilní) v důsledku blíže neurčeného zkreslení údajů o počtu ekonomických subjektů se sídlem na území daných obvodů ORP k roku 2002. Proto nebudeme tento shluk již dále hodnotit a označíme jej jako „*nereprezentativní*“.

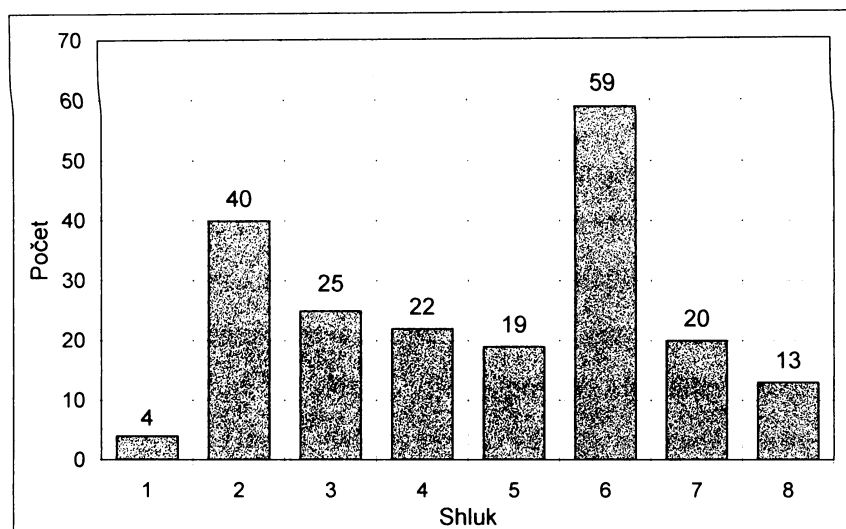
Tab. 2: Průměrné hodnoty proměnných dle jednotlivých shluků a jejich variabilita uvnitř daného shluku

Shluk	HUSTOTA	REG-NEZAM	EA1_P91	EA1_P01	EA2_P91	EA2_P01	I_EA_01	I_VZD	PODNIK	ČÁST OBCE	OBYV 200	RODACI	NET	VERICI
Průměr														
1	78,6	10,3	13,8	5,2	50,2	45,6	2,61	1,61	37,16	2,45	2,3	50,2	5,33	38,9
2	131,4	9,1	14,0	5,1	42,0	35,1	2,78	1,68	18,63	2,23	2,4	46,7	6,12	30,0
3	107,7	10,5	11,9	4,2	55,3	49,8	2,58	1,58	16,94	3,08	1,6	41,4	4,72	22,5
4	147,9	11,7	16,3	5,4	50,8	46,2	2,62	1,61	15,56	1,39	0,4	58,2	5,22	59,1
5	201,3	8,1	9,6	3,4	54,5	45,6	2,68	1,68	18,83	2,21	1,1	46,8	6,52	34,4
6	69,6	9,0	23,3	10,3	42,9	43,2	2,54	1,61	15,66	2,25	6,8	49,8	4,81	39,2
7	292,9	17,5	9,4	3,7	47,9	37,5	2,77	1,61	16,39	2,95	0,8	41,2	4,73	24,6
8	43,3	9,1	25,3	9,4	37,3	40,7	2,59	1,59	17,91	5,43	2,8	42,3	4,71	33,6
Celkem	128,1	10,3	16,6	6,5	46,5	42,3	2,64	1,63	17,34	2,53	3,1	47,5	5,26	35,2
Směrodatná odchylka														
1	29,066	3,562	5,763	2,854	3,609	1,217	0,031	0,056	22,680	1,482	2,489	9,182	0,741	16,388
2	63,119	3,206	4,250	1,836	5,684	4,209	0,082	0,052	3,752	0,967	1,855	5,790	1,243	9,293
3	42,047	4,545	4,453	1,980	5,217	4,014	0,063	0,049	2,473	1,313	1,604	7,313	0,709	8,251
4	45,339	3,063	6,650	1,794	5,771	3,349	0,058	0,034	2,320	0,393	0,448	5,334	1,085	15,074
5	78,430	2,061	2,763	1,522	5,966	4,005	0,070	0,036	3,035	1,198	1,755	4,780	1,081	12,893
6	19,074	3,761	5,215	2,677	5,433	4,160	0,077	0,043	1,863	0,775	4,278	4,722	0,724	11,455
7	295,777	3,552	6,634	3,090	7,912	3,721	0,082	0,037	3,156	0,727	0,870	6,136	0,611	11,411
8	11,969	3,474	3,499	1,850	3,824	3,133	0,046	0,041	1,961	1,677	2,566	7,314	0,828	9,771
Celkem	122,349	4,326	7,527	3,556	7,961	6,153	0,120	0,057	4,936	1,322	3,619	7,550	1,125	15,090

Pozn.: Vysvětlivky názvů proměnných viz s. 40–44

Zdroji: Výpočet autorky

Graf 1: Počet obvodů ORP v jednotlivých shlucích

Zdroj: Výpočet autorky

Shluk 2:

K roku 2001 měly obvody ORP zařazené do 2. shluku nejnižší podíl ekonomicky aktivních obyvatel v sekundárním sektoru hospodářství. Tento shluk vykazuje nejvyšší hodnoty indexu progresivity ekonomické aktivity obyvatel, indexu vzdělanosti a poměrně vysokou míru podnikavosti. Je zde také nízká registrovaná nezaměstnanost v roce 2002 a vysoké procento domácností, které vlastní osobní počítač a zároveň jsou připojeny k internetu. Nicméně většina charakteristik se vyznačuje vysokou variabilitou. Tento shluk byl pojmenován „*terciér*“, neboť do něho náleží exponované území středních Čech, obvody ORP zahrnující velkou část největších měst (České Budějovice, Hradec Králové, Olomouc, Pardubice) „lázeňské“ obvody ORP (Karlovy Vary, Mariánské Lázně) a zbylé jednotky, které vykazují nižší podíly ekonomicky aktivních v priméru a sekundéru (např. Česká Třebová, Písek, Kroměříž).

Shluk 3:

Shluk charakterizují nejvyšší podíly ekonomicky aktivních obyvatel v sekundárním sektoru hospodářství v roce 1991 i 2001, velmi nízký index vzdělanosti, podíl domácností s možností připojení k internetu a nejnižší podíl věřících (poměrně homogenní v rámci shluku). Hodnoty míry nezaměstnanosti a podílu rodáků jsou mezi obvody ORP tohoto shluku variabilní. Jedná se tak zřejmě o oblasti s úspěšně restrukturalizovaným či nově vznikajícím průmyslem (např. Vrchlabí, Kadaň) a tradiční výrobou (Mladá Boleslav) (proto přetrvávající ekonomická aktivita v sekundéru i v roce

2001), kde se ve velké míře uplatní méně kvalifikovaní pracovníci (proto nízký index vzdělanosti), a proto byl nazván „*sekundér*“.

Shluk 4:

Pozoruhodné je, že tento shluk v sobě zahrnuje výhradně moravské obvody ORP. Jednotky v tomto shluku jsou si nejvíce podobné ve dvou ukazatelích: průměrném počtu částí obce na obec a podílu obyvatelstva žijícího v obcích do 200 obyvatel. Hodnoty zmíněných ukazatelů jsou nejnižší v rámci všech shluků a navíc vykazují i největší homogenitu uvnitř 4. shluku. To odpovídá charakteru sídelní struktury typického pro Moravu (viz Hampl, Müller 1998). Velmi významný je také nejvyšší podíl rodáků a věřících v roce 2001, ačkoli zde se již projevuje značná variabilita uvnitř shluku (dichotomie jižní versus severní Morava). Převažující hospodářské zaměření jednotlivých obvodů ORP shodné není. Shluk byl proto pojmenován podle podobnosti v charakteru sídelní struktury „*velká moravská sídla*“, přičemž termínem „sídla“ rozumíme spíše sídla venkovská.

Shluk 5:

Obvody ORP zařazené do tohoto shluku měly jedny z nejnižších (uvnitř shluku nejméně variabilních) podílů zaměstnaných v primárním sektoru hospodářství v roce 1991 i 2001. Stejně vyrovnaně vykazovaly také nejnižší registrovanou míru nezaměstnanosti k roku 2002. Dosahují nejvyšších hodnot indexu vzdělanosti, míry podnikavosti a podílu domácností s možností připojení k internetu. Jedná se tedy zřejmě o hospodářsky úspěšné obvody ORP s tradiční a úspěšně restrukturalizovanou výrobou (Blansko, Jablonec nad Nisou, Otrokovice, Trutnov – zde i cestovní ruch), v některých případech v zázemí velkých měst nebo se jedná přímo o velká města (Neratovice, Liberec, Zlín). Proto byl shluk pracovníčně nazván „*úspěšné podniky*“.

Shluk 6:

Shluk charakterizuje velmi vysoký podíl zaměstnaných v priméru v obou sledovaných letech, velmi nízké hodnoty indexu progresivity ekonomické aktivity obyvatel, míry podnikavosti (nejméně variabilní uvnitř shluku). Dané obvody ORP vykazují v rámci shluku nejméně variabilní nadprůměrný podíl rodáků, velmi vysoký, ale regionálně diferencovaný podíl obyvatel v nejmenších obcích a nízkou hustotu zalidnění. S přihlédnutím k výsledkům jiných výzkumů a analýz (např. Hampl, Gardavský, Kühnl 1987; Perlín 1998; Marada 2001) byl tento shluk pojmenován „*venkovské periferie*“.

Shluk 7:

Obvodům ORP zařazeným do tohoto shluku jsou společné nejvyšší hodnoty registrované míry nezaměstnanosti v roce 2002, výrazný pokles zaměstnaných v sekundárním sektoru hospodářství mezi roky 1991 a 2001 a nízká hodnota indexu progresivity ekonomické aktivity k roku 2001. Takové charakteristiky napovídají na „*strukturálně postižené oblasti*“. Nemusí se však nutně jednat pouze o staré průmyslové a těžební oblasti (Severočeská hnědouhelná pánev, Ostravsko), ale také o hospodářsky a sídelně periferní oblast Jeseníků. Na to ukazuje velmi vysoká variabilita ukazatele hustoty zalidnění, a částečně i zaměstnanosti v priméru. Tento shluk dále charakterizuje nejnížší podíl domácností, které vlastní osobní počítač a zároveň jsou připojeny k internetu (nejméně variabilní uvnitř shluku) a nízký podíl věřících. Poněvadž se z velké části jedná o po válce dosídlované území, je zde nejnížší podíl rodáků.

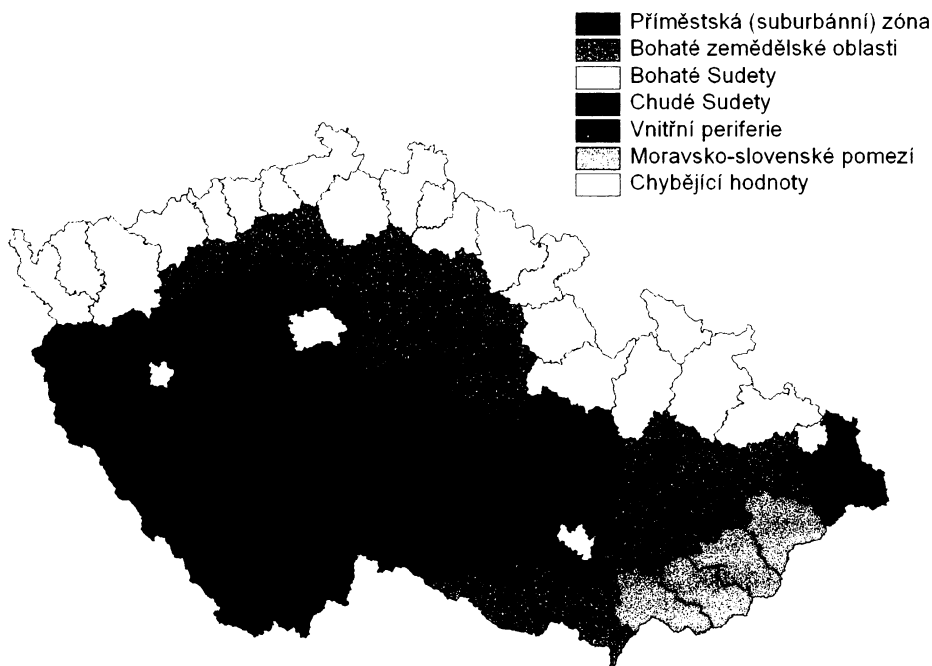
Shluk 8:

Shluk se zformoval zejména na bázi nejnížších hodnot hustoty zalidnění (nejmenší variabilita v rámci shluku) a vysokého počtu částí obce na obec (ač poměrně variabilní uvnitř shluku). Proto byl nazván „*nízká hustota zalidnění*“. Obvodům ORP náležejícím do tohoto shluku jsou společné také nejvyšší hodnoty podílu ekonomicky aktivních v priméru v obou sledovaných letech a nejnížší hodnoty podílu zaměstnaných v sekundéru – ty však pouze k roku 1991. K nejnížším v rámci všech shluků patří i hodnoty indexu vzdělanosti, podílu domácností s možností připojení k internetu a územně diferencovaného podílu rodáků (dichotomie vnitrozemí versus pohraničí). Shluk 8 v sobě zahrnuje výhradně obvody ORP ležící v Čechách. V souvislosti se shlukem 4 by se dalo říci, že rozdrobená sídelní struktura s vysokým počtem částí obce na obec je typická pro Čechy (viz Hampl, Müller 1998).

Výsledky shlukové analýzy se do značné míry shodují např. s typologií českého venkovského prostoru (Perlín 1997, 1998). Autor zde vymezil pomocí shlukové analýzy dat za územní obvody okresů vytvořených v roce 1960 šest typů venkovského osídlení v Česku – viz obr. 6 (přičemž hranici mezi typy nelze v žádném případě považovat za jednoznačně definovanou dělicí čáru a ve vymezených prostorech pouze převažují určité jevy). Analýza zohledňuje sociálněekonomický vývoj, tradiční urbanistickou strukturu, orografickou strukturu, významné sociální zvraty a některé další ukazatele

(blíže Perlín 1998). V prostorovém rozmístění jednotlivých typů a jejich charakteristice můžeme vysledovat obdobné znaky jako v naší uvedené typologii (shluky 3, 5 a 7, v nichž se významně uplatnil ukazatel zaměstnanosti v sekundéru, odpovídají shluku „bohaté Sudety“, shluk 8 se podobá shluku „chudé Sudety“, shluk 6 je obdoba shluku „Vnitřní periferie“ atd.).

Obr. 6: Typologie venkovského území v Česku podle okresů

Pozn.: Diskutabilní označení „Sudety“ pro nesudetské území (blíže Jeleček 2005, Krulík 1999)

Podle: Perlín (1997, 1998)

Výsledky naší uvedené shlukové analýzy čtrnácti vybraných charakteristik česko-německou jazykovou hranici nerespektují. Obvody ORP přiřazené k jednotlivým typům prostoru se vyskytují po obou stranách hranice. Neexistuje žádný shluk, který by byl charakteristický pouze pro bývalé německé jazykové území nebo pouze pro české vnitrozemí.

Tomuto regionálnímu vzorci se nejvíce blíží shluky „sekundér“, „strukturálně postižené oblasti“ a „nízká hustota zalidnění“, které zahrnují převážně pohraniční obvody ORP. Takový výsledek by mohl potvrzovat výše uvedené předpoklady, že a) intenzita využití prostoru pohraničí bude oproti vnitrozemí nižší, b) pohraničí svou specializací výroby představuje vůči vnitrozemí periferii s neprogresivní výrobou standardních výrobků a je zde zpravidla lokalizován těžký průmysl potýkající se s transformačními problémy. Nicméně specializace severní části Česka na průmyslovou

výrobu, zahrnující i odvětví lehkého průmyslu (textilní výroba, sklářství aj.), je patrná již v rané fázi industrializace (viz např. Kárníková 1965; Horská, Maur, Musil 2002; Seibt 1996) a v poválečném období bylo možné na tuto výrobu navázat. Ekonomická specializace území není dána polohou vůči sledované hranici, ale podmínkami pro tuto specializaci: výskyt nerostných surovin, průmyslová tradice (blíže Hampl 2000). Obdobně řídké zalidnění obvodů ORP náležejících do shluku 8 má jen minimální souvislost s polohou vůči česko-německé jazykové hranici. Jedná se o důsledek orografických poměrů, méně příznivých podmínek pro výrobu i zemědělství a již od průmyslové revoluce se projevující masové emigrace z daných oblastí.

Nadále však nemůžeme s jistotou tvrdit, že se historická česko-německá jazyková hranice v organizaci české společnosti neprojevuje. Hranice se pouze nemusí projevovat komplexně. Hranice se může projevovat z hlediska vybraných charakteristik. (Také jsme mohli pro analýzu vybrat nevhodné ukazatele). Perlín (1997, 1998) spatřuje určité přetrvávající rozdíly mezi vnitrozemím a pohraničím v charakteru urbanistické struktury a vzhledu zástavby sídel, často podmíněné nejen specializací oblasti, ale také kulturními vlivy.

Pokusíme se nyní zjistit, zda mezi námi zvolenými čtrnácti charakteristikami existuje nějaká charakteristika či skupina charakteristik, jejichž prostorové rozložení by v současnosti respektovalo historickou česko-německou jazykovou hranici. Jinými slovy podle nichž by byl prostor Česka diferencován ve smyslu vnitrozemí versus pohraničí.

3. 2. 3. Hledání geografického vzorce vnitrozemí versus pohraničí na základě územní diferenciaci vybraných charakteristik

Do následující analýzy bude opět vstupovat výše vybraných čtrnáct ukazatelů. Abychom nemuseli zvlášť vyšetřovat územní diferenciaci každého z nich, použijeme další metodu vícerozměrné statistické analýzy: komponentní analýzu. Ta vychází z myšlenky popsat chování množiny proměnných pomocí menšího počtu nových proměnných, tzv. *komponent*, a pomocí nich vyvozovat závěry o podstatě vzájemných závislostí původních proměnných (Hendl 2004). Historická česko-německá jazyková hranice pak může být v současnosti patrná v územním rozložení a) většiny ukazatelů (v ideálním případě všech), b) jen některých specifických ukazatelů, c) žádného z vybraných ukazatelů – potom se buďto v současnosti již neprojevuje, nebo jsme zvolili nevhodné ukazatele.

Proměnné vstupující do komponentní analýzy byly před výpočtem standardizovány pomocí směrodatné odchylky a aritmetického průměru, teprve poté byla provedena vlastní technika extrakce metodou analýzy hlavních komponent. Kaiser-Meyer-Olkinova míra adekvátnosti vzorků pohybující se v intervalu $\langle 0,5-1 \rangle$ nám dovoluje komponentní analýzu s vybranými ukazateli provést. Z nově sestrojených proměnných, tzv. komponent jsme určili jako hlavní čtyři, jejichž vlastní číslo (eigenvalue) je větší než 1 a každá z nich vysvětluje minimálně 10 % variability souboru sledovaných proměnných – viz tab. 3 (viz také náhlý přechod křivky spojující hodnoty vlastních čísel komponent z prudkého klesání do velmi mírného – graf 2, za nímž ležící komponenty již nejsou považovány za významné). Čtyři hlavní komponenty vysvětlují dohromady 76,1 % variability souboru.

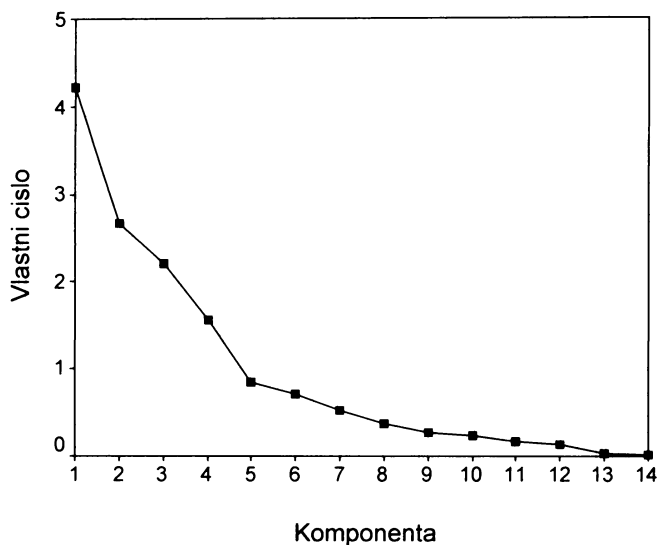
Tab. 3: Celková vysvětlená variabilita, počáteční vlastní hodnoty

Komponenta	Vlastní číslo	Procento vysvětlené variability	
		individuální	kumulativní
1	4,222	30,154	30,154
2	2,666	19,046	49,200
3	2,213	15,809	65,010
4	1,559	11,137	76,146
5	0,843	6,018	82,164
6	0,716	5,112	87,276
7	0,535	3,822	91,098
8	0,382	2,728	93,826
9	0,264	1,887	95,713
10	0,233	1,666	97,379
11	0,170	1,212	98,591
12	0,134	0,959	99,550
13	4,181E-02	0,299	99,849
14	2,116E-02	0,151	100,000

Zdroj: Výpočet autorky, výstup ze software SPSS

Poté byly určeny prvotní *komponentní váhy*, tj. části variability latentních proměnných vysvětlených jednotlivými hlavními komponentami (Hendl 2004), jinými slovy jak jednotlivé původní proměnné „syťí“ nově zformované čtyři hlavní komponenty. Aby byl splněn předpoklad nekorelovanosti komponent, byla provedena

Graf 2: Scree graf vlastních čísel v sestupném pořadí jejich velikosti

Zdroj: Výpočet autorky, výstup ze software SPSS

Tab. 4: Hodnoty komponentních vah po Varimax rotaci

Rotated Component Matrix^a

	Component			
	1	2	3	4
EA1_P91		-,180	,142	-9,82E-02
EA1_P01		-,213	,143	-9,46E-02
HUSTOTA		-6,52E-02	,157	-,105
OBYV200		,110	8,576E-02	3,670E-02
I_EA_01		,300	-,158	
NET	-,227		,102	-,236
REGNEZAM			2,456E-02	-,140
I_VZD	-,217		,269	-,313
PODNIK	-3,45E-02			8,684E-02
RODACI	,157	4,867E-02		8,910E-02
VERICI	,184	-,115		,152
CASTOBCE	,138	-,117		-1,22E-02
EA2_P01	2,213E-02	-,108	,133	
EA2_P91		-8,40E-03	9,049E-02	

Extraction Method: Principal Component Analysis.
 Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 7 iterations.

Pozn.: ■ jsou zvýrazněny nejvyšší hodnoty komponentních vah, ■ méně významné hodnoty a žlutě nejnižší, avšak významné hodnoty.

Vysvětlivky názvů proměnných viz s. 40–44

Zdroj: Výpočet autorky, výstup ze software SPSS

transformace prvotních komponent do nových (sekundárních) tak, že nové komponenty vysvětlují data stejně jako primární, a zároveň jsou vzájemně nekorelované. Pro transformaci byla zvolena operace ortogonálního rotování způsobem Varimax, který minimalizuje počet proměnných, jež mají vysoké váhy s každou společnou komponentou (Hendl 2004). Váhy rotovaných komponent udává tab. 4. V poslední fázi analýzy vypočítal software SPSS *komponentní skóre*, které představují hodnoty jednotlivých hlavních komponent (1–4) pro každý změřený objekt (obvod ORP). Kartograficky jsou komponentní skóre obvodů ORP vyjádřeny na obr. 7–10.

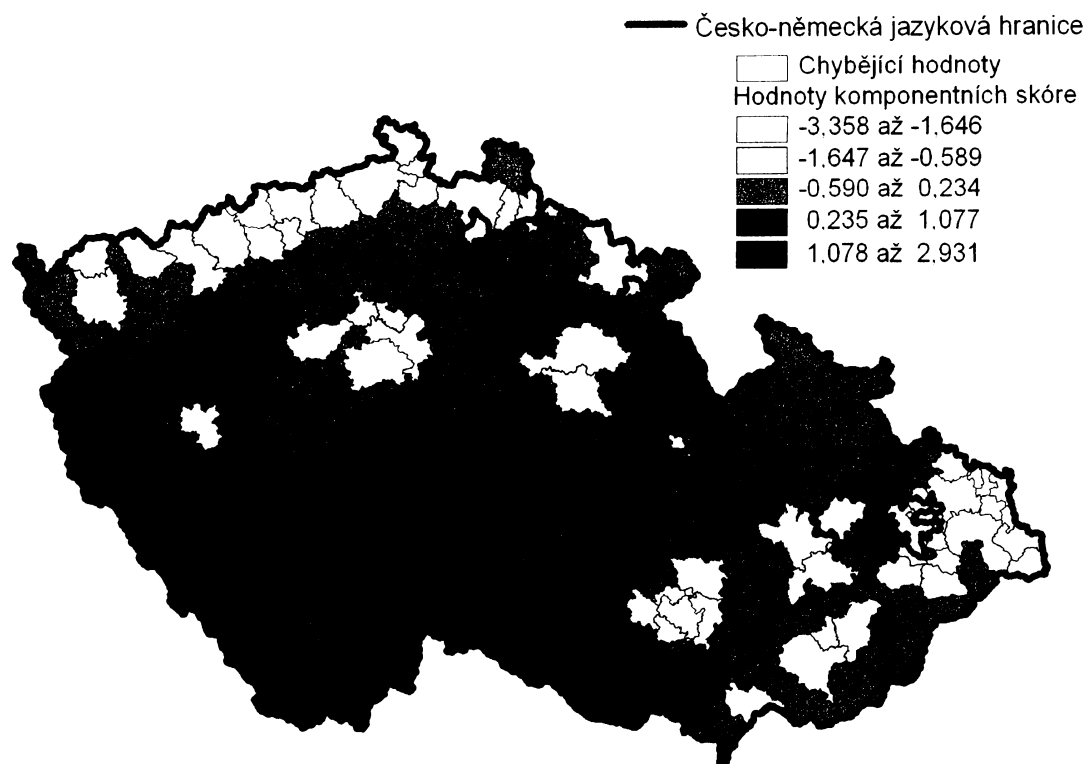
Komponenta 1:

Vysvětluje 30 % variability souboru. Nejvíce ji sytí ukazatele zaměstnanosti v zemědělství a procentuální podíl obyvatelstva žijícího v obcích o velikosti do 200 obyvatel. Proti tomu vykazuje záporné váhy u hustoty zalidnění. Komponenta 1 – viz obr. 7 – se nejvíce pozitivně uplatňuje v jižní polovině Čech a částečně i Moravy a dále v prostoru tzv. vnitřní periferie Česka (viz Musil 1988). S přihlédnutím k práci Kárníkové (1965) a výsledkům komponentní analýzy provedené Maradou (2001) byla tato komponenta pojmenována „*Venkovské periferie*“. Její nejvyšší kladné hodnoty značí oblasti s přetrvávající vysokou zaměstnaností ekonomicky aktivních v průměru a nižší zaměstnaností v sekundéru k roku 1991, oblasti s nízkou hustotou zalidnění a vysokým podílem obyvatel žijících v malých obcích. Do jisté míry charakterizují komponentu 1 i záporné váhy u registrované míry nezaměstnanosti k roku 2002, u podílu domácností s možností připojení k internetu a indexu vzdělanosti.

Komponenta 2:

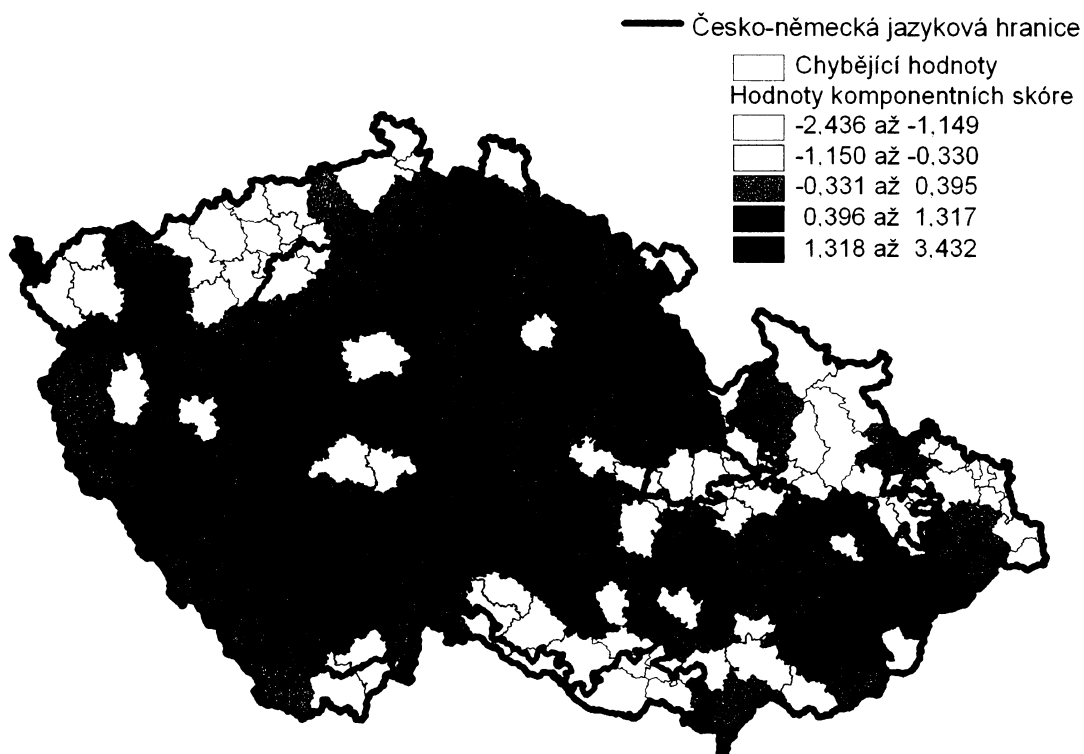
Tato komponenta vysvětluje 19 % variability souboru. Jsou pro ni charakteristické vysoké kladné váhy ukazatelů, které můžeme považovat za indikátory progresivního rozvoje: podíl domácností, které vlastní osobní počítač a zároveň jsou připojeny k internetu, index vzdělanosti, míra podnikavosti a naopak významná záporná váha u registrované míry zaměstnanosti k roku 2002, jež ukazuje na úspěšnost transformace a výkonnost ekonomiky v dané oblasti. Poměrně vysoká kladná komponentní váha byla zaznamenána také u indexu progresivity ekonomické aktivity k roku 2001. Ta by mohla vyjadřovat zaměstnanost obyvatel v progresivnějších terciérních odvětvích hospodářství. Na základě uvedených poznatků a výsledků výzkumu polarizace prostoru uvedených v Hampl, Gardavský, Kühnl (1987) a Hampl (2005) byla komponenta

Obr. 7: Územní variabilita komponenty 1 „Venkovské periferie“

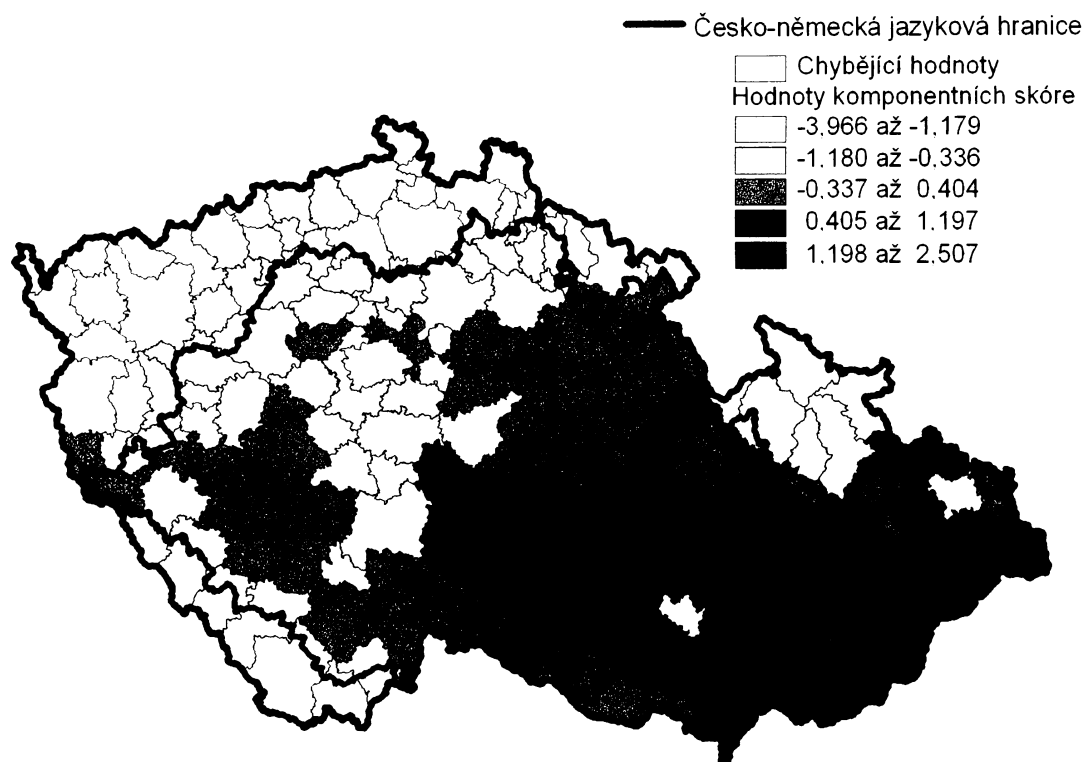
Pozn.: Vymezení česko-německé jazykové hranice – © Přemysl Štych; hranice bez jazykových ostrovů
Zdroj: výpočet autorky

Obr. 8: Územní variabilita komponenty 2 „Progressivní jádrové oblasti“

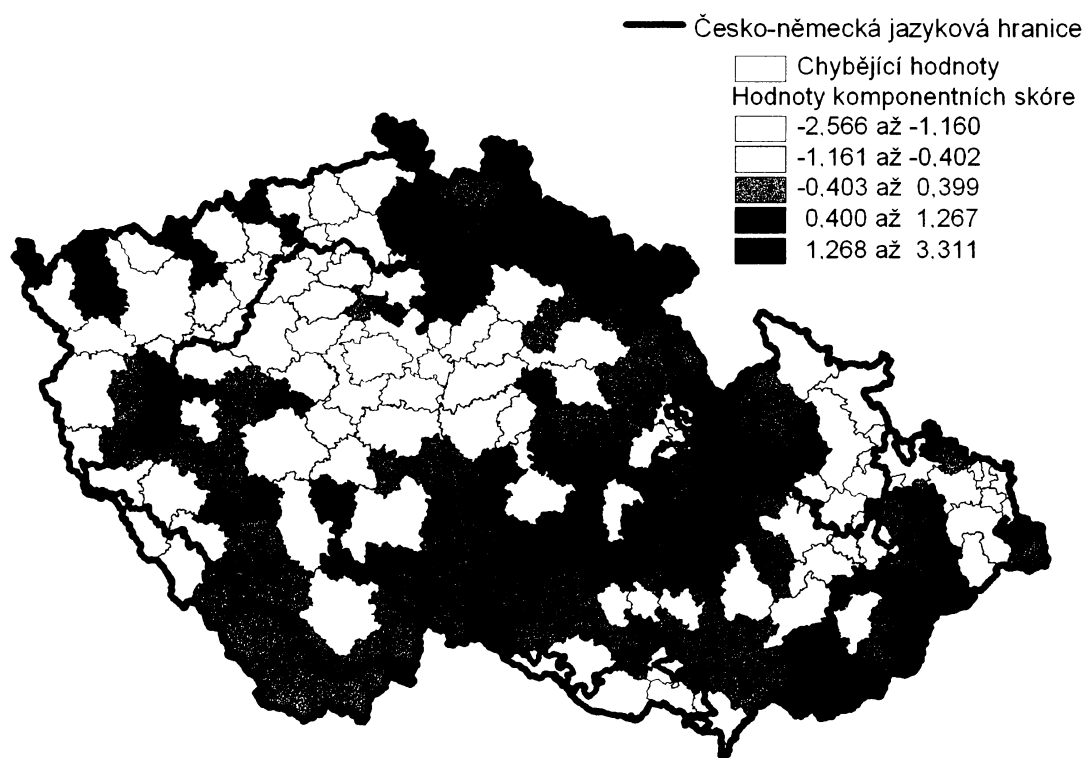
Pozn.: Vymezení česko-německé jazykové hranice – © Přemysl Štych; hranice bez jazykových ostrovů
Zdroj: výpočet autorky

Obr. 9: Územní variabilita komponenty 3 „Identita“

Pozn.: Vymezení česko-německé jazykové hranice – © Přemysl Štych; hranice bez jazykových ostrovů
 Zdroj: výpočet autorky

Obr. 10: Územní variabilita komponenty 4 „Úspěšný sekundér“

Pozn.: Vymezení česko-německé jazykové hranice – © Přemysl Štych; hranice bez jazykových ostrovů
 Zdroj: výpočet autorky

nazvána „*Progresivní jádrové oblasti*“. Nejvyšších komponentních skóre dosahují obvody ORP zahrnující většinu krajských měst (s výjimkou Ústí nad Labem) – viz obr. 8. Z kartogramu jsou dále patrné tzv. rozvojové osy (např. Praha – Mladá Boleslav – Liberecko a Jablonecko, Praha – Plzeň) a naopak oblasti hospodářsky slabé a strukturálně postižené s transformačními problémy (např. Jesenicko, část Českomoravské vrchoviny, pánevní oblasti Podkrušnohoří, Ostravsko). Na základě vysokých hodnot některých původních charakteristik (např. míry podnikavosti, podílu domácností s možností připojení k internetu) se zformoval také exponovaný prostor tvořený některými obvody ORP v kraji Vysočina a blízkém okolí (Pelhřimov, Tábor, Třebíč, Žďár nad Sázavou), jehož přední pozice z hlediska progresivity je značně diskutabilní.

Komponenta 3:

Třetí komponenta vysvětluje přibližně 16 % variability souboru. Nejvyššími kladnými hodnotami ji sytí ukazatele procentuální podíl rodáků a věřících v roce 2001, naopak vysoké záporné váhy vykazuje průměrný počet částí obce na obec v daném obvodu ORP a částečně i ukazatel podnikavosti, který však pro interpretaci této komponenty zřejmě není určující. Vzhledem k tomu, že všechny jmenované charakteristiky, které významně sytí komponentu 3, náležejí do skupiny kulturních ukazatelů a podíl rodáků a počet částí obce na obec indikují do jisté míry spjatost obyvatel s místem, byla tato komponenta pracovním nazvána „*Identita*“. Z kartogramu (obr. 9) je patrná polarita Morava versus Čechy, resp. jihovýchod versus severozápad, zároveň se však komponenta oproti vnitrozemí méně projevuje v bývalé německé jazykové oblasti.

Komponenta 4:

Poslední komponenta, kterou ještě můžeme považovat za významnou, je charakteristická vysokými kladnými vahami u podílu ekonomicky aktivního obyvatelstva v sekundárním sektoru hospodářství v obou sledovaných letech a zápornou vahou indexu progresivity ekonomické aktivity k roku 2001. Zápornou váhu má také index vzdělanosti. Na území obvodů ORP, kde se komponenta 4 uplatňuje nejvíce, se tedy nachází významná průmyslová výroba. Nejedná se přitom o strukturálně postižené oblasti, poněvadž komponentní váhy u registrované míry nezaměstnanosti k roku 2002 jsou nízké. Proto byla tato komponenta pojmenována „*Úspěšný sekundér*“. Územně se nejvíce uplatňuje v severovýchodních Čechách, v pásu od České Lípy po Nové Město nad Metují, v severní části česko-moravského pomezí a při česko-slovenské hranici.

V těchto oblastech se jedná spíše o lehký průmysl, o tradiční a poměrně úspěšně transformovanou nebo novou výrobu (např. Lanškroun, Mladá Boleslav, Nový Bor, Otrokovice, Trutnov). Naopak oblasti těžkého a obtížně restrukturalizovaného průmyslu (např. Podkrušnohoří, Ostravsko, Kladno) vykazují nejnižší komponentní skóre. Komponenta 4 se taktéž neuplatňuje v obvodech ORP s nadprůměrnou zaměstnaností v terciéru (Karlovarsko, zázemí Prahy, největší města – Hradec Králové, Olomouc aj.) (viz obr. 10).

Tab. 5: Komunalita původních proměnných

Proměnná	Komunalita	
	počáteční	konečná
HUSTOTA	1,000	0,590
OBYV200	1,000	0,524
EA1_P91	1,000	0,911
EA1_P01	1,000	0,916
EA2_P91	1,000	0,906
EA2_P01	1,000	0,927
I_EA_01	1,000	0,943
PODNIK	1,000	0,524
REGNEZAM	1,000	0,826
NET	1,000	0,809
I_VZD	1,000	0,802
VERICI	1,000	0,748
RODACI	1,000	0,789
CASTOBCE	1,000	0,446

Pozn.: Vysvětlivky názvů proměnných viz s. 40–44

Zdroj: Výpočet autorky, výstup ze software SPSS

Jakou část variability jednotlivých původních proměnných (jejich tzv. komunalitu) vysvětlují nově zformované komponenty, udává tab. 5. Zbylá část variability, kterou nebylo možno vysvětlit nově vytvořenými komponentami, se nazývá „jedinečnost proměnné“. Nejlépe se podařilo vysvětlit charakteristiky zaměstnanosti obyvatel v hospodářských sektorech a její proměny, naopak nejméně vysvětlené zůstaly charakteristiky osídlení.

Shrme-li výsledky uvedené komponentní analýzy, pouze v případě 3. hlavní komponenty („Identita“) respektuje regionální diference komponentních skóre historickou česko-německou jazykovou hranici. V případě ostatních komponent

nacházíme jiný regionální vzorec. Územní diferenciaci skóre 1. komponenty přibližně respektuje tradiční rozdělení Česka na severovýchodní průmyslovější a urbanizovanější část a jihozápadní část s nižší mírou urbanizace a nižší hustotou zalidnění, méně příznivou i pro zemědělskou výrobu (Kárníková 1965). Územní variabilita 2. komponenty do značné míry odpovídá diferenciaci Česka z hlediska exponovanosti tak, jak ji vymezili Hampl, Gardavský, Kühnl (1987). Komponenta 4 se pak nejvíce uplatňuje v obvodech ORP, v nichž se nacházejí fungující průmyslové podniky (tedy zejména lehký průmysl, automobilový průmysl a na něj navazující odvětví). Na územní diferenciaci ukazatelů, které významně sytí 3 zmíněné komponenty, nemá přítomnost historické česko-německé jazykové hranice vliv. Intenzitu jejich výskytu podmiňují jiné struktury a aspekty (makropolohová atraktivita regionu, zděděná ekonomická specializace apod.).

V případě kartografického znázornění územní diferenciaci 3. komponenty („Identita“) je na první pohled patrná spíše odlišnost mezi Čechami na jedné straně a Moravou a Slezskem na straně druhé. Avšak projevuje se zde také vliv česko-německé jazykové hranice, který je patrný zejména v porovnání hodnot komponentních skóre pohraničních obvodů ORP s hodnotami vnitrozemských obvodů ORP v jejich sousedství. Takto vystupují z již poměrně nízkých hodnot pro Čechy ještě nižší hodnoty pro české pohraničí (zejména západní, severozápadní). Nižších hodnot komponentních skóre dosahuje pohraničí na jižní Moravě, ačkoli se jinak 3. komponenta na Moravě uplatňuje nejvíce v rámci celého státu. Výrazný kontrast najdeme v oblasti Jeseníků.

Na základě tohoto zjištění můžeme usuzovat, že se historická česko-německá jazyková hranice v organizaci české společnosti dosud projevuje. Její možný projev byl prozatím vyšetřen v územním rozložení hodnot skóre komponenty „Identita“, kterou nejvíce sytí 3 ukazatele z výše definované skupiny kulturních ukazatelů.

3. 2. 4. Šetření geografického vzorce kulturních ukazatelů ve vztahu k historické česko-německé jazykové hranici

Pro kontrolu byla zvlášť vyšetřena územní diferenciaci každého z ukazatelů s největšími komponentními vahami u komponenty „Identita“ (tj. počet částí obce na obec, podíl rodáků, podíl věřících). Jejich kartogramy, do nichž je opět zanesena česko-německá jazyková hranice (metodika vymezení viz výše), jsou zařazeny v příloze (obr. III–V). Nejméně patrný projev česko-německé jazykové hranice je v případě

znázornění podílu věřících z celkového počtu obyvatel v daném obvodu ORP. Zde se významněji uplatňují rozdíly mezi Čechami a Moravou.

Kartogramy podílu rodáků a průměrného počtu částí obce na obec v daném obvodu ORP zachycují podobný prostorový vzorec. Obr. IV je do jisté míry barevně inverzní k obr. V. Mezi ukazateli je statisticky významná negativní korelace na 1% hladině významnosti (při ošetření o extrémní hodnoty Pearsonův korelační koeficient $r = -0,477$), to modelově znamená, že čím méně je v daném obvodu ORP rodáků, tím více je zde částí obce na obec. Také zde se do jisté míry uplatňuje diferenciace mezi českým a moravským prostorem. Na Moravě a ve Slezsku je vyšší podíl rodáků a menší počet částí obce na obec. Pouze tady se nacházejí obvody ORP, v nichž jsou všechna sídla zároveň i samosprávnými obcemi. Uvedená skutečnost souvisí s charakterem sídelní struktury. Moravská sídla jsou v průměru větší než česká, zvláště plošně rozsáhlé vesnice v úrodných oblastech. Jejich velikost pak umožňuje snadnější výkon samosprávy pouze pro jedno sídlo. Tak lze v opačném případě vysvětlit nadprůměrný počet částí obce na obec v západním prostoru Českomoravské vrchoviny a ve Středočeské pahorkatině v důsledku extrémní rozdrobenosti osídlení a četného výskytu vsí menších než 50 obyvatel. Podobně je tomu v některých částech Šumavy; tedy nejen následkem odsunu Němců, nýbrž i před druhou světovou válkou se zde nacházelo značné množství obcí, které sestávaly z vysokého počtu částí (Kučera, Kuldová 2005).

Druhý jasně patrný protiklad však představuje právě dichotomie vnitrozemí–pohraničí. Německé jazykové území k roku 1930 do značné míry odpovídá území vymezenému podle hranic obvodů ORP s nejvyšším počtem částí obce na obec a s nejnižším podílem rodáků. V tomto případě se dá hovořit o náznaku prostorového vzorce dokládajícího kulturní odlišnosti, odlišnosti v regionálním vědomí obyvatel. Nízký podíl rodáků v obvodech ORP ležících v prostoru shodném s bývalým německým jazykovým územím souvisí s odsunem původního obyvatelstva a dosídlováním oblasti po skončení druhé světové války. Příchod nových obyvatel bez pocitu sounáležitosti s tímto územím, kteří již neměli mnoho možností podílet se na obecní samosprávě, má pravděpodobně za následek přetrvávající vysoký počet částí obce na obec. Obyvatelé, zvyklí přijímat rozhodnutí shora, nenašli po roce 1989 motivaci pro to, aby o své části obce rozhodovali a spravovali ji sami. Neměli na dosídleném území předválečnou tradici samosprávy, na kterou by navázali.

Výjimkou v počtu částí obce na obec je pouze jižní Morava, kde jsou hodnoty ukazatele nízké i na bývalém německém jazykovém území.

Kuldová (2005b) se dále pokusila tato tvrzení dokázat statistickými metodami: 1) porovnáním významnosti rozdílu průměrů pomocí dvouvýběrového t-testu; 2) analýzou rozptylu s užitím jednofaktorového modelu ANOVA při jednoduchém třídění; 3) analýzou kategoriálních znaků (chí-kvadrát test nezávislosti). Všechny analýzy dokazují, že na úrovni obvodů ORP existuje statisticky významný rozdíl mezi historickým českým a německým jazykovým územím v průměrném procentuálním podílu rodáků a průměrném počtu částí obce na obec.

Nicméně výsledky kvantitativních metod nemohou představovat konečné řešení výzkumu kulturní rozdílnosti dosídlovaného pohraničí. Zatím jsme na odlišnost prostoru usuzovali pouze prostřednictvím nepřímých ukazatelů, které nám dává k dispozici oficiální statistika. Kulturní faktory jsou však především faktory tzv. měkké, subjektivní a obtížně měřitelné (Havlíček, Chromý 2001, Zich ed. 2003). Byl potvrzen náš vstupní předpoklad (viz výše), že historická česko-německá hranice je hranicí jazykovou a z toho důvodu by měla být především hranicí kulturní. Zbývá nám potvrdit či vyvrátit hypotézu, že historická česko-německá jazyková hranice bude mít vliv na kulturní jevy a procesy i v oblastech, kde tomu analýza kvantitativních dat nenasvědčuje.

4. VÝZKUM KULTURNÍCH ODLIŠNOSTÍ MODELOVÝCH ÚZEMÍ S OHLEDEM NA JEJICH POLOHU VŮČI HISTORICKÉ ČESKO-NĚMECKÉ JAZYKOVÉ HRANICI

Z výsledků výše uvedených statistických analýz vyplývá, že v českém prostředí existuje důsledkem specifických historických událostí kulturní odlišnost mezi vnitrozemím a územím obývaným před 2. světovou válkou převážně německým obyvatelstvem. Proto, z hlediska kulturního, by si měly být regiony ležící na bývalém německém jazykovém území navzájem podobné a lišit se od regionů vnitrozemských. Předpokládáme rozdíly ve vztahu obyvatel k jejich životnímu prostředí (v nejširším smyslu slova), v reflexi tohoto prostředí, v regionální identitě obyvatel, vnímání symboliky místa a regionu a rozdílnost tradičních kulturních projevů. Pro zjišťování zmíněných kulturních odlišností se jako nejvhodnější jeví terénní šetření. Za tímto účelem byla vybrána modelová území s odlišnou polohou vůči historické česko-německé jazykové hranici.

4. 1. VÝBĚR MODELOVÝCH ÚZEMÍ

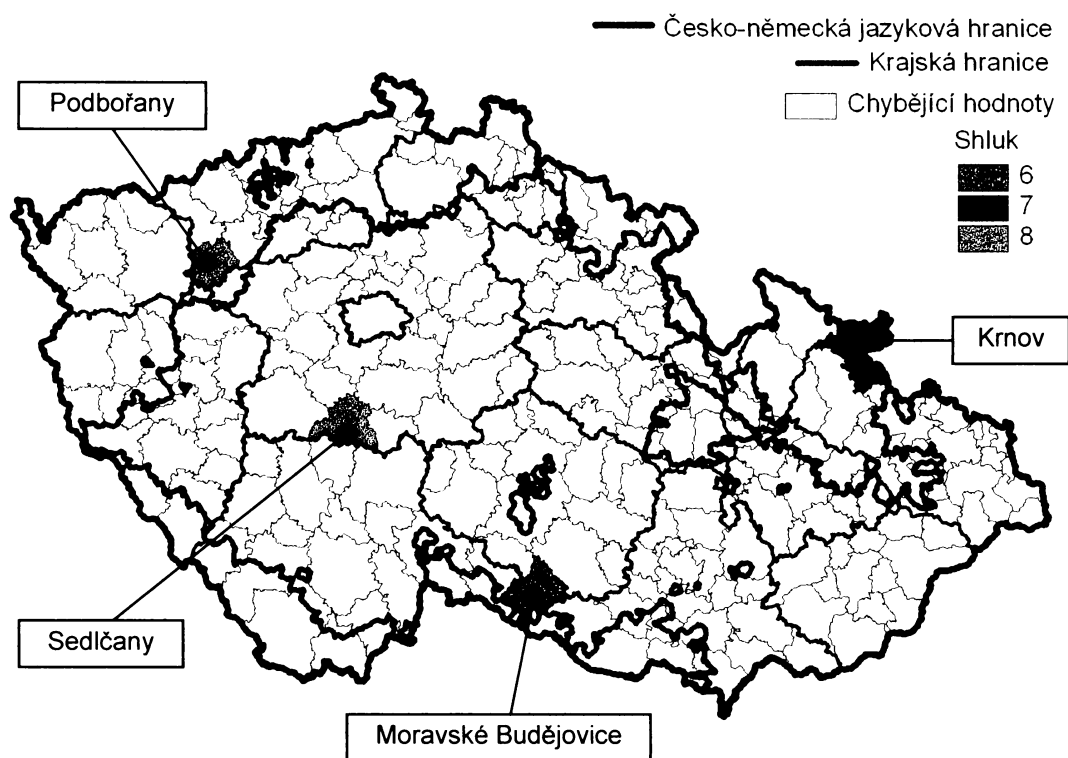
Za předpokladu, že historická česko-německá jazyková hranice bude mít vliv na kulturní jevy a procesy i v oblastech, kde tomu analýza kvantitativních dat nenasvědčuje, můžeme zvolit libovolné dva regiony na bývalém německém jazykovém území a dva regiony v českém vnitrozemí, přičemž regiony ležící na stejné straně hranice (před nebo za) si budou navzájem podobné a zároveň nepodobné vůči druhé dvojici. Abychom ověřili platnost tohoto tvrzení, zvolíme nadto regiony, které podle výsledků výše uvedené shlukové analýzy náležely do odlišných shluků.

Přesto nesmíme při výběru modelových území porušit jisté zásady. Předně zájmová území musejí zaujímat přibližně srovnatelné pozice v hierarchii osídlení a na škále jádro–periferie. Porovnávání městského regionu s venkovským či hospodářsky atraktivní oblasti s periferní by vedlo k podstatnému zkreslení výsledků a odlišnosti mezi regiony by byly pravděpodobně způsobeny jinými faktory, než je jejich poloha vůči sledované jazykové hranici.

S přihlédnutím k uvedeným zásadám jsme vytypovali čtyři obvody ORP (viz obr. 11): Podbořany, Krnov, Sedlčany a Moravské Budějovice. Obvod ORP Podbořany, který se nachází na bývalém německém jazykovém území, by měl být z hlediska kulturních aspektů blízký obvodu ORP Krnov ležícímu na stejné straně

hranice. Podle výsledků shlukové analýzy 14 vybraných ukazatelů (viz výše) se však proti tomu s obvodem ORP Podbořany řadí do stejného shluku vnitrozemský obvod ORP Sedlčany. Zvláštním případem je pak obvod ORP Moravské Budějovice, jenž přiléhá ke sledované hranici. Vezmeme-li v úvahu již několikrát zmiňovanou skutečnost, že jazyková hranice nemá charakter jasně vymezené linie, nýbrž zóny přechodu, měl by obvod ORP Moravské Budějovice představovat přechodový region s kulturními prvky společnými jak pro vnitrozemské Sedlčansko, tak pohraniční Podbořansko a Krnovsko.

Obr. 11: Obvody ORP vybrané pro terénní šetření s ohledem na jejich příslušnost do jednotlivých shluků dle výsledků shlukové analýzy a jejich polohu vůči česko-německé jazykové hranici z roku 1930

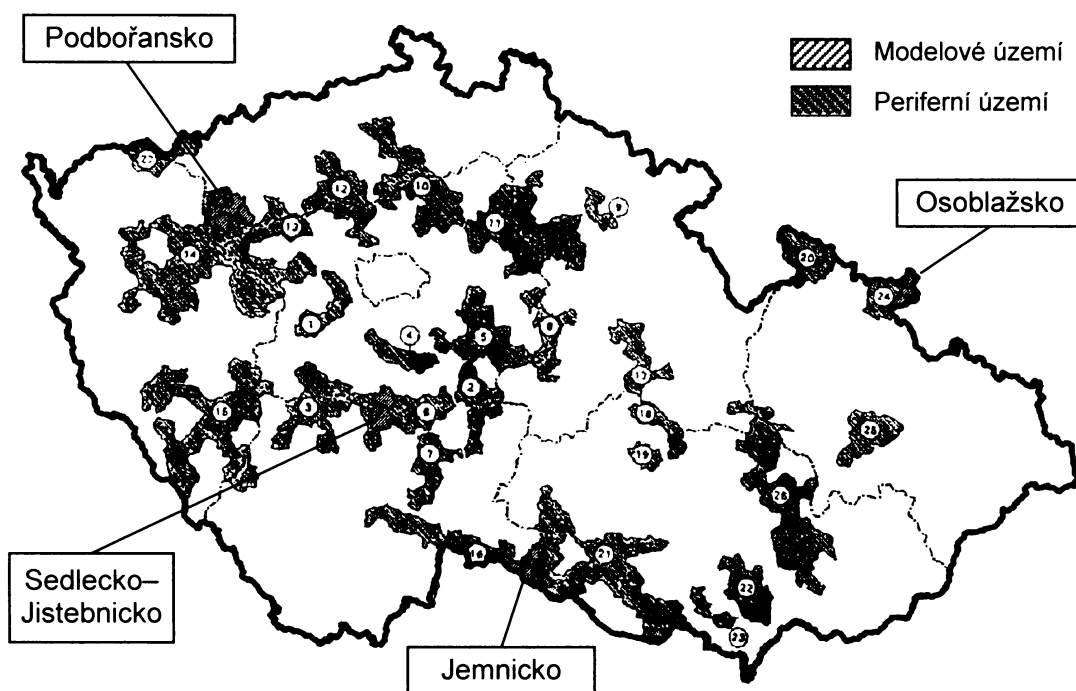
*Pozn.: Vymezení česko-německé jazykové hranice – © Přemysl Štych
Zdroj: Autorka*

Vybrané obvody ORP dále splňují podmínku srovnatelné pozice v hierarchii osídlení, můžeme je považovat za venkovské regiony. Urbanizace, tj. podíl obyvatelstva žijícího ve městech (v obcích se statutem města v době šetření) v žádném z nich nepřesahuje 60 %, což je hodnota nižší než průměr Česka.

Především jsme však museli přihlédnout k místu konání anketárních šetření –

kteřá představují jednu z forem terénního průzkumu^{*)} – prováděných v rámci řešení grantových projektů na UK v Praze, PěF, KSGRR (výzkum periferních oblastí a pohraničí, výzkum geografické diferenciacce regionální identity obyvatel v Česku). V silách jednotlivce nebylo provést za tak krátké časové období šetření názorů obyvatel ve čtyřech modelových územích. Proto jsme pro účely této práce zorganizovali pouze jedno anketární šetření a jako tři zbývající nám posloužila starší šetření prováděná primárně za jiným účelem. V následujícím výzkumu se tak nesledovaly celé obvody ORP, ale pouze jejich části, ve dvou případech spojené s částmi území sousedních obvodů ORP. Výsledné vymezení modelových území (Podbořansko, Osoblažsko, Sedlecko–Jistebnicko a Jemnicko) znázorňují obr. VI–IX. Sídla, v nichž bylo provedeno anketární šetření, se zde označují jako „sídlo s dotazníkem“, ostatní sídla v regionu jako „sídla bez dotazníku“.

Obr. 12: Území vybraná pro terénní šetření s ohledem na rozmístění tzv. periferních území v bývalých krajích Česka

Podle: Musil (1988, s. 71)

^{*)} Pozn.: Terénní průzkum zde ve smyslu zúčastněného pozorování, které podle Dismana (2002) zahrnuje zejm. 1) pozorování; 2) interview se zkoumanými osobami; 3) interview s informátory; 4) analýzu osobních dokumentů; 5) participaci, sebereflexi výzkumníka, jak tuto participaci prožíval. Ačkoli podle této klasifikace metodicky nesprávně je v naší práci dále hodnoceno anketární šetření, tj. plně standardizovaná technika kvantitativního výzkumu. Zatímco Disman (2002) ve své klasifikaci spojuje termín „interview“ s technikou sběru kvalitativních informací – nestandardizovaným rozhovorem (srovnej Strauss, Corbinová 1999).

Přehledně jsou modelová území zakreslena na obr. 12, kde se zároveň diskutuje i poslední podmínka výběru zájmových regionů, tj. jejich srovnatelná poloha na škále jádro–periferie. K tomu účelu jsme užili podkladovou mapu „Rozmístění tzv. periferních území v krajích ČSR“ z práce Musila (1988). Ačkoli souhrnně za celé Česko nebyla od té doby problémová území na úrovni takto detailních územních jednotek vymezena, na základě modelových studií a teoretických předpokladů můžeme usuzovat, že základní prostorový vzorec rozmístění periferních území, který mapa znázorňuje, přetrvává v jisté podobě dodnes (viz Marada 2001; Novotná ed. 2005; Kuldová 2005a; Kostic 2004 aj.). Všechna námi zvolená modelová území představují podle Musilovy mapy periferní oblasti.

4. 2. STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH MODELOVÝCH ÚZEMÍ

Než přistoupíme k hodnocení poznatků z terénního výzkumu, stručně si charakterizujeme sledovaná území a to z hlediska polohy (v rámci Česka, případně užšího regionu), hospodářského vývoje, osídlenosti německým etnikem, zmíníme současnou ekonomickou situaci regionu, případně i jiné vlastnosti či události podstatné pro naše další sledování.

4. 2. 1. Jemnicko

Někdejší královské město Jemnice leží na jižním pomezí historických zemí – Čech a Moravy. Námi sledované zájmové území přibližně odpovídá bývalému soudnímu okresu Jemnice z roku 1896 a zasahuje až ke státní hranici s Rakouskem. Leží na rozhraní 3 krajů (Jihočeského, Jihomoravského a Vysočina), jelikož podle územněsprávního členění vzniklého v roce 1960 náleží méně než desetikilometrový pás mezi státní hranicí a obvodem ORP Moravské Budějovice k okresům Jindřichův Hradec a Znojmo.

Období rozkvětu prožívalo město Jemnice v raném a vrcholném středověku, kdy představovalo hraniční pevnost moravsko-rakouského pomezí a místo těžby stříbra (Chromý 1999). Z tohoto období se zde dochovaly četné architektonické památky (viz obr. ix) včetně pásu hradeb s baštami a bránami. Hospodářský i politický význam Jemnice postupně slábnul, neboť ležela stranou hlavních dopravních tahů a rozvojových os. V okolí stále převažovala zemědělská výroba, region hospodářsky stagnoval a od 70. let 19. stol. se stal trvale depopulačním. Obyvatelstvo odcházelo především do Vídně a do Brna (Kárníková 1965). Ani socialistická industrializace se v území

výrazně neprojevila. V Jemnici se nachází několik nevelkých průmyslových podniků (nejznámější balírna čajů Jemča).

Ačkoli se jedná o pohraniční region v sousedství německy mluvící země, německé osídlení v této oblasti nepostupovalo daleko do vnitrozemí. Navíc vztahy mezi Čechy a Rakušany zde měly jiný charakter než v česko-německém pohraničí, nevyznačovaly se takovou kulturní vyhraněností. Výjimkou nebyla ani smíšená manželství. Přesto byly obce, kde se před 2. světovou válkou většina obyvatel přihlásila k německé národnosti, v letech 1938–1945 začleněny do dolnorakouských okresů. V této části sledovaného území proběhl po válce odsun německy mluvícího obyvatelstva. Na uprázdněná místa sice přicházeli dosídlenci z blízkého okolí, nicméně pohraniční oblast na 40 let umrtvila přítomnost tzv. železné opony, přísně střeženého pohraničního pásma. Vojenská posádka sídlila i ve městě Jemnice, např. v areálu zámku, ale pro své potřeby využívala i mnoho dalších pozemků. Zrušením vojenské posádky i pohraniční stráže po roce 1989 zůstala převážná část těchto ploch i objektů na nich vystavěných bez užitku (viz obr. lxxiii).

Zánik posádek ovšem znamenal také ztrátu zaměstnání pro mnoho zdejších obyvatel. Další nárůst nezaměstnanosti v transformačním období zapříčinilo výrazné omezení, či dokonce ukončení některých výrobních (např. Otavan – textilní průmysl). Ekonomická situace Jemnicka se tedy nezlepšila ani po roce 1989, kdy mnozí obyvatelé očekávali příliv zahraničních investic a rozvoj cestovního ruchu (Chromý 1999).

4. 2. 2. Osoblažsko

Osoblažsko představuje typickou geometrickou periferii a to jak z hlediska Moravskoslezského kraje, jehož je součástí, tak v rámci celého Česka. Dostupnost zájmového regionu ztěžuje z jihu a ze západu členitý reliéf pohoří Jeseník, na severu a východě sousedí Osoblažsko s územím cizího státu – s Polskem. Přirozená spádovost území je spíše k centřům ležícím na jihu (Krnov, Město Albrechtice), ani zde však není dostačující dopravní spojení –např. úzkorozchodná železniční trať Třemešná – Osoblaha znemožňuje spojení s regionálními středisky bez přestupu. Proto se velké části obyvatel kvůli dopravním nákladům a zároveň nejnižším mzdám v Česku nevyplácí dojíždět za prací a finančně výhodnější je pro ně žít z prostředků podpory v nezaměstnanosti (Mikšátková 2004).

V minulosti Osoblažsko více spadovalo k sídlům v polské nížině díky obdobnému charakteru terénu i zemědělskému zaměření. Zásadní změnu

v ekonomických vztazích znamenal rok 1742, kdy bylo rozděleno historické území Slezska a Habsburské monarchii připadla jen část, tzv. České (nebo Rakouské) Slezsko. Ustanovená hranice rozdělila i řadu sídel (např. Pelhřimovy/Pielgrzymów – viz obr. xl, xli) (Honzák, Pečenka, Stellner, Vlčková 2001). Sousedství s Pruskem pak urychlilo germanizaci regionu. Německý kapitál zde na rozdíl od textilních oblastí Jesenicka vstupoval spíše do potravinářského průmyslu (např. cukrovarnictví). Před 2. světovou válkou se více než 90 % obyvatel hlásilo k německé národnosti. Osoblažsko se tak stalo v roce 1938 součástí Říšské župy Sudety a po válce jej postihl odsun Němců (zároveň probíhala rozsáhlá výměna obyvatel i na sousedním polském území). Oblast byla značně poškozena válečnými událostmi (např. přechod fronty, 90% destrukce města Osoblaha –viz obr. viii).

Monofunkční zemědělské Osoblažsko vzdálené od větších středisek hospodářství, navíc poznamenané válkou, nepředstavovalo pro dosídlence atraktivní oblast a proces dosídlování zde probíhal velice pomalu. Přicházeli sem především bezzemci ze sousedních okresů, ostravští horníci s rodinami, zemědělci z jižní Moravy a středních Čech i repatrianti z Volyně. Svěbytnou etnickou skupinu představuje několik tisíc Řeků, jimž poskytla komunistická vláda v letech 1948–1949 dočasný politický azyl, a kteří se již do Řecka nevrátili (Heroldová 1978).

Rok 1989 přinesl rozpad zemědělského státního statku, který působil na většině území okresu Bruntál a v sídlech na Osoblažsku zaměstnával přes 50 % ekonomicky aktivních obyvatel (např. podíl EAO v priméru – tj. i v lesnictví a přidružené výrobě – v roce 1991 v sídle Hlinka činil 74 %). To mělo pochopitelně za následek obrovský nárůst nezaměstnanosti, který dnes na Osoblažsku představuje nejzávažnější problém. V mnohých obcích přesahuje míra nezaměstnanosti 30–40 % a nezaměstnané jsou často celé rodiny (Mikšátková 2004, SLDB 2001).

4. 2. 3. Podbořansko

Podbořansko leží v jihozápadní části Ústeckého kraje, při hranicích s krajem Karlovarským, Plzeňským a Středočeským. V rámci současného krajského členění Česka představuje spolu s Žihlenskem jediné území na rozhraní 4 krajů. Podbořansko se na rozhraní vyšších územněsprávních jednotek nacházelo v celých poválečných dějinách a stálo tak vždy stranou zájmu příslušných center (Kuldová 2005a).

Severní část Podbořanska můžeme zařadit mezi tzv. staré sídelní oblasti Česka (Boháč 1987), přítomnost osídlení v prehistorickém a raně středověkém období dokládá

mimo jiné i archeologický nález hradiště na vrchu Rubín, některými historiky považovaného za Wogastisburg, kde měl Sámo porazit franckého krále Dagoberta I (Smetana 2001).

V novodobé historii se Podbořansko zařadilo mezi neprogresivní oblasti; průmyslová revoluce neměla – kromě výstavby lokální železnice, porcelánky a keramických závodů – na region výraznější dopad. Především východní část regionu byla od 19. stol. orientována na pěstování chmele, zemědělská výroba však byla méně produktivní než v sousedním Žatecku (Atlas československých dějin 1965).

Nadpoloviční většina obyvatel mikroregionu se před 2. světovou válkou hlásila k německé národnosti, a proto byl tento relativně vnitrozemský region chápán jako pohraniční (např. Hromádka 1954). To mělo také v roce 1938 za následek připojení tehdejšího okresu Podbořany k Říšské župě Sudety. Po skončení 2. světové války proběhl ve sledovaném území odsun německy mluvícího obyvatelstva. Vysídlení přibližně třetiny obyvatel se projevilo v radikální proměně sídelní struktury a hospodářských vztahů. Dosídlování oblasti po roce 1945 novým obyvatelstvem bylo ve vztahu k perifernosti jejím důsledkem i příčinou. Neatraktivita regionu nelákala nové dosídlence – vyjma chmelařské části, ta byla mimo jiné dosídlovaná i významnou etnickou skupinou volyňských Čechů (Heroldová 1978; Šatava 1981). V regionu je také početná romská komunita. Nedostatečné dosídlení většiny sídel ve spojení se socialistickým způsobem hospodaření a změnami vlastnických vztahů vedlo k jejich úpadku. V zájmovém území mělo jediné město Podbořany podle censu 2001 více obyvatel než v roce 1930. Populační růst Podbořan byl do značné míry podmíněn provozem keramických závodů a zejména zřízením vojenské posádky v návaznosti na sousední vojenský výcvikový prostor Hradiště.

K dalšímu prohlubování perifernosti dochází po roce 1989 v souvislosti s nízkou schopností Podbořanska zapojit se do ekonomických struktur. Uzavírání socialistických zemědělských velkovýrob se projevilo v prudkém růstu míry nezaměstnanosti. Zrušena byla také vojenská posádka v Podbořanech. Radnice se snaží řešit problém nezaměstnanosti výstavbou průmyslové zóny, kde v současnosti působí několik významných zaměstnavatelů. Koncentrace nezaměstnaných a také starých osob na venkově oslabuje potenciál rozvoje regionu (Kuldová 2005a).

4. 2. 4. Sedlecko–Jistebnicko

Jedná se o vnitrozemské území sestávající pouze ze 3 obcí, které v sobě ovšem zahrnují přes 80 sídel (vsí a samoty). Jistebnice a aglomerace Sedlec–Prčice pak představují největší sídla ve sledovaném území (přibližně 1 000 obyvatel). Širší oblast, v níž zájmové území leží, se řadí mezi typické vnitřní periferie Česka v excentrické poloze na rozhraní krajů – Středočeského a Jihočeského (Musil 1988; Kostić 2004).

Tato výše položená oblast Středočeské pahorkatiny měla v důsledku méně příznivého klimatu a nižší výnosnosti půdy vždy horší podmínky pro zemědělskou výrobu než okolní kraje. Proto se zde ve středověku utvořila hustá síť velmi malých sídel, neboť větší sídelní koncentrace zemědělců by se za těchto přírodních podmínek neuživily. Kraj zůstal po staletí řídko osídlený a ještě v roce 1921 zde bylo více než 60 % obyvatel závislých na zemědělství (Kostić 2004). Rozvoj regionu nadto ztěžovala špatná dostupnost malých vsí a samot roztroušených v členitém terénu. Již v rané fázi industrializace se stal tento kraj východiskem značné emigrace do větších hospodářských středisek (např. Tábor, Benešov) a do Prahy. Sedlecko–Jistebnicko patřilo mezi oblasti, kde nastal už v 2. pol. 19. stol. přímý úbytek obyvatelstva (Kárníková 1965; Srb, Šebesta 1948). Populačně malá sídla se tak ještě více vyliďňovala. Velkou část prázdných domů začali v 2. pol. 20. stol. využívat chalupáři (Vágner, Fialová a kol. 2004). Ti se často stávají iniciátory mnohých společenských akcí a setkání, kterých se účastní i místní obyvatelé (www.sedlcansko.info).

Přírodní potenciál regionu v blízkosti Prahy skýtá možnost většího rozvoje turistiky (viz obr. v), obecně však oblast mnoho pracovních příležitostí nenabízí, a tak jsou obyvatelé nuceni za prací dojíždět do větších center.

4. 3. VÝZKUM KULTURNÍCH ODLIŠNOSTÍ MODELOVÝCH ÚZEMÍ

Ve zvolených modelových územích proběhla dvojitá forma sběru informací: 1) anketařní šetření zaměřené na obyvatele těchto území, 2) pozorování. Informace o zájmových územích byly dále zjišťovány z prací Kostiće (2004), Mikšátkové (2004), Chromého (1999), Vaishara ed. (2000), Smetany (2001), Kuči (2000a, 2000b, 2004).

4. 3. 1. Zhodnocení sběru informací pomocí anketárního šetření v modelových územích

V letech 1999–2005 byla v rámci řešení grantových projektů na UK v Praze, PřF, KSGRR postupně realizována v zájmových územích anketární šetření měřící různé

postoje tamních obyvatel. Základní informace o provedených anketárních šetřeních podává tab. 6. Nutno předeslat, že starší šetření se prioritně nezaměřovala na zjišťování regionální identity obyvatel a jejich vztahu k životnímu prostředí, alespoň ne v celém rozsahu dotazníku. Přesto jsme se rozhodli výsledky tohoto zjišťování použít pro účely předkládané diplomové práce, jelikož nebylo v silách jednotlivce vyšetřit v omezeném čase postačující vzorek populace čtyř zájmových území. Nově (poprvé) bylo provedeno pouze anketární šetření na Podbořansku. Dotazník sestavený pro výzkum na Podbořansku měl obsahovat vybrané otázky z předchozích používaných dotazníků a zajistit tak alespoň minimální srovnatelnost realizovaných šetření.

Tab. 6: Parametry anketárních šetření

Modelové území	Jemnicko	Osoblažsko	Podbořansko	Sedlecko-Jistebnicko
Rok konání	1999	2004	2005	2004
Počet navštívených sídel	28	9	12	13 *)
Jádrové sídlo	Jemnice	Osoblaha	Podbořany	Sedlec-Prčice, Jistebnice
Počet obyvatel k 1. 3. 2001				
– ve vyšetřených sídlech	8 320	2 690	8 781	3 301
– v jádrovém sídle	4 095	1 153	4 909	2 530
– v zázemí	4 225	1 537	3 872	771
Počet respondentů	256	82	123	111
– v jádrovém sídle	53	33	43	74
– v zázemí	203	49	80	37
– ve vnitrozemí	141	–	–	–
– v pohraničí	115	–	–	–
– muži (v %)	38,7	36,6	41,5	27,9
– ženy (v %)	61,3	63,4	58,5	72,1
– nepracující **) (v %)	58,6	48,8	33,3	45,9

Pozn.: *) aglomerace Sedlec-Prčice počítána jako 1 sídlo

**) v tom nezaměstnaní, důchodci, invalidní důchodci, studenti, ženy na mateřské dovolené a nepracující z dalších specifických důvodů

Zdroj: SLDB 2001; anketární šetření

Vlastní dotazování probíhalo formou standardizovaného rozhovoru, kdy respondenty odpovědi zaznamenávali poučení tazatelé do předtištěných záznamových archů (standardizovaných dotazníků). Dotazníky používané ke sběru informací jsou zařazeny v příloze. Naším prvotním úkolem bylo převést všechny zjištěné odpovědi (celkem na 572 dotaznících) do elektronické podoby a následně je kvantitativně

vyhodnotit. V průběhu tohoto časově velmi náročného procesu byly odhaleny nedostatky provedených anketárních šetření.

Nejzávažnějším problémem je zatížení výsledků značnými chybami. Překážku pro hodnocení představuje vzájemná nesrovnatelnost šetření a to v počtu respondentů, sociální a demografické struktuře respondentů, roku konání a především ve struktuře dotazníků:

- a) Pakliže je rozdíl mezi datem konání nejstaršího a nejnovějšího anketárního šetření 6 let, porovnáváme potom entity, které vedle sebe v realitě neexistují.
- b) Ačkoli při anketárním šetření nemusí parametry (tj. struktura populace) vyšetřeného souboru plně odpovídat parametrům cílové populace, extrémně vysoké zastoupení některých skupin obyvatelstva (např. více než 50% podíl nepracujících) vede již ke značnému zkreslení výsledných odpovědí a validity měření. V modelových územích s rozdrobenou sídelní strukturou mělo být vyšetřeno více obyvatel menších sídel (viz Kostić 2004).
- c) Vzhledem k rozdílnému účelu šetření nejsou všechny otázky obsaženy ve všech dotaznících. Navíc se liší i formulace otázek a nabídky odpovědí. Často bývá rozdílný počet nabízených kategorií uzavřených otázek a podle toho se také otázka stává symetrickou či asymetrickou, v některém dotazníku se navíc zařazuje kategorie „nevím“, která ovlivňuje rozložení odpovědí do ostatních kategorií. V některých případech je také uzavřená otázka v jiném dotazníku formulována jako otevřená.
- d) Měření je ve většině ohledů nereliabilní, tj. při opakované aplikaci nedává shodné výsledky (Disman 2002). Pokládání mnoha otázek bylo nestandardizované a záleželo na strategii tazatele, např. zda četl nabídku odpovědí či položil otázku jako otevřenou.
- e) Nevalidní i nereliabilní odpovědi byly získávány při současném dotazování dvojice či menší skupiny lidí. Neizolovaní respondenti vzájemně ovlivňovali svými odpověďmi odpovědi druhých. Odpovědi různých respondentů byly v takových případech téměř identické.
- f) Výsledky měření významně ovlivňuje kvalita tazatele. Mnohé dotazníky nebyly vyplněny po formální stránce správně, čitelně, vyskytoval se nadprůměrný počet vyhybavých odpovědí „nevím“ a byly vynechány některé otázky.
- g) Znění několika otázek není terminologicky správné. Vyskytuje se pro interpretaci výsledků závažná záměna pojmu „obec“ a „sídlo“ (viz Kučera 2006a). Zcela nesprávná je např. otázka „které místo v obci nebo v katastru obce považujete za nejkrásnější?“. Slovní spojení „katastr obce“ je nesmyslné. V obcích s více částmi respondenti

nevěděli, zda mají uvést místo v jejich části obce (tj. sídle) nebo jakékoli místo v rámci celé obce (tj. jakéhokoli sídla). Odpovědi jsou potom vzájemně nesrovnatelné.

h) Dotazníky obsahují příliš mnoho otázek a stávají se tak neefektivními. Mnohé otázky jsou pro šetření zaměřené na obyvatele zcela nevhodné, právě odpovědi na ně má najít badatel (např. „Zhodnoťte současnou a očekávanou situaci Vaší obce/oblasti“) nebo se dají objektivně zjistit ze statistických pramenů (např. „Fungují ve Vaší obci následující instituce, sdružení a spolky?“, místo denní dojížděky za prací atd.)

Můžeme tedy konstatovat, že výsledky anketárních šetření jsou celkově nevalidní a nereliabilní. Přesto jsme je z důvodu absence obdobných dat (a omezených časových možností jejich případného zajištění) pro potřeby této diplomové práce použili. Jako nejvíce validní se jeví šetření v modelovém území Podbořansko (např. vybrané struktury populace vyšetřené souboru se nejvíce blíží parametrům cílové populace), ale i zde bylo např. nutno kvůli vzájemné srovnatelnosti dotazníků použít otázky, jejichž formulace se ukázala problematická. Námi zjištěná data v žádném případě nevypovídají o realitě, nanejvýše z nich můžeme na některé skutečnosti usuzovat. Výsledky tak slouží pouze pro možný nástin postojů obyvatel modelových území a konfrontaci s poznatky z pozorování. Na konkrétní problémy interpretace dat bude upozorňováno v textu.

4. 3. 2. Zhodnocení sběru informací pomocí pozorování v modelových územích

Cílem pozorování v zájmových územích mělo být zjištění rozdílů ve vztahu obyvatel k jejich životnímu prostředí (v nejširším smyslu slova), potenciálu prostředí a předpokladů pro formování regionální identity obyvatel, jejich případných projevů a zjištění odlišností ve vnímání symbolů. Všechna sledovaná území autorka minimálně dvakrát navštívila za účelem terénního průzkumu a pozorování. Možnosti rozvoje a současná organizace společnosti v modelovém mikroregionu Podbořansko jsou sledovány dlouhodoběji a o problematice pojednává např. Kuldová (2005a).

Z důvodu alespoň částečné srovnatelnosti pozorování byly určeny konkrétní objekty zájmu, podrobněji sledované v každém ze čtyř území. Ty jsme zvolili s přihlédnutím k výčtu nejčastěji se vyskytujících komponent formujících regionální identitu, které uvádí Paasi (2003) a Chromý, Janů (2003) a nejběžnějších forem symbolů podle Hlinického a Polomové (1998). Jmenovitě to jsou:

1) krajina – její prvky, hospodářské využití, ráz (obr. i–vi)

- 2) sakrální památka – její fyzický stav, využití
 - a) velká (kostel) (obr. xxxiii–lxvi)
 - b) malá (drobné sakrální stavby v krajině i v sídle) (obr. lxvii–lviii)
- 3) sídlo – fyzický stav budov (pozorování zaměřeno zvláště na výskyt prázdných domů), urbanistické řešení, údržba a vzhled veřejných prostranství
 - a) venkovské sídlo větší (cca nad 100 trvale bydlících obyvatel) (obr. xi–xxiii)
 - b) venkovské sídlo menší (cca do 50 trvale bydlících obyvatel, samoty) (obr. xxiv–xxxii)
 - c) jádrové (největší) sídlo zájmového území (obr. vii–x)

Výsledky sběru těchto poměrně subjektivních informací dokumentují fotografie zařazené ve fotografické příloze (obr. i–lxxv). Nyní se pokusíme porovnat výsledky našeho pozorování s odpověďmi obyvatel zájmových území.

4. 3. 3. Hledání prostorového vzorce kulturních odlišností modelových území

Z příložených dotazníků (viz příloha) nebyly pro naše účely vyhodnoceny odpovědi na všechny otázky, ale pouze na ty, které se bezprostředně týkají kulturních aspektů a regionální identity. Tab. II přehledně shrnuje, které otázky ze kterého dotazníku jsme vyhodnotili, a ukazuje jejich vzájemnou srovnatelnost. Vybrané otázky lze rozdělit do několika tematických okruhů: 1) předpoklady pro identifikaci obyvatel s regionem, 2) vnímání symbolů, 3) šetření existence regionální identity obyvatel. Podle těchto okruhů budeme nyní hodnotit odpovědi respondentů v zájmových územích, porovnávat je s výsledky pozorování v terénu a pokusíme se tak nalézt určitý prostorový vzorec v našich datech.

Abychom omezili vliv některých vnějších faktorů (např. extrémně rozdílné velikosti a významu sídel), rozdělili jsme soubor zjištěných odpovědí v každém modelovém území na dva podsoubory: odpovědi obyvatel jádrového sídla a zbylé odpovědi obyvatel „zázemí“^{*)}. V případě zájmového území Jemnicko jsme navíc rozlišovali odpovědi z pohraničí (sídla na bývalém německém jazykovém území) a

^{*)} Pozn.: Užívané pojmy „jádro“ a „zázemí“ neodpovídají jádru a zázemí nodálního regionu (viz např. Hampl 1998), poněvadž námi vymezená modelová území nepředstavují vztahově uzavřené regiony, ale pouze seskupení menších sídel kolem většího (či více větších). V případě Podbořanska se jedná o severní část vztahově relativně uzavřeného elementárního mikroregionu s mikroregionálním střediskem Podbořany. Město Osoblaha však není mikroregionálním střediskem vůbec. Ve zbylých dvou zájmových územích (Jemnicku a Sedlecku-Jistebnicku) patří jejich jednotlivé obce do různých elementárních nodálních regionů (viz Hampl 2005).

vnitrozemí (sídla na české straně jazykové hranice^{**}). Předpokládáme, že nám Jemnicko poslouží jako kontrolní modelové území kulturní odlišnosti vnitrozemí a pohraničí.

4. 3. 3. 1. Předpoklady pro identifikaci obyvatel s regionem

Uvedli jsme již, že základním předpokladem pro získání vědomí sounáležitosti s určitým územím je dlouhodobější pobyt v něm. Dotazování proto byli pouze respondenti trvale bydlící v zájmových územích, z ankety jsme vyloučili např. odpovědi chatařů a chalupářů (ačkoli v mnohých případech pobývají v území delší dobu než nový imigrant). Nejvyšší předpoklad pro identifikaci s daným regionem by teoreticky měl mít člověk, který žije v místě trvalého pobytu od narození, tj. z jeho hlediska nejdelší možnou dobu. Podle dat z oficiálních statistik žije na Podbořansku, Osoblažsku a v pohraničních obcích Jemnicka méně rodáků než ve zbylých modelových územích, proto by jmenované mikroregiony mohly představovat oblasti se slabší regionální identitou obyvatel (Kuldová 2005b). Mezi respondenty pohraničních zájmových území jsme skutečně vyšetřili pouze necelých 35 % rodáků, zatímco ve vnitrozemských obcích Jemnicka a na Sedlecku-Jistebnicku se počet zjištěných rodáků pohyboval kolem 55 %. V pohraničních oblastech navíc značná část přistěhovalých (především mezi starší generací) pochází ze vzdálenějších míst v rámci Česka a také ze zahraničí. 30 % dotazovaných na Podbořansku a 15 % v pohraničních obcích Jemnicka uvedlo, že alespoň jeden z jeho rodičů pochází ze zahraničí (v případě Jemnicka mj. 8 % respondentů místo narození rodičů neudalo). Ačkoli jsme do této kategorie započítali migranty ze Slovenska, mnoho jich přišlo z dalších zemí východní Evropy, na Jemnicku se vyskytly i odpovědi „Maďarsko“ a „Rakousko“. Respondenti z těchto rodin byli vychováni v odlišném kulturním prostředí, což může mít za následek jejich odlišné vnímání symbolů a často i větší či menší kulturní izolovanost (Robek, Heroldová 1983; Šatava 1981).

Kromě dosavadní délky pobytu jedince na daném území je pro potenciální získání pocitu sounáležitosti s územím důležitá i další do budoucna předpokládaná doba pobytu. Pakliže již dnes respondent s určitostí ví, že se chce z místa odstěhovat, protože není spokojen s tamním životním prostředím (v nejširším smyslu slova), pravděpodobně se s daným územím neidentifikoval a identifikovat nebude. Proto nás

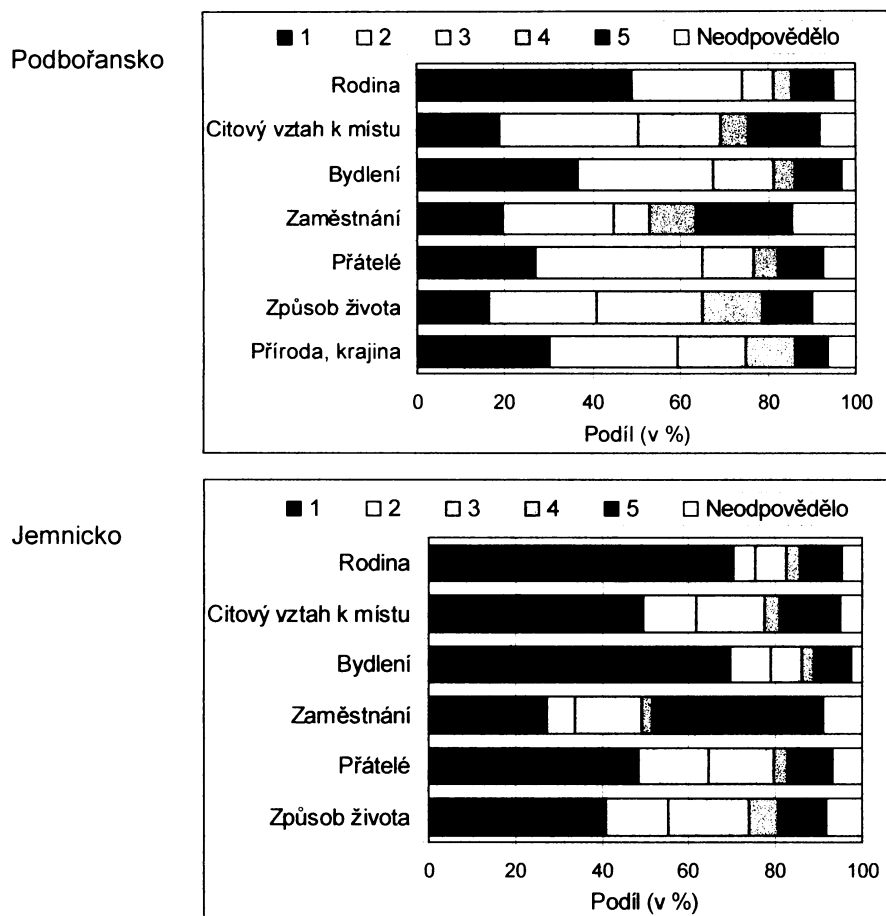
^{**}) Pozn.: Český jazykový ostrov v případě sídla Uherčice nebyl uvažován a Uherčice byly zahrnuty do německého jazykového území.

zajímala odpověď na otázku „Uvažujete o tom, že byste se v budoucnu z místa bydliště odstěhoval/a?“ Otázka v podobné znění se vyskytla ve všech dotaznících, ačkoli se lišily kategorie odpovědí. Můžeme říci, že většina respondentů v modelových územích se stěhovat nezamýšlí, nejvíce (43 %) jich tuto variantu připustilo na Podbořansku. Nicméně představy potenciálních emigrantů o tom, kam by se chtěli odstěhovat, příliš konkrétní nejsou. Nejčastěji se vyskytují odpovědi „kamkoli za prací“ (zejm. na Osoblažsku); „větší město“ (významnější regionální střediska, v případě Podbořan i Praha) – hlavní důvod „možnost získat zaměstnání“ a „lepší obslužnost“; dále „jižní Čechy“ nebo „jižní Morava“ – ideál kvalitního životního prostředí a zachovalé přírody.

Ačkoli obyvatelstvo v pohraničních zájmových územích vykazuje větší ochotu se stěhovat, rozdíly v postojích jsou především mezi dotazovanými z jádrových sídel a zázemí. Lidé z menších sídel se většinou stěhovat nechtějí, ačkoli jsou současně nespokojeni s životními podmínkami a vybaveností jejich sídla. K místu bydliště je však zpravidla váže vlastnictví domu (hospodářství), ale také smířenost s osudem, setrvačnost a nedostatek alternativních možností – na otázku „Co jiného vás poutá k místu bydliště?“ odpovídali mnozí obyvatelé Podbořanska a pohraničních obcí Jemnicka: „Zvyk/Bydlím tu ze zvyku“ (k tomu např. Drbohlav 1999 – Stress–inertia model migračního chování). V klasifikaci jednotlivých životních hodnot, které dotazovaného nejvíce poutají k místu bydliště – viz graf 3 – nebyly jinak zaznamenány výraznější rozdíly mezi jádrovými sídly a zázemím, ani mezi pohraničím a vnitrozemím. Pouze respondenti na Podbořansku se jeví jako méně vyhranění (méně časté ohodnocení 1 a 5). Ovšem klasifikace v tomto případě do značné míry závisí také na tazateli a jeho strategii pokládání otázky.

Kromě šetření důvodů, proč se obyvatelé chtějí odstěhovat, se též zjišťovalo, proč se přistěhovali do modelového území. Nejčetnější kategorii představují všeobsažné „rodinné důvody“, případně stěhování za prací. V pohraničních obcích se vyskytují specifické důvody jako „dosídlování pohraničí“, bytové důvody ve smyslu „dostali jsme zde dům“ a politické důvody „nucené vystěhovalectví, umístěnka“. Zjištěny byly i odpovědi „odchod do klidného prostředí“ (Jemnicko, Osoblažsko), „kvůli zdejší krajině“ (Sedlecko-Jistebnicko). Migrant přicházející do území proto, že jej považuje za atraktivní, má vysoké předpoklady pro získání pocitu sounáležitosti s daným regionem. Stejně tak se může stát, že jeho očekávání zůstanou nenaplněná (Drbohlav 1999; Robek, Heroldová 1983).

Graf 3: Životní hodnoty, které respondentů váží k místu bydliště, vybraná zajímavá území

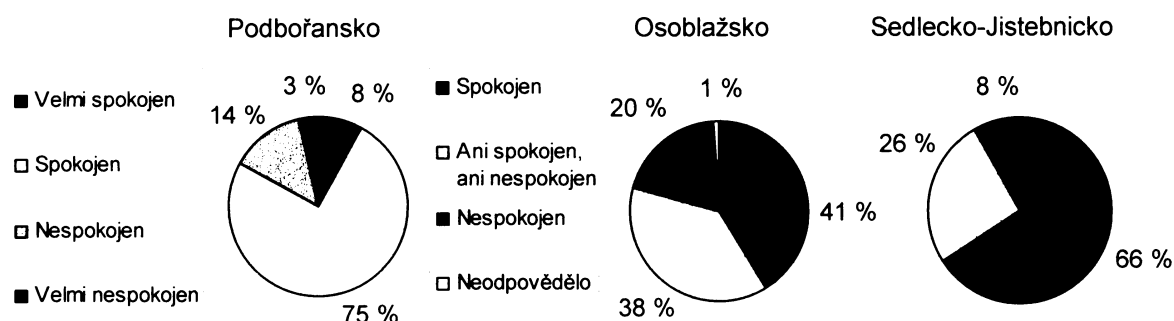

Pozn.: 1 = velmi intenzivně, 2 = významně, 3 = je mi to jedno, 4 = spíše mě neváže, 5 = vůbec mě neváže k místu bydliště

Zdroj: Anketární šetření

Pro formování regionální identity obyvatel je nezbytná určitá spokojenost s životním prostředím (prostředím k životu) v daném regionu. Pokud je jedinec spokojen s životem v místě bydliště, nesnaží se z něho uniknout (migrací či uzavřením se do sebe), zpravidla jej považuje za svůj domov (Kučera, Kuldová 2005). Existuje reálný předpoklad, že se jedinec identifikuje i s komunitou v regionu a zapojí se do tamějších společenských, politických, ekonomických a jiných struktur. Proto některé dotazníky obsahovaly zdánlivě prostou otázku: „Jak jste spokojen/a s životem v místě bydliště?“ Ačkoli se počet kategorií odpovědí lišil, můžeme konstatovat, že nižší spokojenost s životem panuje na Osoblažsku a Podbořansku, než na Sedlecku-Justinicku (viz graf 4).

Graf 4: Spokojenost respondenta s životem v místě bydliště, vybraná zájmová území

Zdroj: Anketární šetření

Důvodem k nespokojenosti je ve všech modelových územích nedostatek pracovních příležitostí (nespokojeno přes 60 % dotázaných), možností kulturního vyžití a trávení volného času obecně. Časté jsou stížnosti na kvalitu silniční sítě (zejm. na Jemnicku a obecně v menších sídlech) a poskytované služby. Tyto námitky se dají vesměs jen obtížně řešit, neboť vycházejí z makroregionální polohy sídla a jeho pozice v sídelní hierarchii. Nedostatečná obslužnost menších sídel vyplývá z nízkého počtu poptávajících. Proti tomu hodnotili respondenti velmi kladně ekologické poměry v regionu (s výjimkou Podbořanska). Spokojenost panuje také s veřejným pořádkem a bezpečností, opět vyjma Podbořanska. Zde se projevuje skutečnost, že bezpečnostní situace ve velmi malých sídlech a samotách není uspokojivá (vloupání a krádeže, v některých případech i s použitím fyzického násilí).

K uvedenému hodnocení životních podmínek je třeba dodat, že odpovědi dotazovaných byly limitovány nabídkou vybraných 10–17 aspektů a navíc vyjmenování položek mohlo tázaného do značné míry vést k vyjádření nespokojenosti pouze ze stereotypu, nikoli z jeho vlastního přesvědčení (záměrně vyšší projevovaná skepse – viz Disman 2002). Takové zjištěné výsledky se v realitě nemusejí projevovat nižší mírou regionální identity obyvatel.

4. 3. 3. 2. Symboly obyvatel modelových území

Existence symbolů v daném území je podmíněna minimálně dvěma aspekty. Předně zde musí žít obyvatelstvo, které symboly definuje, poněvadž symbol sám o sobě je nehmotný, je to pouhý abstraktní význam přiřádaný určitému předmětu či jevu. Symboly vytvářejí a reprodukují lidé ve svých představách (Hlinický, Polomová 1998). Aby však mohly symboly vzniknout, musí se v území nacházet také onen předmět či

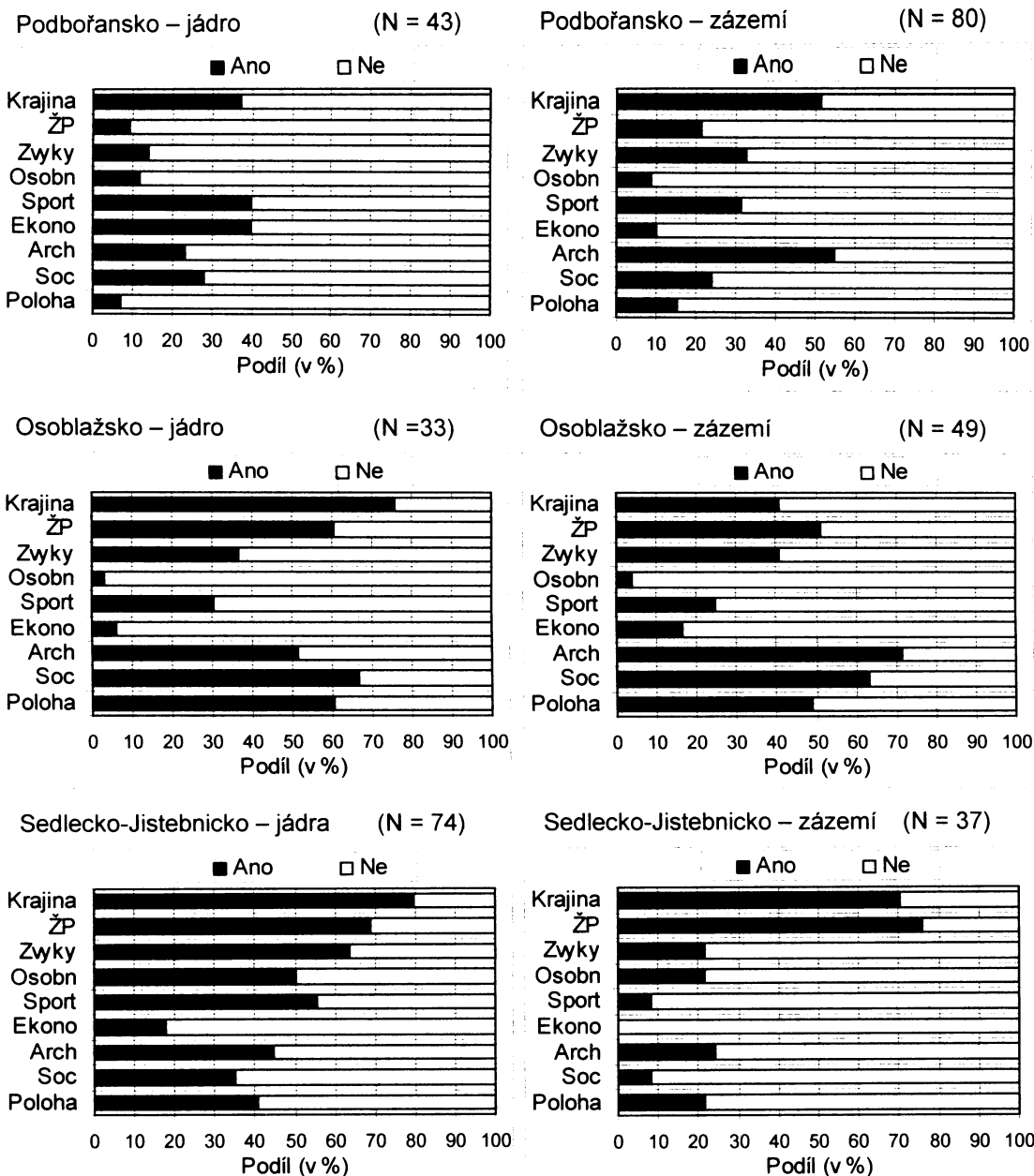
jev, který obyvatelé považují za natolik významný, že se stává předmětem jejich úcty, obdivu a získává duchovní obsah (nikoli jen ve smyslu náboženském). Prostředí tedy musí mít „potenciál“ pro utváření symbolů.

Námi zvolená modelová území se liší v obou uvedených aspektech. V důsledku masových migračních přesunů na bývalém německém jazykovém území byla přerušena kontinuita vnímání symbolů. Nově příchozí zpravidla neznali či nechtěli znát německé symboly, nepovažovali je za vlastní (ačkoli dnes místy vzrůstá zájem inspirovat se původními zvyklostmi či obnovovat zaniklé symboly – např. Jiříčka, Podlešák 2004). Proti tomu ve vnitrozemí může většina obyvatelstva navazovat na tradice předků. Každé z modelových území má dále odlišný charakter, a proto skýtá i různý potenciál pro definování symbolů, resp. má rozdílný a omezený výběr objektů, které se mohou stát symboly.

Pro přímé zjišťování, co považují obyvatelé za symboly jejich modelového území, byla na základě poznatků z literatury (např. Paasi 2003; Chromý, Janů 2003) sestavena tabulka hlavních komponent formujících regionální identitu (viz výše) a ta byla vyjma dotazníku pro modelové území Jemnicko zařazena do všech dotazníků. Respondenti měli odpovědět, zda a jakou konkrétní komponentu považují za symbol jejich obce. Mnoho dotazovaných však rozšířilo svoji odpověď na jmenování symbolů širšího území (např. „Doupovské hory“ na Podbořansku neleží ve správním obvodu žádné z obcí v mikroregionu). Samotné pokládání otázky obyvatelům nebylo standardizované a záviselo na strategii tazatele. Někteří tazatelé četli respondentovi nabídku položek tabulky, jiní položili otázku jako otevřenou: „Co považujete za hlavní symboly vaší obce?“ dále velmi často doplněnou o respondenta ovlivňující dodatek: „Máte zde třeba nějakou architektonickou památku nebo se tu narodila nějaká významná osobnost?“ Odpovědi jsou proto značně nereliabilní a nevalidní. Nejednoznačné je i kvantitativní vyhodnocení odpovědí. Poněvadž tazatelé ve většině případů nedodržovali zásady vyplňování dotazníku, bylo následně problematické odlišit odpovědi „ne“ od nezodpovězených položek tabulky. Z tohoto důvodu jsme všechny položky, u nichž nebyla označena odpověď „ano“ nebo vepsána konkrétní entita považovaná za symbol, kategorizovali jako odpověď „ne“. Přes veškerou kritiku pramene, můžeme z výsledků (viz graf 5) usuzovat na jisté skutečnosti.

Hodnoceny byly zvlášť výroky obyvatel jádrových sídel a sídel v zázemí. Přesto se zdá, že více záleží na přítomnosti konkrétních objektů, které mohou plnit

Graf 5: Symboly respondentů z vybraných zájmových území

Pozn.: Krajina = krajina, v níž sídlo leží; ŽP = životní prostředí; Zvyky = zvyky, tradice, kulturně-společenské aktivity; Osobn = osobnosti, které dala obec „vlasti“/světu; Sport = sportovní aktivity; Ekono = ekonomické aktivity; Arch = architektura; Soc = socioekonomické ukazatele (charakteristiky struktur obyvatelstva); Poloha = poloha sídla či mikroregionu

Zdroj: Anketární šetření

funkci symbolů, než na tom, zda žije respondent v jádru či zázemí. Zámek Krásný Dvůr na Podbořansku (obr. lix) nebo zřícenina hradu Fulštejn u Bohušova na Osoblažsku vyvolávají představu symbolu v uvedených sídlech právě proto, že se zde nalézají. Stejně tak nepovažují obyvatelé Nadějkova na Jistebnicku za symbol pochod Praha-

Prčice (viz obr. vi), jelikož trasa pochodu jejich sídlem neprochází. Dotazovaní z Jistebnice uvádějí jako významnou osobnost spjatou s jejich sídlem malíře Richarda Laudu, několik lidí na Podbořansko vzpomnělo spisovatele Franze Kafku, který pobýval u své sestry v Šířemi a pravděpodobně se zde nechal inspirovat k napsání románu Zámek. Pokud obyvatelé ostatních sídel v zájmových územích nenacházejí žádnou významnou osobnost, na jejíž slávě by mohly stavět svoji regionální identitu, neukazuje to zpravidla na slabší spjatost obyvatel s územím, ale na skutečnost, že v sídle žádná taková osobnost (s nadregionálním významem) nepůsobila.

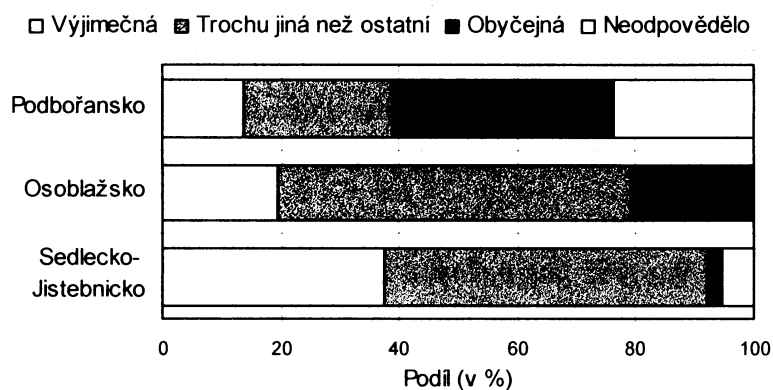
Méně jasné je vysvětlení hodnocení krajiny jako symbolu oblasti. V krajině leží všechna sídla a ačkoli v rámci mikroregionu může mít krajina v různých místech poněkud odlišný ráz, na velmi malých vzdálenostech se tyto odlišnosti neprojeví. Proč tedy 76 % respondentů z Osoblahy považuje krajinu za symbol jejich mikroregionu a v zázemí Osoblahy se obdobně vyjádřilo pouze 41 % dotazovaných? Snad proto, že lidé žijící ve stísněnějším prostoru měst vnímají volnou krajinu jako něco výjimečného (Kučera, Kuldová 2006)? Osoblaha však není velké město. Navíc na Podbořansku je poměr mezi kladnými odpověďmi ve městě Podbořany a v sídlech v zázemí zcela opačný. Podíl odpovědí „ano“ se liší v tomto případě i mezi respondenty ze sídel s obdobnou populační velikostí (např. Blšany: 1 z 9, Nepomyšl: 5 z 6). Necelá desítka dotazovaných pochopitelně nepředstavuje reprezentativní vzorek a velké zkreslení zapříčinila různými tazateli odlišně položená otázka. Přesto se jeví určitá rozdílnost v symbolech obyvatel vnitrozemí a dosídlovaného pohraničí.

V teoretické části práce jsme uvedli předpoklad, že na bývalém německém jazykovém území se budou více uplatňovat přírodní aspekty, které obecně v dějinách lidstva hrály roli primárních symbolů. Ačkoli nižší podíl kladných odpovědí v kategorii „krajina“ a „životní prostředí“ na Podbořansku a Osoblažsku tuto hypotézu nepotvrzuje, musíme vzít v úvahu i jiné okolnosti. Zatímco na Sedlecku-Jistebnicku má krajina zvlněný povrch, je členitá, s řadou liniových prvků (aleje, remízky) (viz obr. v, vi) a tím získává na atraktivnosti, zemědělské Osoblažsko a Podbořansko takový potenciál nemají. Zalesnění na Podbořansku je navíc oproti Osoblažsku ještě nižší a v krajině převažují zemědělsky využívané plochy (zde také charakteristické chmelnice, viz obr. i). Označování krajiny za symbol regionu (více než třetinou respondentů) je v takovém případě překvapující, uvážíme-li nadto, že pro více respondentů symbolizují region lesy a různé pahorky (zde i vrch Rubín – viz výše), nežli např. chmelnice. Krajina je tak na Podbořansku a Osoblažsku jedním z nejčastěji jmenovaných symbolů

mikroregionu, na Sedlecku-Jistebnicku symbolem zcela nejvýznamnějším. Specifičnost přírodních podmínek Sedlecka-Jistebnicka ostatně dokládá i choronymum této oblasti „Český Merán“ (www.sedlcansko.info).

Přitom na přímý dotaz, zda je krajina, v níž sídlo leží, pěkná nebo něčím výjimečná, odpovídají respondenti zcela v rozporu s jejich tvrzením o symbolice krajiny. Ze Sedlecka-Jistebnicka sice uvedlo 95 % dotázaných, že je krajina v mikroregionu pěkná, a 35 %, že je výjimečná (viz graf 6). Ovšem podíl stejných odpovědí na Osoblažsku byl 80 % a 20 %, na Podbořansku dokonce necelých 55 % a 15 %. Liší se také odpovědi v kategorii „životní prostředí“. Zatímco obyvatelé Osoblažska a Sedlecka-Jistebnicka považují životní prostředí v mikroregionu za zachovalé, čisté, nenarušené a jako klidné místo pro život, přibližně 80 % respondentů z Podbořanska životní prostředí nehodnotilo a v některých případech se poukazuje na skutečnost, že z mnoha sídel v mikroregionu jsou viditelné uhelné elektrárny v Podkrušnohoří a elektrické vedení velmi vysokého napětí (obr. Ixvii). Zdůrazňování krajiny jako symbolu Podbořanska může ukazovat na slabší identifikaci obyvatel s regionem a nedostatek symbolů.

Graf 6: Jak respondent charakterizoval krajinu, v níž leží jeho sídlo, vybraná zájmová území

Zdroj: Anketární šetření

Sportovní a kulturně-společenské aktivity uváděné jako symboly ve všech modelových územích představují sice některé výjimečné události a možnosti využití volného času (náboženské pouti, cykloturistika), spíše však běžné společenské aktivity tamních obyvatel (místní fotbalová utkání, hasičský den, masopust a maškarní bály), které nejsou regionálně specifické. Výjimkou v kategorii sport je pak prvoligový fotbalový klub Chmel Blšany, jenž pro mnohé respondenty z Podbořanska znamená

skutečný symbol mikroregionu. Významné rozdíly v dodržování zvyků a tradic mezi vnitrozemím a pohraničím se prokázat nepodařilo. Na Podbořansku sice jmenovali dotazovaní spíše novodobé zvyklosti a kulturní akce (dětský den, taneční zábava) a méně starší „klasické“ obyčeje (stavění máje, posvícení), v pohraničním Osoblažsku je však dodržování některých starších tradic stále živé a obnovily se dokonce náboženské poutě ke kapličce u Rusína.

Zajímavé výsledky přináší oceňování architektury jako symbolu sídla či regionu. Dosídlenci se na bývalém německém jazykovém území museli vyrovnat s architektonickým dědictvím po příslušnících jiné kultury. Situaci navíc komplikovalo bezohledné rabování a ničení nemovitého majetku těmi, kdo do pohraničí přicházeli pouze za účelem rychlého obohacení se a nezamýšleli zde setrvat (Kušová, Bartoš 2000; Seibt 1996; Blažek 2004). Ke zkáze mnohých architektonicky cenných staveb přispěla lhostejnost některých dosídlenců ke svému okolí, negativní interpretace německých symbolů, nevhodné využití staveb (např. zámky a tvrze jako skladové prostory) a způsob výstavby v období komunistického režimu – asanace namísto oprav, nedodržování urbanistických a stavebních zásad (Musil, Plaček, Úlovec 2005; Úlovec 2003, 2005; Kuča 2000b; Perlín 1997, 1998; Zemánek 2003) (viz obr. xxxv, xxxiii, xxxiv, lx, lxii, lxi, vii, viii). Navzdory tomu uvádějí respondenti z pohraničních území architekturu jako symbol častěji než dotazovaní v českém vnitrozemí, pro dotazované ze sídel v zázemí Podbořanska a Osoblažska je to dokonce symbol nejvýznamnější (55 %, resp. 71 % kladných odpovědí). Výsledky šetření jistě ovlivňuje skutečnost, že v malých sídlech na Sedlecku-Jistebnicku nenajdeme takové množství monumentálních staveb (panských sídel, velkých kostelů). Ani drobná sakrální architektura však nemá zanedbatelný význam (Nusek, Svoboda a kol. 2001), přesto tyto stavby zmiňovalo jen málo respondentů. Překvapující je proti tomu zdůrazňování staveb, které jsou v havarijním stavu, jako symbolů sídla: např. kaplička v Karlově – obr. I a zámek ve Slezských Rudolticích – obr. lxi na Osoblažsku nebo tvrz v Nepomyšli – obr. lx a kostel ve Vidhosticích – obr. xxxvi na Podbořansku. Pokud by se tato architektonická díla stala symbolem pro většinu obyvatel daných sídel, mohlo by to napomoci jejich opravě a záchraně. Nutno dodat, že nejčastěji zmiňované architektonické symboly mají širší regionální význam (např. na Podbořansku zámek v Krásném Dvoře, románský kostelík ve Vroutku, vesnická památková zóna v Soběchlebech, na Osoblažsku židovský hřbitov v Osoblaze, zřícenina hradu Fulštejn u Bohušova a na Sedlecku-Jistebnicku vesnická památková zóna v Ounuzu) (viz obr. lix, xii, xiii, xxxi).

Pro posouzení významnosti rozdílů v odpovědích obyvatel vnitrozemí a pohraničí bychom potřebovali znát alespoň odpovědi respondentů z modelového území Jemnicko.

V neposlední řadě uvádějí respondenti pro jejich území typické některé charakteristiky jako vysoká nezaměstnanost (Osoblažsko přes 60 % dotazovaných) a nevýhodná okrajová, příhraniční poloha (Osoblažsko, Sedlecko-Jistebnicko). Zmíněné charakteristiky však nepodporují utváření regionální identity. Ačkoli ani to nelze zcela vyloučit: Chromý a Janů (2003) tvrdí, že pro periferii aktivně se vymezující vůči jádru mohou z takového protiurčení plynout i jisté výhody (např. pomoc hospodářsky slabým oblastem).

Z výsledků odpovědí na otázku „Co považujete za hlavní symboly vaší obce?“ pokládanou v modelových územích Podbořansko, Osoblažsko a Sedlecko-Jistebnicko vyplývá určitá rozdílnost ve vnímání symbolů ve vnitrozemí a na bývalém německém jazykovém území, v důsledku nízkého počtu odpovědí však není zcela prokazatelná. Respondenti v pohraničí se méně hlásí k symbolům, které by mohly být spojovány s němectvím, případně staré tradice a památníky neznají – místy je v posledním desetiletí znovu objevují (působení spisovatele Franze Kafky v Siremi na Podbořansku – viz obr. lxix, náboženská pout' ke kostelíku u Rusína na Osoblažsku, oprava drobných sakrálních staveb na Osoblažsku – viz obr. xlix, li, př. z jiného regionu viz Jiříčka, Podlešák 2004). Proto uvádějí dotazovaní spíše novodobější symboly jejich sídla či regionu – např. průmyslová zóna Alpka, FK Chmel Blšany na Podbořansku. Nedostatek prvků, které by mohly představovat symboly, a nemožnost navázat na tradice předků vede respondenty k nadsazování symboliky mnohdy monotónní krajiny a chátrajících architektonických památek.

Spojování míst spíše s novodobou historií dokládají také odpovědi na otázku „Co se vám vybaví, když se řekne...?“ Na místě tří teček byly v dotazníku pro obyvatele Podbořan uvedeny lokality: Žatec, Podbořany, Ústí nad Labem, Doupov a Rubín. Doupov u naprosté většiny respondentů vyvolával představu vojenského výcvikového prostoru či zachovalé přírody, pouze 4 dotazovaní uvedli „zaniklé, zničené město“. Posun ve vnímání symbolu nastal i v případě lokality Rubín. Přibližně 50 % dotázaných si ji spojuje s vrchem Rubín u Dolánek a slovanským hradištěm, druhá polovina dotázaných zná spíše obchodní dům tohoto jména, postavený v 80. letech 20. stol. na podbořanském náměstí (viz obr. lxxii). Zajímavé je pak porovnání symboliky tří uvedených měst. Zatímco Žatec je téměř výhradně „městem piva a chmele“, s „krásnými historickými budovami“ (pro některé respondenty také cílem

nákupů v tamních hypermarketech), tedy symbolem něčeho příjemného, Ústí nad Labem představuje pro většinu dotazovaných pouze krajské město, či dokonce záporný protipól Žatce: „chemický průmysl, znečištěné ovzduší, město, kde bych nechtěl bydlet“. Podbořany se žádnou specifickou symbolikou nevyznačují, respondenti nejčastěji jmenovali služby, které Podbořany svému zázemí zajišťují (školství, zdravotní péče), obyvatelé Podbořan uváděli, že zde je jejich bydliště či domov, se 14 „hlasy“ se nejvýznamnějším symbolem stala výroba keramických obkladaček.

Jak již bylo řečeno, na Jemnicku žádná přímá otázka týkající se symboliky míst pokládána nebyla. Zda jsou v mentálních mapách obyvatel některá místa důležitější než jiná, a mohou tak potenciálně představovat symboly, lze nicméně usuzovat alespoň z odpovědí na otázku „Které místo v obci nebo v katastru obce považujete za nejkrásnější?“ O nejednoznačnosti této formulace jsme se již zmiňovali. V dotazníku pro obyvatele Podbořanska proto obdobná otázka zněla: „Které místo na území vaší vsi/města považujete za nejkrásnější?“ Respondentům byla pokládána i negace této otázky: „Které místo na území vaší vsi/města považujete za nejošklivější?“ Ve znění otázky pro obyvatele Jemnicka – „Které místo v obci považujete za nejméně udržované, nejošklivější?“ – se objevila další nejednoznačnost: nejméně udržované a nejošklivější místo nemusí být v myslích lidí totožné (viz odpověď: „Krásná kašna v zámeckém parku je zaneřáděná.“). Přesto jsme se pokusili odpovědi kategorizovat a sledovaná území porovnat (viz tab. 7). Zvláště byly sledovány odpovědi respondentů z jádrových sídel mikroregionu a ze sídel v zázemí, v případě Jemnicka byla sídla navíc rozdělena na vnitrozemská a pohraniční, ovšem ve vnitrozemských zůstalo zahrnuté město Jemnice (jádro).

Zajímavé je, že některá místa hodnotí jedna část respondentů jako krásná a druhá část jako ošklivá. Může se přitom jednat i o totéž konkrétní místo – např. rybník s chatovou osadou u Lhotic na Jemnicku. Celkově se více liší názory dotazovaných z Podbořanska a Jemnicka, a záleží tak zejména na přítomnosti posuzovaného prvku či jevu v území. Mnohé názory jsou ale společné spíše respondentům z pohraničních sídel, což může potvrzovat hypotézu kulturní podobnosti regionů na bývalém německém jazykovém území.

K nejpozitivněji ohodnoceným místům patří park nebo parkově upravená plocha, vyskytuje-li se v sídle – např. zámecký park v Jemnici, rozsáhlý anglický park u zámku Krásný Dvůr na Podbořansku. Respondenti z Očihova na Podbořansku byli

Tab. 7: Nejkrásnější a nejošklivější místa pro respondenty z vybraných zájmových území

Místo	Nejkrásnější					Nejošklivější				
	Pdb		Jem			Pdb		Jem		
	J	Z	J	V*)	P	J	Z	J	V*)	P
Náves, náměstí	12	9	9	17	7	3	4	0	0	1
Centrum sídla	3	0	2	2	3	0	1	0	0	0
Konkrétní část sídla	0	0	0	0	0	0	0	4	4	4
Konkrétní ulice	1	2	0	0	0	11	2	2	2	0
Konkrétní dům (v tom chátrající dům)	0	0	0	0	0	0	6	1	12	14
„Sídliště“, „bytovky“	0	0	0	0	0	4	1	0	0	0
Sakrální stavba	0	3	1	6	5	0	4	0	0	1
Panské sídlo (zámek, tvrz)	0	6	4	8	1	0	0	0	0	0
Park, zeleň v intravilánu	0	18	25	34	6	0	1	0	1	3
Významná budova (MÚ/OÚ, škola, kulturní zařízení...)	2	0	0	2	3	0	1	0	0	0
Historická budova	1	0	1	2	3	0	1	1	1	5
Občanská vybavenost (nákupní středisko, bus zastávka)	0	0	0	0	0	0	0	1	10	1
Hostinec	1	3	3	3	5	1	0	0	1	1
Sportoviště (fotbalové hřiště, koupaliště, dětské hřiště)	0	3	1	5	6	0	0	2	0	3
Vlakové nádraží	0	0	0	0	0	1	4	1	1	0
Výrobní objekt a jeho okolí	0	0	0	0	0	5	1	0	0	4
Zemědělský objekt	0	0	0	0	0	1	10	0	7	4
Vojenské objekty	0	0	0	0	0	2	0	4	4	0
Požární nádrž (na návsi)	0	0	0	0	0	0	1	0	0	3
Hřbitov	0	3	0	1	1	0	2	2	2	0
Bydliště („můj dům“)	2	2	1	4	2	0	1	0	0	1
Celé sídlo	1	1	1	10	11	2	1	0	1	3
Okolí sídla	0	2	4	6	6	0	0	1	4	4
Příroda (obecně)	0	0	1	9	3	0	0	0	0	0
Kopce v okolí	4	5	0	6	1	0	0	0	0	0
Vodní prvek (potok, rybník, nádrž)	0	2	1	5	11	0	0	0	2	3
Přírodní útvar (přírodní památka, skála...)	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0
Antropogenní útvar (kamenolom...)	0	1	0	2	2	0	0	0	0	0
Lesy	1	7	1	2	6	0	0	0	1	0
Zemědělské plochy	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0
Nakládání s odpady	0	0	0	0	0	0	4	1	9	11
Cesty, silnice	0	0	0	0	0	0	3	0	4	2
Jiné místo	3	0	1	3	2	1	0	0	0	0
Jiné sídlo v okolí	0	0	0	0	13	3	0	0	0	2
Žádné (bez nezodpovězených)	3	3	2	11	15	1	3	17	47	32
Celkem	34	71	58	138	116	35	52	37	113	102

Pozn.: Pdb = Podbořansko; Jem = Jemnicko; J = jádro; Z = zázemí; V = vnitrozemí; P = pohraničí

*) = v tom i jádro (Jemnice)

Bližší specifikace míst viz text.

Vyhodnoceny pouze zodpovězené otázky, někteří respondenti uváděli více míst.

Zdroj: Anketární šetření

dokonce hrdí na náves se stromořadím doplněnou nevhodnou výsadbou jehličnanů (Kašparová, Rozehnalová a kol. 2003), která návštěvníka běžně neosloví (viz obr. lxviii). Předmětem kritiky se stala nesečená zeleň na veřejných prostranstvích. Značná část respondentů také kladně hodnotí náves, náměstí nebo širší centrum sídla. Na Podbořansku však zároveň několik dotázaných označilo tato místa za nejošklivější, neupravená. V samotných Podbořanech poukazovali na hodnotnější architekturu před rozsáhlou asanací centra města (viz obr. vii). Na Jemnicku bylo mnohdy za krásné označováno celé sídlo, na Podbořansku pouze ve dvou případech (Podbořany a Krásný Dvůr). Vyšší četnost pozitivních odpovědí najdeme ještě u kategorie panské sídlo (tj. zámek, tvrz) a sakrální stavba (zejm. kostel). Zde se do jisté míry projevuje horší stav těchto architektonických děl v pohraničí. Ačkoli jsou kruhová tvrz v Nepomyšli na Podbořansku (obr. lx) nebo zámek v Písečném na Jemnicku (obr. lxii) významnými dominantami sídla, kvůli jejich neudržovanosti je považuje za nejkrásnější místo v daném sídle pouze jeden respondent. Čtyři sakrální památky pak byly na Podbořansku označeny dokonce za nejošklivější místo. Přitom se jedná o dosud celkem zachovalé objekty (např. kostel v Soběchlebech – obr. xxxvii) v porovnání s jinými kostely v mikroregionu, které již neslouží původnímu účelu, chybí vnitřní vybavení, nemají střechu apod. (viz obr. xxxiii, xxxiv, xxxv, xxxvi). Zachovalý je i kostel v Dešné na Jemnicku (obr. xliii), jenž představuje podle jednoho tamního obyvatele nejošklivější místo ve vsi. Dále hodnotili obyvatelé pozitivně vybraná sportoviště (fotbalová hřiště) a nově upravená dětská hřiště. Mnozí respondenti rozšířili své odpovědi na objekty v okolí sídla, zejm. vodní prvky (jejich větší výskyt na Podbořansku chybí), pahorky a lesy (zde silně pozitivně hodnocen význam nevelkých lesních porostů na Podbořansku). Určitou anomálii představují odpovědi dotazovaných v hostincích, kteří tvrdili, že nejkrásnějším místem je lokál. Někteří respondenti pak odpověděli, že „žádné“ místo v sídle není nejkrásnější. Sídlo buďto považovali za pěkné, nebo naopak za celkově ošklivé.

Nejošklivější místa se nacházejí spíše v intravilánu sídel s výjimkou neudržovaných komunikací, bezprostředního okolí sídla a především skládek (zejm. černých), kanalizačních výpustí do vodotečí apod., zařazených do kategorie „nakládání s odpady“. Respondenti z Podbořanska i Jemnicka označovali za nejošklivější místo zemědělské objekty z období socialismu, často nevyužívané a chátrající (viz obr. lxiii, lxv), které se nacházejí jak v sídlech, tak v otevřené krajině. (Obdobným problémem trpí i Osoblažsko a částečně Sedlecko-Jistebnicko –

viz obr. lxiv, lxvi). Ekologickou zátěž představují také nevyužívané vojenské areály v Jemnici (obr. lxxiii) a Podbořanech. Jako neestetické hodnotili někteří respondenti z Jemnicka autobusové čekárny a stavby občanské vybavenosti ze 70. a 80. let 20. stol. – např. nákupní střediska. Ačkoli tyto objekty najdeme i na Podbořansku (viz obr. lxxii), nikdo je záporně nehodnotil, zde ovšem dotazovaní vnímali negativně panelovou výstavbu a výstavbu typizovaných bytových domů. Specifickým problémem sledovaných sídel v dosidlovaném pohraničí jsou prázdné, chátrající domy (po 2. světové válce obydlené jen přechodně nebo vůbec) a místní sociální konflikty s romským etnikem (spíše však s nově přichozím po roce 1989). Chátrající dům (domy), který byl zařazen do kategorie „konkrétní dům“, označovali jako nejošklivější místo v sídle výhradně respondenti z pohraničí. Podle výsledků pozorování ve všech modelových územích se ve vnitrozemí zchátralé neobydlené domy ve větší míře nevyskytují, jejich špatný stavebně-technický stav či neobydlenost má jiné příčiny a není zpravidla dlouhodobá (viz obr. xxv, xiv, lxx, xv, xxx, xviii). Výše zmiňovaný rasový podtext mají pak ve městě Podbořany všechny negativní odpovědi v kategorii „konkrétní ulice“. Jedná se o Dělnickou ulici, v níž stojí domy obývané výhradně romskou komunitou (obr. lxxiv). Stejně negativně pohlíželi dotazovaní obyvatelé Bohušova na Osoblažsku na holobyty obývané příslušníky romského etnika (obr. lxxv).

Některé skutečnosti zjištěné dotazováním na nejkrásnější a nejošklivější místo v sídle dále potvrdily odpovědi na otázku „Kterou ves/město v okolí (v regionu) považujete za nejhezčí a nejošklivější? Proč?“. Tuto otázku obsahoval pouze dotazník pro obyvatele Podbořanska. Titul nejhezčího sídla získal Krásný Dvůr se státním zámkem a anglickým parkem. Respondenti oceňovali i větší sídla v mikroregionu (Kryry, Podbořany), případně města v širším okolí (Kadaň), zpravidla pro jejich lepší občanskou vybavenost. Naopak mezi nejošklivějšími vesnicemi v mikroregionu dominovala okrajová (nestředisková) sídla, které velmi těžce poznamenalo jejich nedostatečné dosídlení a socialistický způsob hospodaření (zejm. v zemědělství). Nutno dodat, že v často jmenovaných sídlech (Sýrovice, Pšov, Letov, Zlovědice, Dětaň) je opět početně zastoupeno romské obyvatelstvo, které se stává předmětem kritiky pro svoji izolovanost, svébytnost a kvůli údajným krádežím. Hlavním důvodem, proč jsou okrajová sídla označovaná za nejošklivější, je však jejich všeobecná degradace, neupravenost, neudržovanost (viz obr. xxiv, xi). Takový ráz mají výhradně sídla nacházející se na bývalém německém jazykovém území, tj. z modelových území na Osoblažsku a v pohraniční části Jemnicka (viz obr. xvi, xvii, xx, xxii, xxiii).

4. 3. 3. 3. Regionální identita obyvatel modelových území

Dosud jsme hodnotili pouze potenciál pro formování regionální identity obyvatel modelových území, ať už to byla délka pobytu v současném místě bydliště, spokojenost s prostředím k životu nebo vnímání symbolů. Nyní bychom se měli pokusit „změřit“ samotnou regionální identitu. Na základě výše uvedených poznatků předpokládáme, že bude nižší v těch oblastech, které se vyznačují nižší stabilitou obyvatelstva (ve smyslu migračním), vyšší nespokojeností s životními podmínkami a menším počtem nebo nejednoznačností respondenty uváděných symbolů.

Objektivní „měření“ regionálního vědomí – podobně jako jiných subjektivních, měkkých faktorů – je téměř nemožné. Nesnadný úkol představuje i formulace otázky, která by tuto kategorii měla zjišťovat. Vyjdeme-li z teorie Paasiho (1986), regionální identita obyvatel (regionální vědomí) je výsledkem identifikace obyvatel s určitým regionem i jeho regionální komunitou. Aby mohl být takový region následně uznán z vnějšku (institucionalizován), musí být uchopitelný, vymežitelný. Charakterizují ho tedy územní hranice, symbolika (společná většině obyvatel) a instituce. Symbolikou jsme se již v našem výzkumu zabývali. Pokusíme se tedy vyhodnotit, zda je v představách obyvatel zakotvena určitá územní podoba jimi obývaného prostředí a zda se toto území řídí uznávanými pravidly (má instituce a autority).

Jedna z položek dotazníku pro obyvatele Podbořanska, Osoblažska a Sedlecko-Jistebnicka zněla: „Při otázce ‚odkud jste?‘ odpovídáte: ...“ Z odpovědí lze usuzovat na podobu regionu, s nímž se obyvatelé identifikují (viz Jeřábek 2005). Ve všech sledovaných územích uváděli respondenti na prvním místě název vsi nebo města, v němž bydlí. Proti Podbořansku, kde jsme takových odpovědí zaznamenali přes 70 %, se však dotazovaní ve zbylých zájmových územích často označovali také za obyvatele širší územní jednotky. 16 % jich uvedlo, že jsou „z Osoblažska“ a 15 % „z Moravy“ (pouze 3 jedinci „ze Slezska“). Na Sedlecko-Jistebnicku, vzhledem k rozdrobenosti sídelní struktury a menšímu regionálnímu významu Sedlce-Prčic a Jistebnice, jmenovalo 10 % dotázaných širší region („Táborsko“, „Voticko“) a „střední“ nebo „jižní Čechy“. Odpověď „Podbořansko“ se častěji vyskytla až při bližším určení polohy respondentem obývaného sídla, obdobný počet dotazovaných ovšem odpověděl, že je z „Žatecka“ či „Lounska“ nebo popsal polohu bydliště jako „u Doupovských hor“, „mezi Žatcem a Kadaní“, „směrem na Karlovy Vary“, v několika případech i „kraj chmele“. Na rozdíl od „moravského“ („slezského“) Osoblažska se výraznější množství respondentů nepřihlásilo k historické zemi Čechy (větší část uvedla „Česká republika“)

a proti Sedlecku-Jistebnicku, kde při bližším určení dominoval pojem „střední“ nebo „jižní Čechy“, na Podbořansku uvedlo „severní Čechy“ pouze nevelký počet dotázaných. V případě Selecka-Jistebnicka se několikrát objevila odpověď „Český Merán“, avšak v nepostačujícím množství pro vyšetření regionální identity daného území. Jako nejméně konsolidovaný celek ze sledovaných území se tedy jeví Podbořansko. Přesto ani zmíněné pojmy „Osoblažsko“ a „Táborsko“ nemůžeme jednoduše ztotožňovat s institucionalizovanými regiony. Ačkoli to nebylo předmětem našeho šetření, s velkou pravděpodobností by se většina respondentů neshodla na přesném územním vymezení udávaného mikroregionu (Novotný 2005).

Podle výsledků anketárního šetření by tedy měla být nejdůležitější pospolitostí ve všech modelových územích lokální komunita. Předpokladem pro fungování každé komunity je existence institucí vytvořených každodenním konáním jedinců, poněvadž vzájemnými vztahy mezi institucionální sférou společnosti a jedinci se formuje společenské a regionální vědomí. Pod pojmem „instituce“ si lze představit určité normy chování a jednání, organizace a profesní role garantující toto chování, sídla (budovy) garantů, ale i konkrétní osoby v rolích garantů (Paasi 1986; Blažek, Uhlíř 2002; Zemánek 2003). Pro fungování lokálních komunit jsou nezbytné *přirozené* autority. V lokálních společenstvích mají nezastupitelnou úlohu úzce omezené osobní vztahy, které ovlivňují sociální interakci silněji než dané profesní role a s nimi spojená očekávání (Kučera, Kuldová 2006; Blažek 2004). Do dotazníku pro obyvatele modelových území Podbořansko a Jemnicko jsme proto zařadili otázky: „Koho považujete za přirozenou autoritu v obci?“ a „Kterou budovu považujete v obci za nejdůležitější?“

Mezi přirozené autority na českém venkově tradičně patřil starosta, farář, učitel, případně nejbohatší sedlák, vesnický lékař, strážník, kronikář (Zemánek 2003; Perlín 1998). Více než 50 % dotázaných v modelových územích sice uvedlo jako přirozenou autoritu starostu či někoho ze zastupitelstva. Je však oprávněné se domnívat, že se jedná spíše o *institucionální* autoritu ve smyslu „úcty“ k určité profesi, nikoli přímo k člověku, který ji vykonává (Perlín 1998), neboť někteří dotazovaní neznali tyto osoby jménem. Farář se těšil největší úctě pouze v očích několika starších obyvatel Jemnicka. Zde označili respondenti za autoritu i učitele nebo ředitele z místních škol. Ve městě Podbořany se pak vyskytly odpovědi „zdejší podnikatelé na průmyslové zóně“, kteří mají významný ekonomický vliv na tamější dění. Přibližně 20 % dotázaných odpovědělo, že v obci není žádná přirozená autorita. Skutečné námi vyšetřené přirozené

autority zřejmě představuje pouze podnikatel z Chvalkovic na Jemnicku, který je podle několika respondentů „jako starosta“, ředitel dětského domova (starosta Jemnice z let 1990–1998) v Budkově na Jemnicku a manželský pár ze Soběchleb na Podbořansku, jenž se angažuje v pořádání místních společenských akcí.

Městský či obecní úřad zpravidla není nejdůležitější budovou v daném sídle. Především v menších sídlech v zázemí plní tuto funkci obchod, a tam, kde se nacházejí, také zdravotnické a školské zařízení. Ačkoli uvedené budovy jsou pro místní obyvatele téměř jediným místem oficiálního společenského setkávání (Zemánek 2003), respondenti si byli vědomi jejich důležitosti také proto, že pokud by se zařízení uzavřela – a dotazovaní měli i takové zkušenosti – znamenalo by to pro tamní obyvatele dojížděku do lokálních center. Značný místní význam má také zámek v Jemnici a v Krásném Dvoře na Podbořansku. Pro část respondentů je nejdůležitější budovou dům, ve kterém bydlí. Ve vnitrozemských sídlech na Jemnicku uvedlo 20 % respondentů jako nejdůležitější sakrální stavbu, ve sledovaných pohraničních oblastech činil podíl obdobných odpovědí pouze 8 % (na Podbořansku šlo téměř výhradně o románský kostelík ve Vroutku). Přesto mohl zpočátku právě kostel sehrát v dosidlovaném pohraničí významnou integrační úlohu, jelikož katolické náboženství často spojovalo české i mnohé zahraniční imigranty a starousedlé Němce (Robek, Heroldová 1983).

Z výsledků anketárního šetření nebyly zjištěny výraznější rozdíly ve fungování lokálních komunit na bývalém německém jazykovém území a v českém vnitrozemí. Všeobecná absence přirozených autorit na venkově je výsledek změn v hospodaření a ve fungování společnosti v období totalitního režimu, v současnosti i důsledkem sílícího individualismu a oddělování místa bydliště od místa pracoviště a místa trávení volného času (Perlín 1998; Zemánek 2003).

4. 3. 3. 4. Zhodnocení kulturních odlišností pohraničních a vnitrozemských území

Na základě výsledků anketárního šetření a pozorování ve čtyřech modelových územích byly prokázány přetrvávající kulturní odlišnosti mezi regiony na bývalém německém jazykovém území a v českém vnitrozemí. Zjištěné rozdíly však nelze považovat za signifikantní z důvodu možné výjimečnosti zvolených modelových území a celkové nereprezentativnosti vyšetřeného souboru obyvatel (anketární šetření není validní ani reliabilní). V této části jsme navíc pracovali se značně subjektivními údaji a informacemi. Níže uvedené závěry proto mohou mít pouze omezenou platnost na námi vybraná zájmová území, a dokonce pouze na část tamější populace.

Podle našich zjištění se prostor s převahou německého obyvatelstva před 2. světovou válkou vyznačuje všeobecnou nižší kultivací krajiny a upraveností sídel. Nedostatečná dosídlenost území je patrná, prostor působí místy dojmem „prázdnoty“, nepřítomnosti člověka v krajině, zejména v menších sídlech se vyskytují neobydlené domy. Horší je v porovnání s oblastmi ve vnitrozemí stavebně-technický stav architektonických památek (kostelů, starých panských sídel). Obyvatelstvo se dodnes v prostředí méně orientuje – ve smyslu, že ne všechny prvky v krajině mají jasnou symboliku a známou historii (Norberg-Schulz 1994). Obyvatelé si postupně vytvářejí nové symboly a méně často navazují na tradice svých předchůdců (nikoli předků). Identifikace s regionem a komunitou – nikoli regionální identita obecně – by se dala klasifikovat jako nižší oproti vnitrozemským oblastem. Etnická struktura současné populace je pestřejší, nemůžeme však hovořit o pravém multikulturním společenství, jelikož není splněn předpoklad reciprocit, kdy minoritní skupina populace respektuje normy a hodnoty majoritní populace při současném určitém zachování si vlastních specifik, jež jsou naopak respektována většinovou populací (Janská, Drbohlav 1999). V pohraničí Česka se jedná spíše o pouhé vrstvení kultur v území, která vede následně k jejich vzájemné izolaci, kultury se vzájemně neobohacují (Kučera, Kuldová 2005).

V sídlech na české straně jazykové hranice proti tomu místy najdeme i jasnější náznaky (alespoň formující se) regionální identity obyvatel. Např. v Podole na Jistebnicku umístili obyvatelé k cestě ručně vyrobenou ozdobnou ceduli s názvem jejich sídla (obr. lxxi). Milou recesi představuje též charakteristika Stuchanova (Sedlecko) na internetových stránkách Sdružení obcí Sedlčanska: „Těsně vedle Kvasejovic leží město Stuchanov. Proboha, nespleťte to! Kdybyste totiž ve Stuchanově řekli, že jste v Kvasejovicích, mohli byste dostat na budku. Stuchanovští jsou na příchozí vlídní, ale na svou identitu hrdí. To víte, synové hor...“ (www.sedlcansko.info).

5. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo zjistit na příkladu historické česko-německé jazykové hranice, zda mohou mít reliktní hranice vliv na organizaci společnosti, a jak konkrétně se projevuje námi sledovaná hranice. Předpokládali jsme, že území ležící na jedné straně jazykové hranice budou vykazovat podobné znaky a jako celek se budou lišit od území za hranicí.

Srovnáním s výsledky sociogeografické regionalizace Česka (Hampl 2005) se nám podařilo prokázat, že z hlediska socioekonomických vztahů nepředstavuje dosidlované pohraničí izolovaný systém. Po 2. světové válce destabilizovaný prostor bývalého německého jazykového území se vztahově navázal na kontinuálně fungující systémy ve vnitrozemí, a území Česka tak tvoří vzájemně provázaný celek.

Takové zjištění přesto nevylučuje možnou kvalitativní odlišnost dosidlovaného pohraničí od zbytku území Česka – např. charakterem osídlení a intenzitou využití prostoru, specializací výroby, z hlediska rozdílnosti kulturních projevů apod. Proto jsme na základě čtrnácti vybraných charakteristik osídlení a obyvatelstva za obvody obcí s rozšířenou působností provedli klasifikaci území Česka s předpokladem, že pokud se bývalé německé jazykové území dosud kvalitativně liší od českého vnitrozemí, měli bychom vyšetřit takové typy prostoru, které budou charakteristické výhradně pro pohraničí a výhradně pro vnitrozemí. Jinými slovy hranice těchto typů bude přibližně respektovat průběh námi sledované hranice jazykové. Pro hodnocení byla použita statistická metoda shlukové analýzy proměnných. Žádný z výsledných osmi shluků však česko-německou jazykovou hranici nerespektoval, na jejich podobu měly vliv jiné faktory (makropolooha regionů, zděděná ekonomická specializace apod.). Přesto některé výsledky naznačovaly, že v naší skupině čtrnácti charakteristik existují určité ukazatele, jejichž prostorové rozložení pravděpodobně sleduje jazykovou hranici. Abychom tento typ charakteristik blíže určili, aplikovali jsme na všech čtrnáct ukazatelů další metodu vícerozměrné statistické analýzy: analýzu komponentní. Zde se nám projevila územní diferenciace dosidlovaného pohraničí versus vnitrozemí v případě skupiny tzv. kulturních ukazatelů.

Vzhledem k tomu, že se další kvantitativní měření kulturních ukazatelů, které mají spíše povahu „měkkých“, subjektivních dat, zdálo být nevhodné, přistoupili jsme k jiným formám šetření. Pozornost jsme zaměřili na detailní výzkum ve čtyřech modelových územích, z nichž dvě leží na německé straně jazykové hranice

(Podbořansko, Osoblažsko), jedno v českém vnitrozemí (Sedlecko-Jistebnicko) a čtvrtým jazyková hranice prochází (Jemnicko). Ve zvolených mikroregionech byl uskutečněn terénní sběr informací: pozorování a anketární šetření zaměřené na tamní obyvatele. Většina provedených anketárních šetření byla primárně zorganizovaná pro potřeby grantových projektů řešených na KSGRR, PřF, UK v Praze během let 1999–2005 (výzkum periferních oblastí a pohraničí, výzkum geografické diferenciaci regionální identity obyvatel v Česku). Více než 500 v terénu ručně vyplňovaných dotazníků v tištěné podobě jsme nejprve museli převést do podoby elektronické a kvantitativně je vyhodnotit. Teprve poté jsme mohli přistoupit k analýze vzájemné podobnosti a rozdílnosti modelových mikroregionů z hlediska vztahu obyvatel k obytnému prostředí a ke krajině, vnímání symboliky místa a regionu, míry regionální identity obyvatel a rozdílnosti tradičních kulturních projevů.

Zde se nám částečně podařilo prokázat větší podobnost Podbořanska, Osoblažska a pohraniční části Jemnicka, tedy regionů ležících na bývalém německém jazykovém území, oproti vnitrozemské části Jemnicka a Sedlecku-Jistebnicku. Ačkoli v mnoha ohledech (např. ve vnímání symbolů regionu) záleží také na „potenciálu“ prostředí (na existenci prvků a objektů, které by mohly plnit funkci symbolu), byla u respondentů z pohraničních regionů zjištěna slabší identifikace s prostředím, v němž se pohybují. Tyto regiony se také obecně vyznačují nižší kultivací krajiny a upraveností sídel. Nedosídlenost území je patrná z výskytu prázdných domů a většího množství chátrajících objektů. Závěry, k nimž jsme podle výsledků terénního průzkumu modelových území došli, však musíme interpretovat velmi opatrně, neboť vyšetřený soubor obyvatel není reprezentativní, výsledky anketárního šetření jsou nevalidní a nereliabilní a veškeré údaje, s nimiž jsme pracovali v této části, jsou značně subjektivní. Platnost tvrzení tak může být omezena právě na námi zvolené modelové mikroregiony, nebo dokonce pouze na část tamější populace.

Přes veškerá omezení interpretace dat můžeme konstatovat, že bývalé německé jazykové území se dosud liší od českého vnitrozemí z hlediska kulturních aspektů, a to i v oblastech, kde není patrná rozdílnost v socioekonomických charakteristikách. Pouze v případě územní diferenciaci kulturních ukazatelů byl prokázán vliv poválečných událostí – kulturní odlišnost prostoru, kde došlo k masové výměně obyvatelstva. Regionální diferenciaci ostatních charakteristik obyvatelstva a osídlení je podmíněna zcela jinými faktory, jakými jsou zejména odlišné přírodní podmínky, pozice území v regionální hierarchii, makropolitické faktory, zděděná ekonomická specializace aj.

(k tomu např. Hampl 2005). Potvrdila se také podstatnější regionální diferenciacie socioekonomických ukazatelů v rámci pohraničí samotného, než celkově mezi pohraničím a vnitrozemím (blíže Hampl 2000).

Dichotomie dosidlovaného pohraničí versus vnitrozemí je tedy dominantně patrná pouze z hlediska kulturních aspektů. Proto první z hypotéz formulovaných v úvodu můžeme potvrdit jen částečně, zatímco druhou lze na základě námi uvedených zjištění potvrdit beze zbytku.

Dále je nutné zdůraznit, že historická česko-německá jazyková hranice sama o sobě nepředstavuje bariéru vztahů ani šíření procesů (bariéru kulturního sbližování daných prostorů), ale můžeme podle ní poměrně jasně rozlišit prostor s kontinuitou osídlení a tradic a území, v němž si obyvatelé dosud utvářejí novou regionální identitu. S vědomím určitého zjednodušení tak lze ve vztahu ke kontinuálně osídlenému vnitrozemí označit dosidlované pohraničí za kulturní periferii Česka. Přitom je třeba zdůraznit, že označení daných oblastí jako „jádro“ a „periferie“ je relativní (vztahové), jádro a periferie jsou dva opačné póly. Jádro je reprezentativním místem kultury majoritní populace (národní kultury), přetrvávajících tradic a užívané symboliky. Dosidlované pohraničí se vyznačuje ztrátou původních znaků německé kultury a tamní obyvatelstvo charakterizuje menší znalost symbolů a tradic a nižší vědomí sounáležitosti s územím. Přitom tito dosídlenci nemusejí být pro svoji nižší regionální identitu vždy nutně znevýhodněni, ale naopak jejich menší svázanost tradicemi může zvýšit jejich flexibilitu, případnou ochotu a vstřícnost v přijímání inovací.

V tomto smyslu se jeví reliktní jazyková hranice jako podstatný prvek při vymezení kulturně odlišné části českého pohraničí. Současnou podobu a funkci česko-německé jazykové hranice vystihuje např. výrok Daňka (2000, s. 52–53): *„Nivelizační politika komunistické vlády v následujících desetiletích i periodicky se opakující programy na podporu dosídlení a hospodářského rozvoje pohraničí (...) výrazně přispěly k integraci pohraničí a vnitrozemí České republiky a k erozi této vnitřní hranice. Přesto hranice mezi kontinuálně osídlenými místy a místy, v nichž došlo k překotné výměně jejich obyvatelstva, nebyla smazána ani během půl století rychlého socioekonomického vývoje. Tvrdými statistickými daty je ovšem jen obtížně identifikovatelná (v makroměřítku ji nepřímě vymezují např. některé údaje o náboženské a národnostní struktuře obyvatelstva). Lze ji nalézt v rozdílné intenzitě vazeb lidí k místům, v jejich hodnotách a postojích.“*

Otázkou zůstává, jak dlouho bude kulturní odlišnost bývalého německého jazykového území a zbylé části Česka patrná. Zda se budou rozdíly mezi těmito prostory stírat, či naopak prohlubovat (např. vzhledem k neúspěšnosti ekonomiky v mnohých částech pohraničí, která vede k deprivaci obyvatel, jejich dalšímu uzavírání se do sebe a nezájmu o okolní dění i krajinu). Patrně záleží především na celkovém společenském klimatu (na úrovni Česka i v jednotlivých regionech), na iniciativě a konkrétním jednání jedinců (zejm. na lokální úrovni) a také na ekonomické situaci jednotlivých regionů, možnostech jejich rozvoje a životních podmínkách v nich. Tedy na vnitřních i vnějších podmínkách v rámci státu, ale nově také v rámci nadnárodního uskupení – Evropské unie (např. integrační možnosti přes státní hranici). Do budoucna proto nelze z hlediska regionálních kulturních rozdílů mezi vnitrozemím a dosídlovaným pohraničím hovořit o jednoznačné konvergenci nebo divergenci.

Sledování dalšího kulturního vývoje těchto územních celků by mohlo napomoci k hlubšímu pochopení procesu utváření regionální identity obyvatel i celých regionů a následně i ke zvýšení efektivity rozvojové pomoci hospodářsky slabým a problémovým oblastem. Většinu potřebných informací pro výzkum je však možné získat pouze terénním šetřením – pozorováním změn prostředí v časových průřezech, přímým dotazováním obyvatel (nejlépe panelové šetření, tj. v čase opakované dotazování stejného souboru jedinců), řízenými rozhovory s klíčovými osobami apod. Doporučujeme také rozšířit výběr modelových území o vyšší počet mikroregionů ve vnitrozemí a do výzkumu zahrnout pohraniční oblasti jižních/jihozápadních Čech a severních Čech. Taková práce je časově i personálně poměrně náročná a vyžaduje dodržování základních zásad sociologického šetření (vhodné by bylo např. i použití předvýzkumu na velmi malém vzorku populace, které by umožnilo podchycení nejasně formulovaných a nadbytečných či naopak chybějících otázek). Jen tak může být výsledná práce efektivní a zaručená jistá míra validity dat.

6. LITERATURA A PRAMENY

POUŽITÁ LITERATURA:

AGNEW, J. (1994): Boundary. In: Johnston, R. J., Gregory, D., Smith, D. M. (eds.): The Dictionary of Human Geography, Third Edition. Blackwell, Oxford, s. 36–37.

ALHEIT, P. (2003): Biografie a mentality: Nový přístup mezinárodního srovnávacího výzkumu. In: Zich, F. (ed.): Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sborník příspěvků z konference „Evropská, národní, či regionální identita?“ Praha 3. 10. 2003. Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 111–129.

ANDERSON, J., O'DOWD, L. (1999): Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance. *Regional Studies*, 33, č. 7, s. 593–604.

ANDREOLI, M. (1994): Development and marginalization in Liguria region. In: Chang, C. D. (ed.): Marginality and Development Issues in Marginal Regions. National Taiwan University, Taiwan, s. 41–61.

ANDRLE, A. (1962): K otázkám kategorizace okresů z hlediska jejich ekonomické povahy. *Demografie*, 4, č. 1, s. 1–10.

BARŠA, P., STRMISKA, M. (1999): Národní stát a etnický konflikt. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 329 s.

BIČÍK, I. (2005): Proměny geografie zemědělství. *Geografie – Sborník ČGS*, 109, č. 2, s. 91–102.

BIČÍK, I., CHROMÝ, P., JELEČEK, L., JANČÁK, V., KUPKOVÁ, L., ŠTĚPÁNEK, V., WINKLEROVÁ, J. (2001): Land Use/Land Cover Changes in Czechia over the past 150 Years – An Overview. In: Himiyama, Y., Mather, A., Bičík, I., Milanova, E. V. (eds.): Land Use/Cover Change in Selected Regions in the World. 1, část IV, IGU SG LUCC, Institute of Geography, Hokkaido University of Education, Asahikawa, s. 29–40.

BIČÍK, I., JANČÁK, V. (2005): Transformační procesy v českém zemědělství po roce 1990. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 104 s.

BLAŽEK, B. (2004) : Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie. ERA, Brno, 184 s.

BLAŽEK, J. (1996): Mezuregionální rozdíly v České republice v transformačním období. *Geografie – Sborník ČGS*, 101, č. 4, s. 265–277.

BLAŽEK, J. (2002): System of Czech local government financing as a framework for local development: 12 years of trial and error approach. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, XXXVII, č. 2, s. 157–174.

BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Karolinum, Praha, 211 s.

BOHÁČ, Z. (1987): Postup osídlení a demografický vývoj českých zemí do 15. století. *Historická demografie*, 12, Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha, s. 59–87.

BRABCOVÁ, P. (2005): Národnostní složení obyvatelstva Československa v letech 1918–1989 ve světle právních předpisů. *Demografie*, 47, č. 4, s. 265–270.

BUBENÍK, J., KŘEŠŤAN, J. (1995): Národnost a sčítání lidu: K historickým souvislostem polemiky mezi Antonínem Boháčem a Emanuele Rádlem. *Historická demografie*, 19, s. 119–133.

BURDA, T. (2003): „Nové okresy“ ve světle reformy veřejné správy. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): *Geografie na cestách poznání*. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 114–123.

CLOKE, P., PHILO, C., SADLER, D. (1991): *Introducion: Changing Approaches to Human Geography*. In: Cloke, P., Philo, C., Sadler, D.: *Approaching Human Human Geography*. Chapman, London, s. 1–27.

COSGROVE, D. (1994): *Cultural geography*. In: Johnston, R. J., Gregory, D., Smith, D. M. (eds.): *The Dictionary of Human Geography, Third Edition*. Blackwell, Oxford, s. 111–113.

CUDLÍNOVÁ, E., TĚŠITEL, J. (2000): Marginální oblasti – indikátory trvale udržitelného rozvoje. *Životné prostredie*, 34, č. 1, s. 10–14.

ČERMÁK, L. (2005): Hodnocení vztahu dopravní dostupnosti a exponovanosti území. In: Novotná, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 44–52.

DANĚK, P. (2000): Existuje politická kultura českého pohraničí? *Geografie – Sborník ČGS*, 105, č. 1, s. 50–62.

DANĚK, P., ŠTĚPÁNEK, V. (1992): Územní diferenciacie náboženského vyznání obyvatel českých zemí 1930–1991. *Sborník ČGS*, 97, č. 3, s. 129–145.

DISMAN, M. (2002): *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Karolinum, Praha, 374 s.

DOKOUPIL, J. (2000): Teoretické přístupy k problematice pohraničí s aplikací v česko–bavorském prostoru. *Geografie – Sborník ČGS*, 105, č. 1, s. 10–18.

DOSTÁL, P. (2001): Rozšiřování Evropské unie a veřejné mínění: naděje pro Českou republiku? In: Hampl, M. a kol.: *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 191–210.

DRBOHLAV, D. (1999): Geografické aspekty v rámci interdisciplinárního výzkumu migrace obyvatelstva. *Geografie – Sborník ČGS*, 104, č. 2, s. 73–88.

DRBOHLAV, D., BLAŽEK, J. (1992): Typologie a podmíněnost migrace obyvatelstva podle okresů České republiky. *Sborník ČGS*, 97, č. 4, s. 209–231.

- DÜLMEN, R. van (2002): Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly. Dokořán, Praha, 117 s.
- DZÚROVÁ, D. (2002): Regionální aspekty stárnutí české populace. Demografie, 44, č. 1, s. 34–38.
- GRAHAM, B., NASH, C., eds. (2000): Modern Historical Geographies. Pearson Education, Edinburgh, 279 s.
- HALÁS, M. (2005): Cezhraničné väzby cezhraničná spoupráca. Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava, 152 s.
- HAMPL, M. (1998): Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 110 s.
- HAMPL, M. (2000): Pohraniční regiony České republiky: současné tendence rozvojové diferenciace. Geografie – Sborník ČGS, 105, č. 3, 241–254.
- HAMPL, M. (2001): Teorie regionálního vývoje: principy a/nebo problémy. In: Hampl, M. a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 275–328.
- HAMPL, M. (2003): Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor? Geografie – Sborník ČGS, 108, č. 3, s. 173–190.
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 147 s.
- HAMPL, M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. DemoArt, Praha, 395 s.
- HAMPL, M. a kol. (1999): Geography of Societal Transformation in the Czech Republic. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 242 s.
- HAMPL, M. a kol. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. UK v Praze, PřF, KSGRR, 328 s.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. UK v Praze, Praha, 255 s.
- HAMPL, M., JEŽEK, J., KÜHNEL, K. (1978): Sociálněgeografická rajonizace ČSR. ČSAV, Praha, 301 s.
- HAMPL, M., MÜLLER, J. (1998): Jsou obce v České republice příliš malé? Geografie – Sborník ČGS, 103, č. 1, s. 1–12.
- HÄUFLER, V. (1973): The Ethnographic Map of the Czech Lands 1880–1970. Academia, Praha, 100 s.

HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. *Geografie – Sborník ČGS*, 106, č. 1, s. 1–11.

HENDL, J. (2004): Přehled statistických metod zpracování dat. Portál, Praha, 583 s.

HEROLDOVÁ, I. (1978): Národopisná problematika novoosídleneckého pohraničí. *Český lid*, 65, č. 4, s. 195–205.

HLINICKÝ, J., POLOMOVÁ, B. (1998): Sakrálné objekty v životnom prostredí. *Životné Prostredie*, 32, č. 2, 88–93.

HONZÁK, F., PEČENKA, M., STELLNER, F., VLČKOVÁ, J. (2001): Evropa v proměnách staletí. Libri, Praha, 767 s.

HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. (2002): Zrod velkoměsta, Urbanizace českých zemí a Evropa. Paseka, Praha a Litomyšl, 351 s.

HOUŽVIČKA, V. a kol. (1997): Reflexe sudetoněmecké otázky a postoje obyvatelstva českého pohraničí k Německu. Sociologický ústav AV ČR, Výzkumný tým Ústí nad Labem, Ústí nad Labem, 94 s.

HOWARD, P. (2003): Heritage. Management, interpretation, identity. Continuum, London and New York, 278 s.

HROMÁDKA, J. (1954): Hospodářský zeměpis. Sborník Československé společnosti zeměpisné, 59, č. 2, s. 32–39.

HUNTINGTON, S. P. (2001): Sřet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu. Rybka Publishers, Praha, 447 s.

HURBÁNEK, P. (2005): Vybrané teoreticko-metodologické aspekty vymedzenia prihraničia. In: Wahla, A. (ed.): Transformační procesy 1990–2005: Sborník příspěvků z Mezinárodní geografické konference v Ostravě 10.–11. 10. 2005. Ostravská univerzita, Ostrava, s. 87–92.

HYNEK, A. a kol. (2005): Středozápadní Morava: periferie, nebo semiperiferie? In: Novotná, M. (ed.): Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 148–160.

CHROMÝ, P. (1999): Kam patříš Jemnicko? *Geografické rozhledy*, 9, č. 2, s. 38–39.

CHROMÝ, P. (2000): Historickogeografické aspekty vymezování pohraničí jako součást geografické analýzy. *Geografie – Sborník ČGS*, 105, č. 1, s. 63–76.

CHROMÝ, P. (2003a): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): *Geografie na cestách poznání*. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 163–178.

CHROMÝ, P. (2003b): Memory of Landscape and Regional Identity: Potential for Regional Development of Peripheral Regions. In: Jeleček, L., Chromý, P., Janů, H., Miškovský, J., Uhlířová, L. (eds.): Dealing with Diversity. 2nd ICESEH, Prague 2003, Proceedings. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 246–256.

CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, XXXVIII, č. 1, s. 105–117.

CHROMÝ, P., MARADA, M. (2005): Regional Identity as a Corroboration of Problems of Peripheral Regions in Czechia. In: Marada, M. (ed.): International Conference on Issues of Peripheral Areas QUO VADIS PERIPHERY? Abstract Book. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 12.

CHANG, C. D., ed. (1993): Marginality and Development Issues in Marginal Regions. Taipei, Taiwan, 308 s.

JANČÁK, V. (2001): Příspěvek ke geografickému výzkumu periferních oblastí na mikroregionální úrovni. *Geografie – Sborník ČGS*, 106, č. 1, s. 26–35.

JANČÁK, V., GÖTZ, A. (1997): Územní diference českého zemědělství a její vývoj. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 81 s.

JANSKÁ, E., DRBOHLAV, D. (1999): Reemigrace Volyňských Čechů. *Geografie – Sborník ČGS*, 104, č. 2, s. 106–121.

JEHLIČKA, P., SÝKORA, L. (1991): Stabilita regionální podpory tradičních politických stran v českých zemích (1920–1990). *Sborník ČGS*, 97, č. 2, s. 81–95.

JEHLIČKA, P., TOMEŠ, J., DANĚK, P., eds. (2000): Stát, prostor, politika. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 274 s.

JELEČEK, L. (2005): Sudety a sudetští Němci: Etymologie, historickogeografické a geopolitické aspekty vývoje obsahu pojmů. *Geografické rozhledy*, 14, č. 5, s. 118–119.

JEŘÁBEK, M. (2000): Pohraničí v regionálním rozvoji a jeho výzkum. *Geografie – Sborník ČGS*, 105, č. 1, s. 1–9.

JEŘÁBEK, M. (2005): Subjektivní vnímání území mezi Kozákovem a Troskami. In: Novotná, M. (ed.): Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 109–117.

JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování. Academia, Praha, 296 s.

JIRIČKA, J., PODLEŠÁK, J. (2004): Zapomenuté dědictví – Vergessenes Erbe. Oprava drobných kamenných památek na Šumavě – Renovierung der kleinen Steindenkmäler im Böhmerwald. Správa NP a CHKO Šumava a Rotary klub Praha, Vimperk, 158 s.

- JUSSILA, J., LEIMGRUBER, W., MAJORAL, R., eds. (1998): *Perceptions of Marginality: Theoretical Issues and Regional Perceptions of Marginality in Geographical Space*. Ashgate, Aldershot, 299 s.
- JUSSILA, H., MAJORAL, R., MUTAMBIRWA, Ch. C., eds. (1999): *Marginality in Space – Past, Present and Future. Theoretical and methodological aspects of cultural, social and economic parameters of marginal and critical regions*. Ashgate, Aldershot and Brookfield, 356 s.
- JUSSILA, H., MAJORAL, R., CRAVIDÃO, F. DELGADO, eds. (2001): *Globalization and marginality in geographical space*. Ashgate, Aldershot, 346 s.
- KÁRNÍKOVÁ, L. (1965): *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. ČSAV, Praha, 401 s.
- KAŠPAROVÁ, L., ROZEHNALOVÁ, E. a kol. (2003): *Nové stavby pro venkov*. Ediční řada Vesnice, 7, 114 s.
- KLÜTER, H. (2002): Hans-Heinrich Nolte (Hg.), Klaas Bähre (Red.): *Innere Peripherien in Ost und West*. Stuttgart 2001. 188 S. *Geographische Revue, Zeitschrift für Literatur und Diskussion*, 4, č. 2, s. 64–71.
- KOSTIĆ, M. (2004): *Vnitřní periferie v Česku: příklad středočesko-jihočeského pomezí*. Diplomová práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 112 s., 10 příl., 20 map. příl.
- KRČMÁŘ, L., PROCHÁZKA, Z., SOUKUP, J. (2004): *Zničené kostely*. Nakladatelství Českého lesa, Domažlice, 217 s.
- KRETSCHMEROVÁ, T. (2003): *Regionální vývoj plodnosti v období 1990/91–2000/01*. *Demografie*, 45, č. 2, s. 99–110.
- KRULÍK, O. (1999): *Historický a teritoriální kontext vývoje pojmu Sudety*. *Střední Evropa*, 86, s. 83–101.
- KUČA, K. (2000a): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl H–Kole*. Libri, Praha, 938 s.
- KUČA, K. (2000b): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. IV. díl Ml–Pan*. Libri, Praha, 941 s.
- KUČA, K. (2004): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VI. díl Pro–Sto*. Libri, Praha, 880 s.
- KUČERA, Z. (2005): *Landscape, Identity and Periphery*. In: Marada, M. (ed.): *International Conference on Issues of Peripheral Areas QUO VADIS PERIPHERY? Abstract Book*. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 15.
- KUČERA, Z. (2006a): *Základní pojmy geografie osídlení a jejich vztahy*. *Geografie – Sborník ČGS (v tisku)*.

KUČERA, Z. (2006b): Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945. Rukopis diplomové práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha.

KUČERA, Z., KULDOVÁ, S. (2005): Ztracená identita ve změněné krajině dosídlovaného pohraničí. Ústní prezentace. Workshop Environmentální dějiny v Česku: platforma transdisciplinárních přístupů ve vědě a ve výzkumu interakcí člověk–příroda. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 4. 11. 2005.

KUČERA, Z., KULDOVÁ, S. (2006): Vnímání venkova: klíčový fenomén jeho rozvoje? In: Majerová, V. (ed.): Příspěvky ke konferenci Venkov je náš svět, Countryside – Our World. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, Praha, CD-Rom.

KULDOVÁ, S. (2005a): Podbořansko – „nová“ či „klasická“ periferie? In: Novotná, M. (ed.): Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 100–108.

KULDOVÁ, S. (2005b): Příspěvek ke kulturněgeografickému výzkumu: možnosti hodnocení kulturních aspektů pomocí statistických metod. Geografie – Sborník ČGS, 109, č. 4, s. 300–314.

KUŠOVÁ, D., BARTOŠ, M. (2000): Krajina v českorakouském pohraničí deset let po pádu železné opony. Životné prostredie, 34, č. 1, s. 20–24.

LEE, R. (1994): Core-periphery model. In: Johnston, R. J., Gregory, D., Smith, D. M. (eds.): The Dictionary of Human Geography, Third Edition. Blackwell, Oxford, s. 95–96.

LE GOFF, J. (2002): Střed a periferie. In: Le Goff, J., Schmitt, J.: Encyklopedie středověku. Vyšehrad, Praha, s. 728–740.

LEIMGRUBER, W. (1994): Marginality and Marginal Regions: Problem of Definition. In: Chang, C. D. (ed.): Marginality and Development Issues in Marginal Regions. National Taiwan University, Taiwan, s. 1–18.

Mac GIOLLA CHRÍOST, D. (2003): Language, Identity and Conflict. A comparative study of language in ethnic conflict in Europe and Eurasia. Routledge, London, 244 s.

MARADA, M. (2001): Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. Geografie – Sborník ČGS, 106, č. 1, s. 12–25.

MARADA, M., ed. (2005): International Conference on Issues of Peripheral Areas QUO VADIS PERIPHERY? Abstract Book. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 27 s.

MIKŠÁTKOVÁ, A. (2004): Vývoj přeshraničních kontaktů a spolupráce v periferní oblasti Jesenicka a Bruntálska v 2. polovině 20. století. Ročníková práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 57 s. + 5 příl.

MURPHY, R. F. (2004): Úvod do kulturní a sociální antropologie. SLON, Praha, 268 s.

- MUSIL, F., PLAČEK, M. (2003): Zaniklé hrady, zámky a tvrže Moravy a Slezska. Libri, Praha, 243 s.
- MUSIL, F., PLAČEK, M., ÚLOVEC, J. (2005): Zaniklé hrady, zámky a tvrže Čech, Moravy a Slezska po roce 1945. Libri, Praha, 415 s.
- MUSIL, J. (1988): Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení. Územní plánování a urbanismus, XV, s. 67–72.
- MUSIL, J. (2002): Urbanizace českých zemí a socialismus. In: Horská, P., Maur, E., Musil, J.: Zrod velkoměsta, Urbanizace českých zemí a Evropa. Paseka, Praha a Litomyšl, 351 s.
- NEDOMOVÁ, A. (1995): V blízkosti hranic. Identifikace obyvatel dosídlených po 2. světové válce do českého pohraničí a jejich potomků s místem současného bydliště na příkladu Českého Krumlova a Teplic. Sociologický časopis, 31, č. 4, s. 501–515.
- NORBERG-SCHULZ, Ch. (1994): Genius Loci. K fenomenologii architektury. Odeon, Praha, 218 s.
- NOVOTNÁ, M., ed. (2005): Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 184 s.
- NUSEK, J., SVOBODA, J. a kol. (2001): Příběh kapliček. Drobné sakrální objekty na Podblanicku. Podblanické ekocentrum Českého svazu ochránců přírody Vlašim a Muzeum okresu Benešov, Vlašim, 2001, 130 s.
- NOVOTNÝ, L. (2005): Sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství (na česko-bavorské hranici). Ústní prezentace. XVI. Mariánskolázeňské rozhovory „Imigrace a regionální kulturní dědictví“ – seminář České křesťanské akademie a Ackermann-Gemeinde, Plzeň, 7.–8. 10. 2005.
- PAASI, A. (1986): The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. Fennia, 164, č. 1, s. 105–146.
- PAASI, A. (2003): Region and place: regional identity in question. Progress in Human Geography, 27, č. 4, s. 475–485.
- PAASI, A. (2004): Place and region: looking through the prism of scale. Progress in Human Geography, 28, č. 4, s. 536–546.
- PERLÍN, R. (1997): Jeden nebo více odlišných venkovů? In: Baše, M. (ed.): Stavba pro venkov. Nadace ABF, ateliér Vega, Praha, s. 55–59.
- PERLÍN, R. (1998): Typologie českého venkova. Zemědělská ekonomika, 44, č. 8, s. 349–358.

- PILEČEK, J. (2005): Příspěvek k metodice vymezení periferních oblastí: modelové území okresu Prachatice. In: Novotná, M. (ed.): Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PpF, KSGRR, Praha, s. 81–91.
- ROBEK, A., HEROLDOVÁ, I. (1983): K etnické problematice Československa, zvláště českého pohraničí, po druhé světové válce. Český lid, 70, č. 1, s. 3–10.
- ROBERTS, B. K. (1996): Landscapes of Settlement. Prehistory to the Present. Routledge, London, 181 s.
- SÁDLO, J. a kol. (2005): Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí. Malá Skála, Praha, 248 s.
- SASSEN, S. (1996): A New Geography of Centers and Margins: Summary and Implications. In: Le Gates, T., Stout, F. (eds.): The City Reader. Routledge, London, s. 69–74.
- SCHMIDT, M. H. (1998): An integrated systemic approach to marginal regions: from definition to development policies. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): Perceptions of Marginality. Ashgate, Aldershot, s. 45–66.
- SEIBT, F. (1996): Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. Academia, Praha, s. 464.
- SIWEK, T. (1996): Česko-polská etnická hranice. Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava, 94 s.
- SIWEK, T. (1999): Příspěvek ke zkoumání etnické hranice. Geografie – Sborník ČGS, 104, č. 1, s. 1–12.
- SIWEK, T., KAŇOK, J. (2000): Vědomí slezské identity v mentální mapě. Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava, 97 s.
- SLEZÁK, L. (1978): Zemědělské osidlování pohraničí Českých zemí po druhé světové válce. Blok, Brno, 189 s.
- SMETANA, J. (2001): Podbořany, dějiny města a okolních obcí. Město Podbořany Česká republika, 378 s.
- SRB, V., ŠEBESTA, J. (1948): Populační atlas českých zemí. Vladimír Žikeš, Praha, 23 s. + 67 mapových listů.
- STANĚK, T. (1991): Odsun Němců z Československa 1945–1947. NČSAV a Naše vojsko, Praha, 536 s.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. (1999): Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie. Sdružení Podané ruce a nakladatelství Albert, Brno a Boskovice, 202 s.

- SÝKORA, L. (2000): Globalizace a její společenské a geografické důsledky. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (eds.): Stát, prostor, politika. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 27–46.
- ŠATAVA, L. (1981): Volyňští Češi na Podbořansku a Žatecku. Český lid, 68, č. 4, s. 195–203.
- ŠTĚTINOVÁ, K. (2003): Územní identita obyvatel okresu Prachatice. Ročníková práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 46 s.
- ŠTIKA, R. (2004): Regionální rozdíly v Česku v 90. letech v kontextu novodobého vývoje. Geografie – Sborník ČGS, 109, č. 1, s. 15–26.
- TOMEŠ, J. (2000): Geopolitika – nástroj a proces politické organizace prostoru. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (eds.): Stát, prostor, politika. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 111–137.
- ÚLOVEC, J. (2000): Zaniklé hrady, zámky a tvrze Čech. Libri, Praha, 379 s.
- ÚLOVEC, J. (2003): Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech. 1. díl A–M. Libri, Praha, 504 s.
- ÚLOVEC, J. (2005): Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech. 2. díl N–Ž. Libri, Praha, 761 s.
- VÁGNER, J., FIALOVÁ, D. a kol. (2004): Regionální diferenciaci druhého bydlení v Česku. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 286 s.
- VAISHAR, A., ed. (2000): Vranov nad Dyjí/Jemnice: region v transformaci. REGIOGRAPH, Brno, 144 s.
- VYŠOHLÍD, Z., PROCHÁZKA, Z. (2003): Čím ožívá krajina. Osudy 129 kostelů na Tachovsku 1990–2002, druhé vydání. Nakladatelství Českého lesa, Domažlice, 243 s.
- WIRTH, L. (1996): Urbanism as a Way of Life. In: Le Gates, T., Stout, F. (eds.): The City Reader. Routledge, London, s. 189–198.
- ZEMAN, K. (2001): Vliv hranic na příhraniční území na příkladu Jindřichohradecka. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 150 s. + příl.
- ZEMÁNEK, L. (2003): Lokální kultura v životě našeho venkova. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): Geografie na cestách poznání. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 124–149.
- ZICH, F. (2001): Problémy vytváření přeshraničního společenství na česko–německé hranici. Sociologický časopis, 37, č. 2, s. 161–181.
- ZICH, F., ed. (2003): Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sborník příspěvků z konference „Evropská, národní, či regionální identita?“ Praha 3. 10. 2003. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 262 s.

ZICH, F. a kol. (1996): Kdo žije v pohraničí. Sociologický ústav AV ČR, Výzkumný tým Ústí nad Labem, Ústí nad Labem, 129 s.

ZIMMERMANN, V. (2001): Sudetští Němci v nacistickém státě. Prostor, Praha, 577 s.

POUŽITÉ PRAMENY:

Atlas československých dějin. ÚSGK a historický ústav ČSAV, Praha 1965, 45 map.

Databáze ArcČR 500.

Databáze LUCC Czechia. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha.

Dotazníky pro obyvatelstvo v modelových regionech.

Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970, I.díl. FSÚ, Praha, 1978, 678 s.

Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 3. 1991.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001.

Statistický lexikon obcí v zemi České. Orbis, Praha, 1934, 613 s.

Statistický lexikon obcí České republiky 1992. ČSÚ, Praha, 1994, 895 s.

Statistický lexikon obcí České republiky 2003. ČSÚ, Praha, 2004, 1091 s.

Žatecko. Turistická mapa 1 : 50 000. Klub českých turistů, Vojenský kartografický ústav, 1997.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

vs.vismo.cz/jihlavsky-kraj (17. 6. 2001) – internetové stránky kraje Vysočina

www.czso.cz (12. 10. 2005) – Sčítání lidu, domů a bytů 2001

www.kr-jihocesky.cz (17. 8. 2005) – internetové stránky Jihočeského kraje

www.kr-karlovarsky.cz (12. 3. 2005) – internetové stránky Karlovarského kraje

www.kr-moravskoslezsky.cz (4. 12. 2005) – internetové stránky Moravskoslezského kraje

www.kr-plzensky.cz (12. 3. 2005) – internetové stránky Plzeňského kraje

www.kr-ustecky.cz (5. 3. 2005) – internetové stránky Ústeckého kraje

www.mmr.cz (19. 1. 2006) – internetové stránky Ministerstva pro místní rozvoj České republiky

www.periphery.cz (7. 3. 2006) – prezentace geografického výzkumu periferních oblastí řešitelského týmu geografických pracovišť v Česku

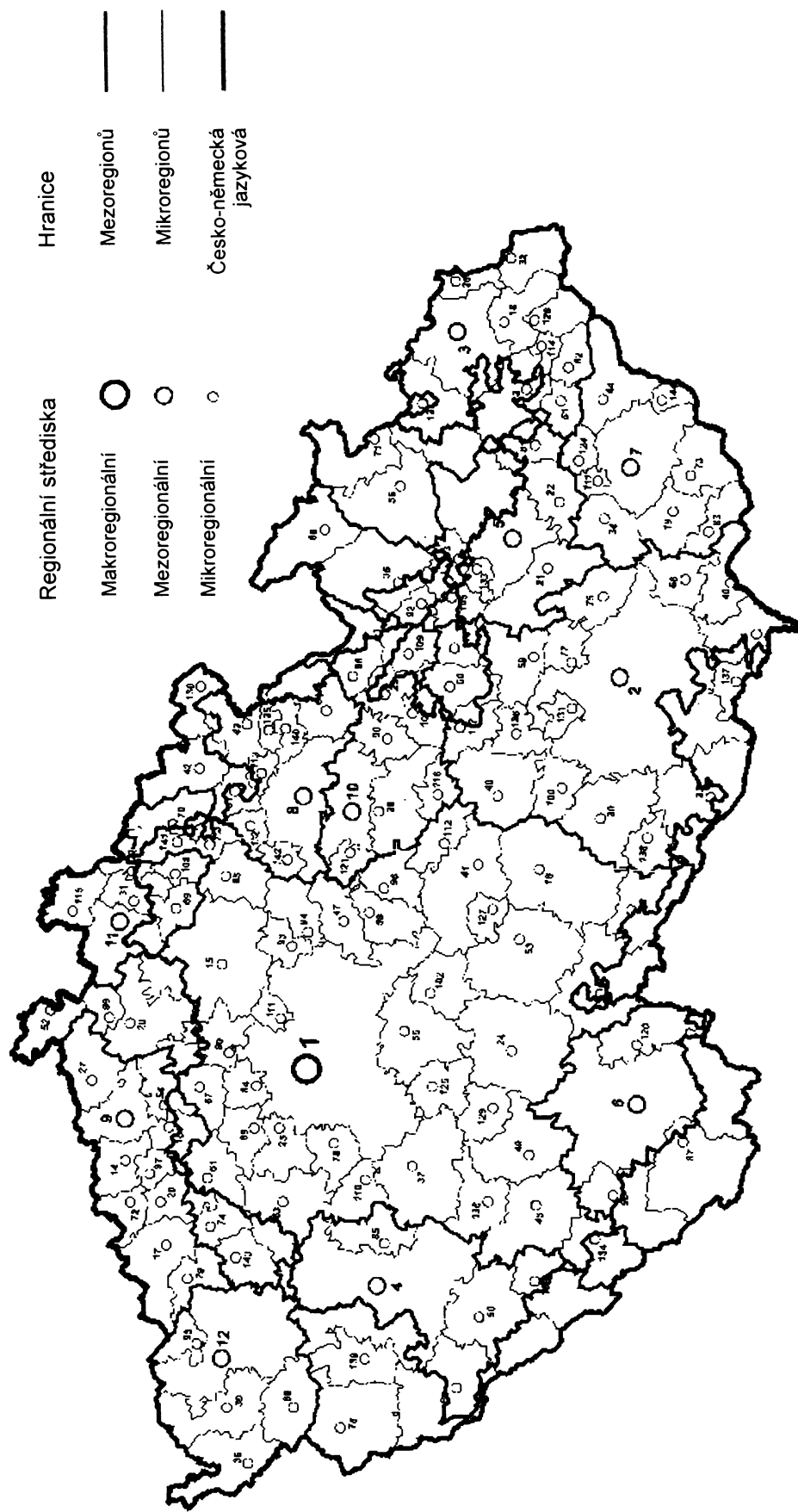
www.podborany.net (26. 3. 2006) – internetové stránky Městského úřadu Podbořany

www.sedlcansko.info (24. 8. 2005) – internetové stránky Sdružení obcí Sedlčanska

www.stredocech.cz (17. 8. 2005) – internetové stránky Středočeského kraje

7. PŘÍLOHA

Obr. I: Česko-německá jazyková hranice z roku 1930 ve vztahu k sociogeografické regionalizaci Česka k roku 2001

*Pozn.: Vymezení česko-německé jazykové hranice – © Přemysl Štych; hranice bez jazykových ostrovů
Upraveno podle: Hampel 2005, volná mapová příloha*

Tab. I: Korelační matice proměnných vstupujících do statistické analýzy, Pearsonovy korelační koeficienty

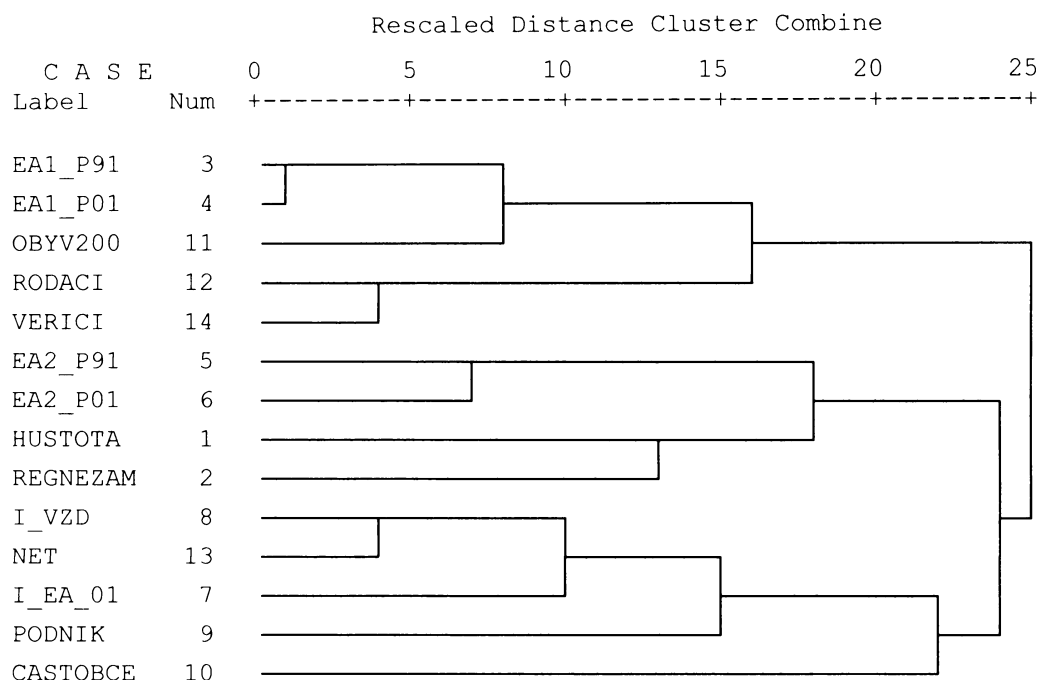
	HUSTOTA	REGNEZAM	EA1_P91	EA1_P01	EA2_P91	EA2_P01	EA_01	I_VZD	PODNIK	CASTOBCE	OBYV200	RODACI	NET	VERICI
HUSTOTA	1,000	0,353	-0,598	-0,566	0,393	-0,063	0,440	0,198	-0,088	-0,058	-0,353	-0,007	0,179	-0,030
REGNEZAM	0,353	1,000	-0,241	-0,208	0,200	-0,045	0,124	-0,414	-0,320	-0,050	-0,364	-0,119	-0,471	0,017
EA1_P91	-0,598	-0,241	1,000	0,908	-0,670	-0,002	-0,635	-0,298	-0,170	0,067	0,549	0,233	-0,254	0,318
EA1_P01	-0,566	-0,208	0,908	1,000	-0,598	-0,041	-0,666	-0,253	-0,210	0,065	0,635	0,235	-0,340	0,273
EA2_P91	0,393	0,200	-0,670	-0,598	1,000	0,612	-0,044	-0,043	-0,007	-0,154	-0,328	0,039	-0,027	0,031
EA2_P01	-0,063	-0,045	-0,002	-0,041	0,612	1,000	-0,681	-0,311	-0,100	-0,074	0,028	0,158	-0,263	0,254
I_EA_01	0,440	0,124	-0,635	-0,666	-0,044	-0,681	1,000	0,487	0,225	-0,006	-0,458	-0,244	0,497	-0,351
I_VZD	0,198	-0,414	-0,298	-0,253	-0,043	-0,311	0,487	1,000	0,200	-0,223	-0,010	0,167	0,735	0,001
PODNIK	-0,088	-0,320	-0,170	-0,210	-0,007	-0,100	0,200	1,000	0,162	0,162	-0,091	-0,219	0,343	-0,255
CASTOBCE	-0,058	-0,050	0,067	0,065	-0,154	-0,074	-0,006	-0,223	0,162	1,000	-0,051	-0,377	-0,170	-0,295
OBYV200	-0,353	-0,364	0,549	0,635	-0,328	0,028	-0,458	-0,010	-0,091	-0,051	1,000	0,126	-0,105	0,070
RODACI	-0,007	-0,119	0,233	0,235	0,039	0,158	-0,244	0,167	-0,219	-0,377	0,126	1,000	0,006	0,772
NET	0,179	-0,471	-0,254	-0,340	-0,027	-0,263	0,497	0,735	0,343	-0,170	-0,105	0,006	1,000	-0,080
VERICI	-0,030	0,017	0,318	0,273	0,031	0,254	-0,351	0,001	-0,255	-0,295	0,070	0,772	-0,080	1,000

Pozn.: Vysvětlivky názvů proměnných viz s. 40–44

Zdroj: Výpočet autorů

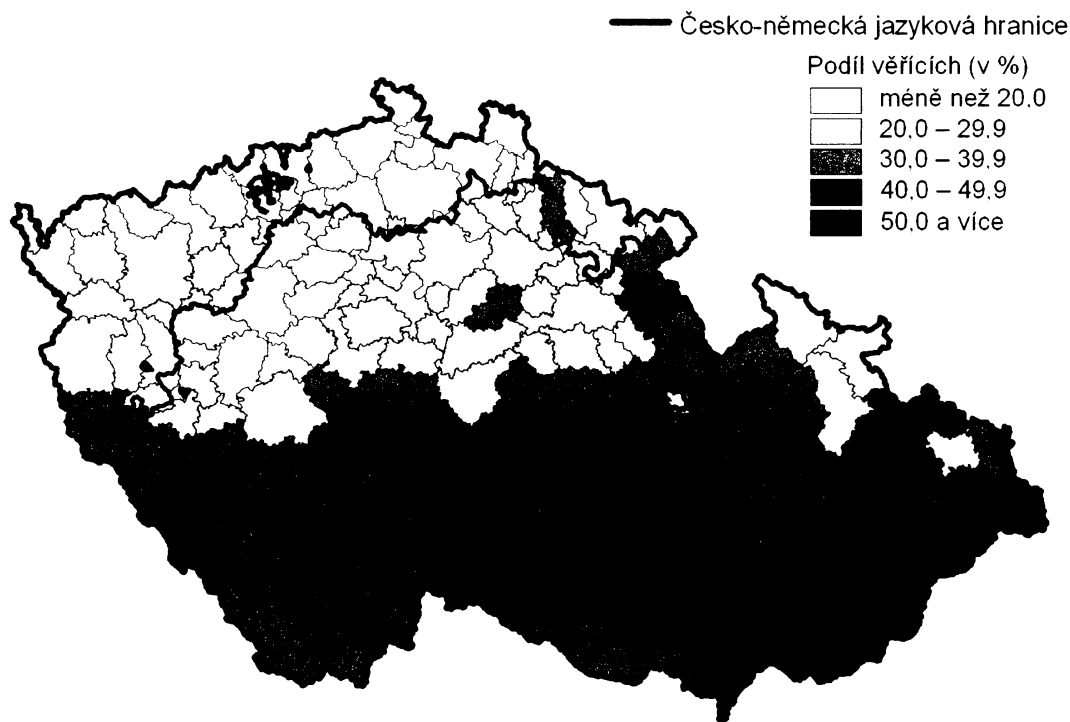
Obr. II: Hierarchický strom množin shluků proměnných vstupujících do statistické analýzy

Pozn.: Vysvětlivky názvů proměnných viz s. 40–44

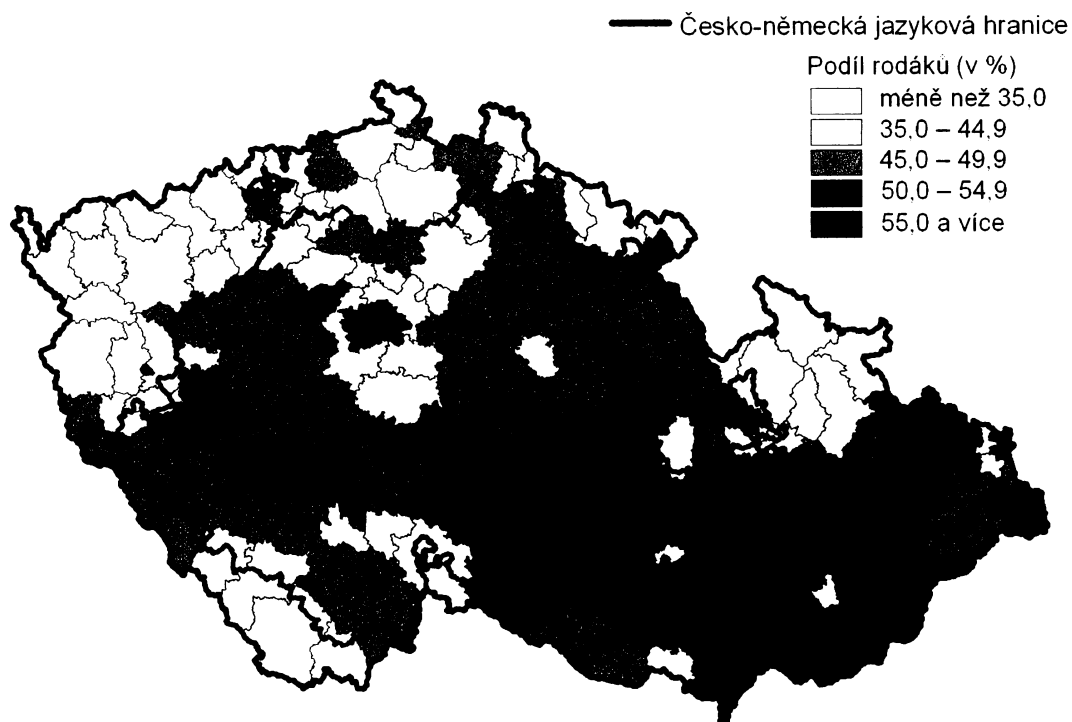
Zdroj: Výpočet autorky, výstup ze software SPSS

Obr. III: Procentuální podíl věřících ve vztahu k česko-německé jazykové hranici z roku 1930, obvody ORP, Česko, 1. 3. 2001

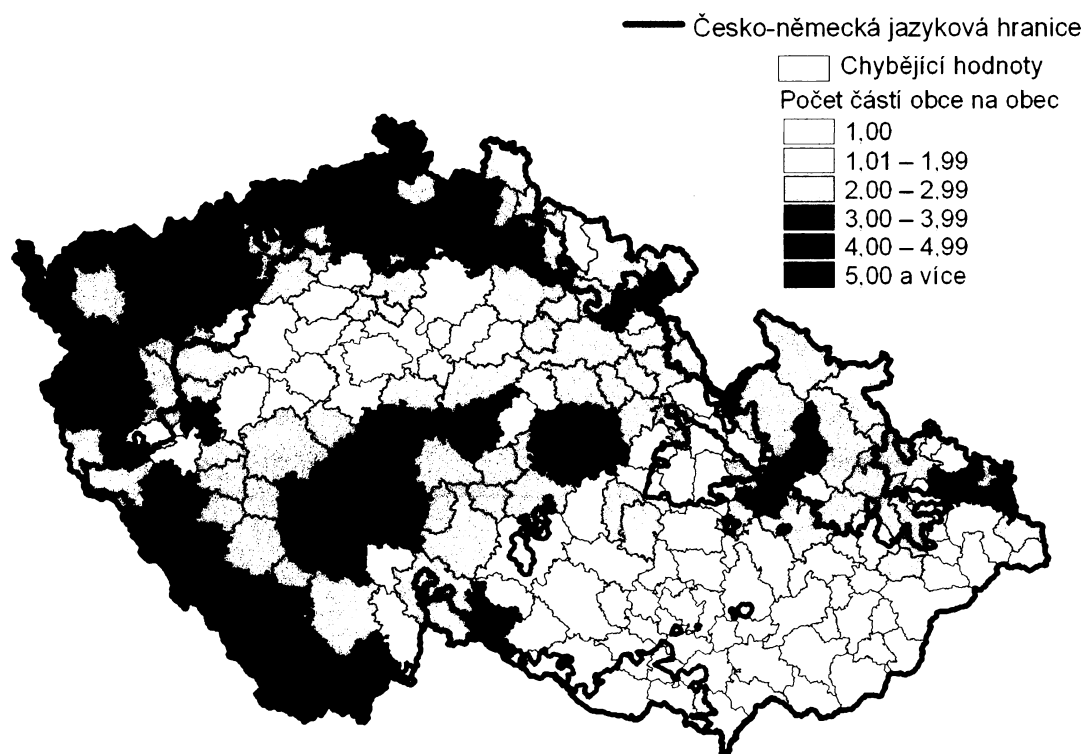
Pozn.: Vymezení česko-německé jazykové hranice – © Přemysl Štych; hranice v plném vymezení
Zdroj: SLDB 2001

Obr. IV: Procentuální podíl rodáků ve vztahu k česko-německé jazykové hranici z roku 1930, obvody ORP, Česko, 1. 3. 2001

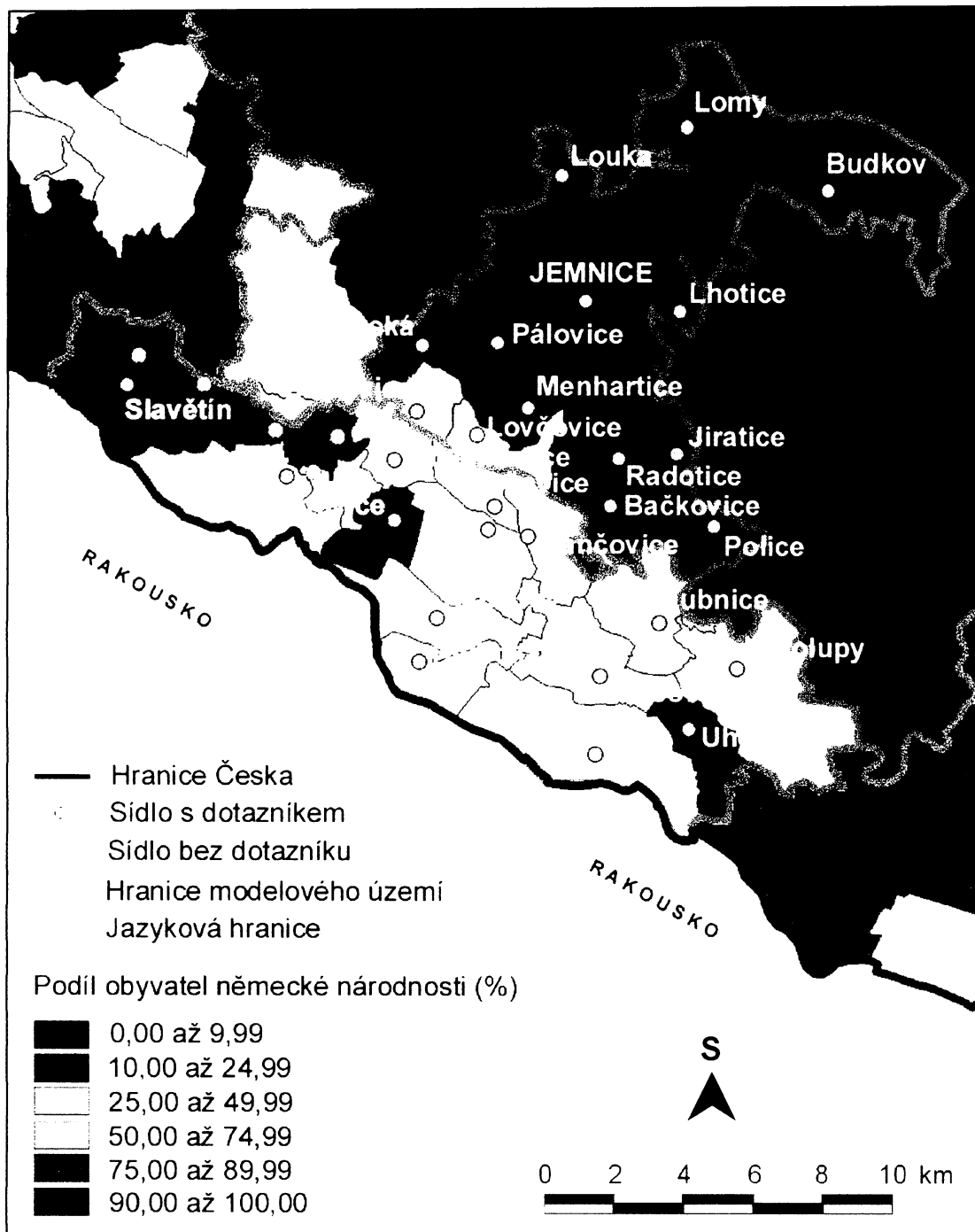
Pozn.: Vymezení česko-německé jazykové hranice – © Přemysl Štych; hranice v plném vymezení
Zdroj: SLDB 2001

Obr. V: Průměrný počet částí obce na obec ve vztahu k česko-německé jazykové hranici z roku 1930, obvody ORP, Česko, 1. 3. 2001

Pozn.: Vymezení česko-německé jazykové hranice – © Přemysl Štych; hranice v plném vymezení
Zdroj: SLDB 2001

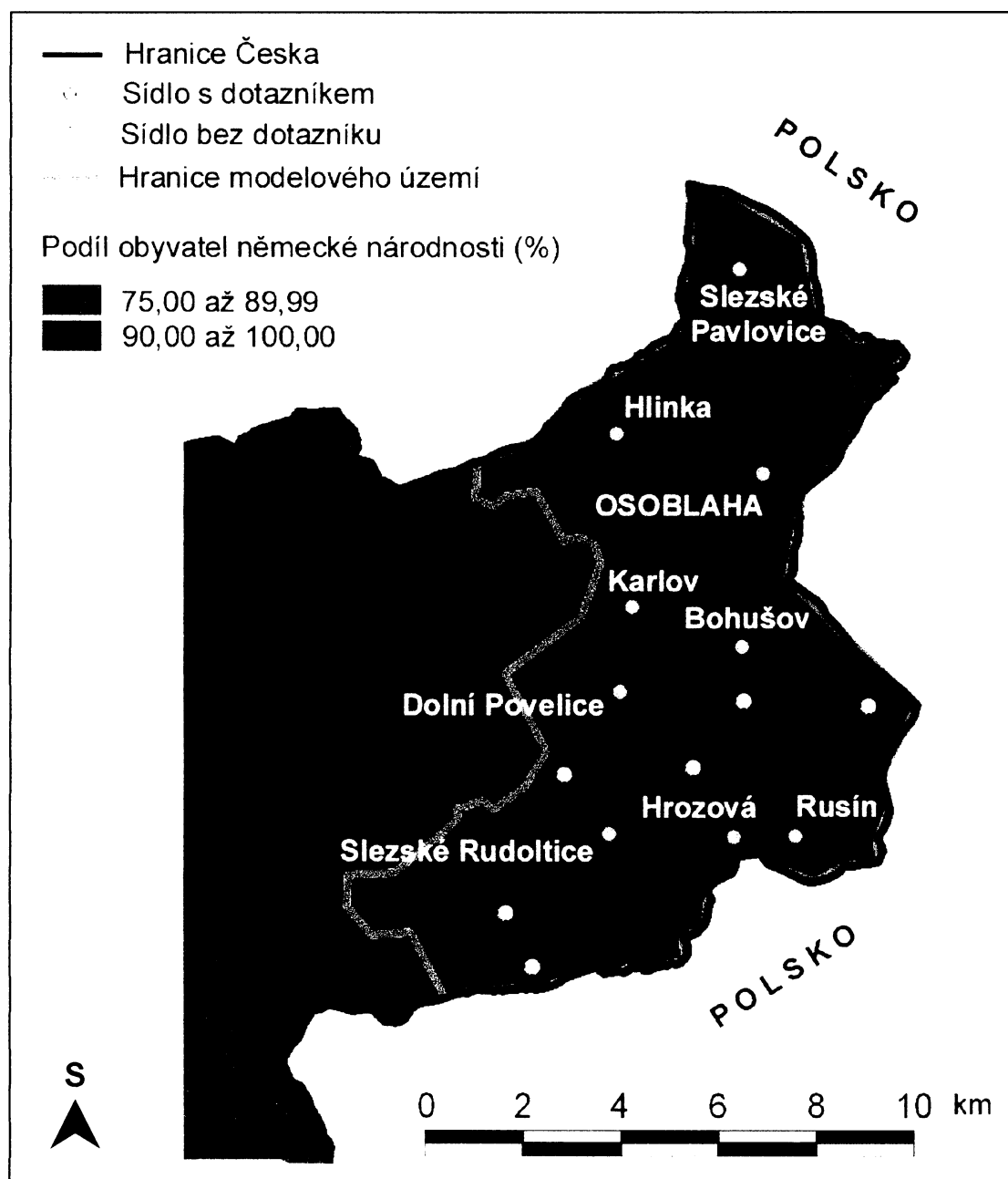
Obr. VI: Modelové území Jemnicko

Pozn.: 1 - Nové Sady

Zdroj: Autorka

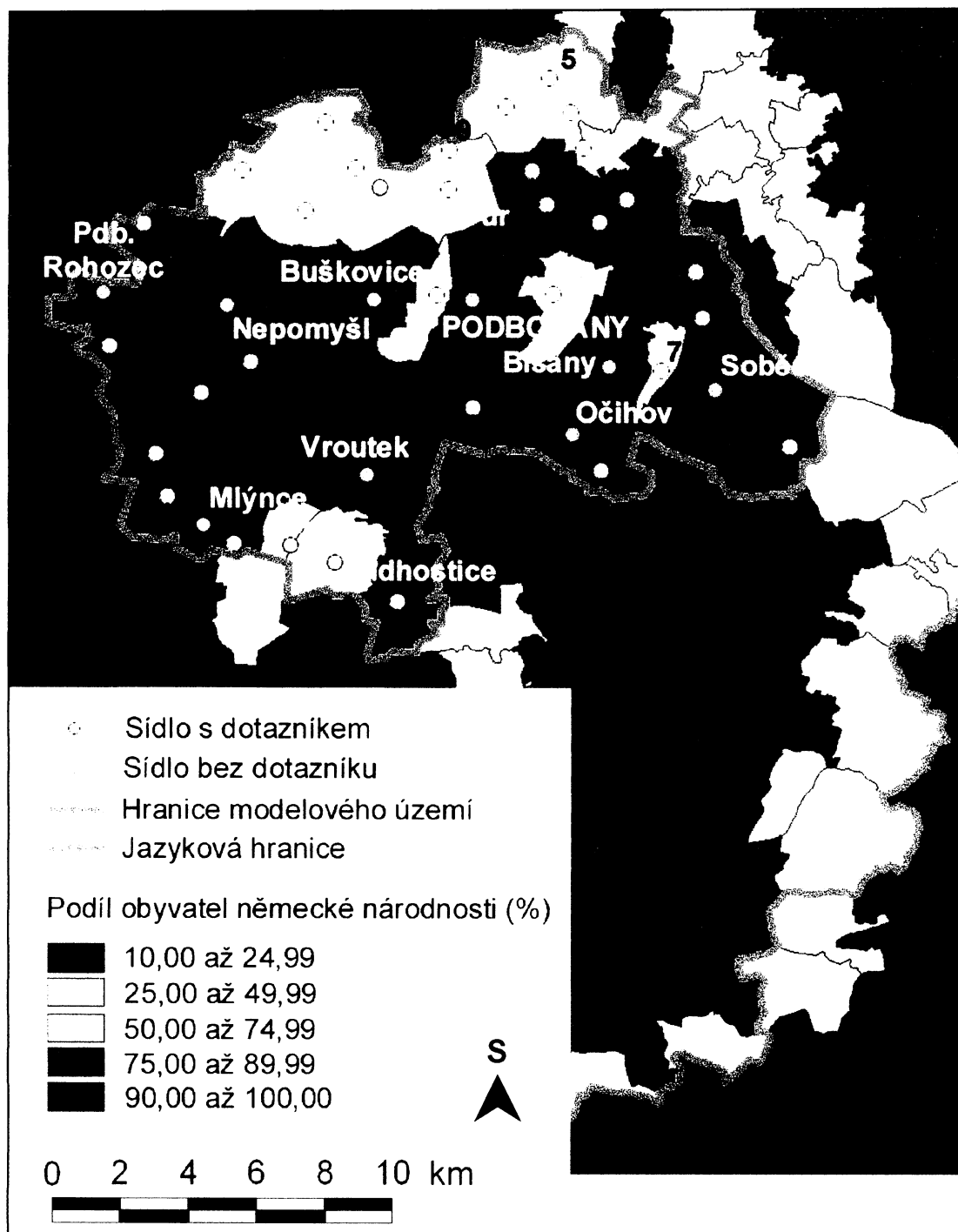
Obr. VII: Modelové území Osoblažsko

Pozn.: 2 Pelhřimovy

Zdroj: Autorka

Obr. VIII: Modelové území Podbořansko

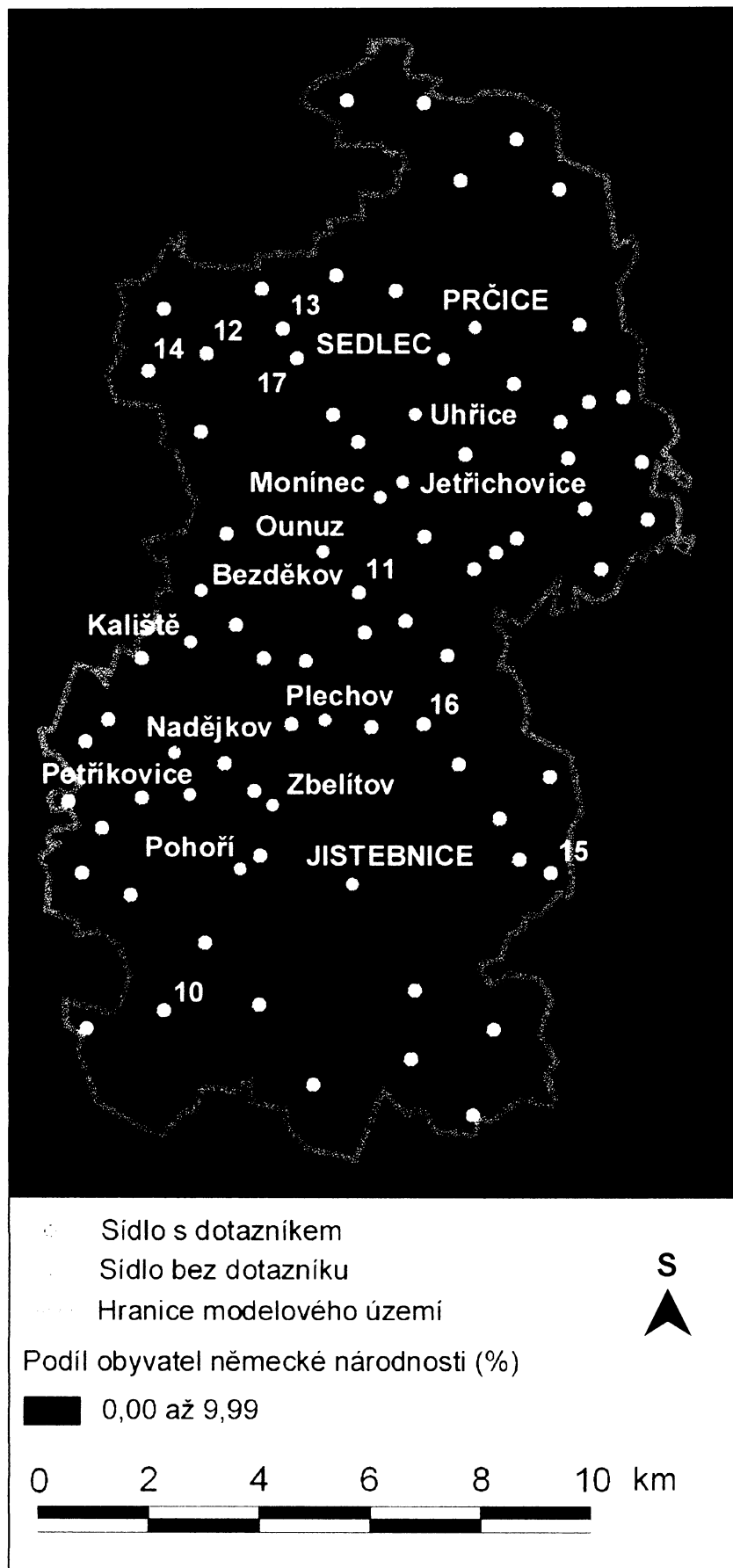

Pozn.: 3 Dolánky; 4 Chemlištná; 5 Kněžice; 6 Siřem; 7 Stachov;
 8 Valov; 9 Zlovědice

Zdroj: Autorka

Obr. IX: Modelové území Sedlecko-Jistebnicko

Zdroj: Autorka

Pozn.:

- 10 Božejovice;
- 11 Cunkov
- 12 Horní Matějov
- 13 Kvasejovice
- 14 Myslkov
- 15 Podol
- 16 Stružinec
- 17 Stuchanov

- 1) Jak dlouho bydlíte v této obci?
 A) stále (tj. od narození a bez přerušení)
 B) od narození, ale s přestávkami (bydlel/a jsem také jinde)
 C) přistěhoval/a jsem se
 I) v roce:
 II) odkud (obec, okres):
 III) Co bylo důvodem Vašeho přistěhování?
 1 - bytové 3 - pracovní 5 - jiné důvody, jaké:
 2 - rodinné 4 - životní prostředí
- 2) Kde jste se narodil/a
 3) Kde se narodili Vaši rodiče?
- A) matka: B) otec:
 A) velmi spokojen C) nespokojen
 B) spokojen D) velmi nespokojen
- 5) Jak silně Vás poutá k místu bydliště:
 1 = velmi intenzivně, 2 = významně, 3 = je mi to jedno, 4 = spíše mě neváže, 5 = vůbec mě neváže k místu)
 A) rodina 1 2 3 4 5
 B) citový vztah k místu 1 2 3 4 5
 C) bydlení 1 2 3 4 5
 D) zaměstnání 1 2 3 4 5
 E) přátelé 1 2 3 4 5
 F) způsob života 1 2 3 4 5
 G) příroda, krajina 1 2 3 4 5
 H) jiný důvod, jaký: 1 2 3 4 5
- 6) Uvažujete o tom, že byste se v budoucnu z obce/města odstěhoval/a?
 A) určitě ano B) možná ano C) pravděpodobně ne D) určitě ne
- 7) Pokud ano, uveďte hlavní důvody, proč byste se chtěl/a odstěhovat
 1 - nedostatek pracovních příležitostí 5 - izolovanost od příbuzných
 2 - špatné/špatně dostupné služby 6 - rodinné důvody
 3 - špatné mezilidské vztahy 7 - jiné, jaké:
 4 - špatné životní prostředí
- 8) Uveďte region (obec, kraj apod.), kam byste se chtěl/a odstěhovat:
- 9) Jste spokojen/a s následujícími životními podmínkami v místě Vašeho bydliště?
 (1 = velmi spokojen, 2 = spokojen, 3 = nespokojen, 4 = velmi nespokojen)
 A) pracovní příležitosti 1 2 3 4
 B) dostupnost veřejnou dopravou 1 2 3 4
 C) nabídka využití volného času dětí a mládeže 1 2 3 4
 D) možnosti využití volného času dospělých 1 2 3 4
 E) možnosti sportovního využití 1 2 3 4
 F) možnosti kulturního využití 1 2 3 4
 G) podmínky v restauracích 1 2 3 4
 H) zdravotní a sociální péče 1 2 3 4
 I) nákupní možnosti 1 2 3 4
 J) úroveň silniční sítě 1 2 3 4
 K) možnosti rekreace 1 2 3 4
 L) úroveň veřejného pořádku a bezpečnosti 1 2 3 4
 M) životní prostředí, ekologické poměry 1 2 3 4
 N) stavebně-technický stav budov 1 2 3 4
 O) komunikace s obcím/městským úřadem 1 2 3 4
 P) činnost starosty 1 2 3 4
 Q) mezilidské vztahy 1 2 3 4
- 10) Kde zpravidla pořizujete běžné nákupy zboží denní spotřeby (např. pečivo)?
 1 - v místě bydliště
 2 - v místě pracoviště (liši-li se od místa bydliště)
 3 - jinde, kde (obec):

- 11) Kde zpravidla pořizujete větší nákupy, nákupy specializovaného zboží?
- 12) Kde navštěvujete kulturní akce (zábavy, divadlo, kino apod.)?
 1 - kde (obec):
 2 - nikde, nezajímám se

ZAMĚSTNANOST

- 13) Jste zaměstnan (ekonomicky aktivní)?
 A) ano
 B) ne, proč:
 1 - nezaměstnaný 4 - student
 2 - důchodce 5 - na mateřské dovolené
 3 - invalidní důchodce 6 - jiný důvod, jaký:

- 14) Pracujete:
 A) v místě bydliště
 B) dojíždíte, kam (obec):
 C) nepracuji

15) Můžete mi prosím říci, kde jste pracoval/a do roku 1989 a po roce 1989 a jak (jakým dopravním prostředkem) jste se do zaměstnání dopravoval/a?

Místo/obec pracoviště	Název podniku	Způsob dopravy (dopravní prostředek)
	do roku 1989	
	od roku 1990	

16) Je v oblasti, kde žijete, dostatek práce?

- A) ano
 B) ano, ale pouze v některých oborech, jakých:
 C) ne, proč:

17) Srovnáte-li situaci v zaměstnanosti ve Vašem regionu před rokem 1990 a dnes, je dnes nabídka pracovních míst:

- 1 - lepší 2 - stejná 3 - horší
 18) Byl/a jste již veden/a v evidenci nezaměstnaných úřadu práce?

- A) ano, co bylo příčinou ztráty zaměstnání
 B) byl/a jsem bez práce, ale neregistroval/a jsem se
 C) nebyl/a jsem nezaměstnaný/a
 D) netýká se (student)

19) Byl/a byste v případě ztráty zaměstnání ochotný/á:

- A) rekvilifikovat se 1 - ano 2 - ne
 B) dojíždět do zaměstnání výrazně dále 1 - ano 2 - ne
 C) vykonávat méně kvalifikovanou práci 1 - ano 2 - ne
 D) vykonávat méně placenou práci 1 - ano 2 - ne
 E) změnit kvůli novému zaměstnání bydliště 1 - ano 2 - ne

KRAJINA, ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

20) Jak byste charakterizoval/a krajinu, ve které leží Vaše obec?

- 1 - pěkná 2 - ani pěkná, ani ošklivá 3 - ošklivá
 1 - výjimečná 2 - trochu jiná než ostatní 3 - obyčejná
 1 - rychle se mění 2 - mění se pouze pomalu 3 - neměnná

21) Krajina v okolí Vaší vsi/města se od roku 1989:

- A) zlepšuje B) stagnuje C) zhoršuje

22) Jak by podle Vás měla být zdejší krajina efektivně využívána?

- A) K intenzivní zemědělské výrobě
 B) Měla by zůstat spíše hospodářsky nevyužitá (louky, pastviny, lesy)
 C) K rozvoji cestovního ruchu, chalupaření a chataraření
 D) K jinému účelu, jakému:

23) Které místo na území Vaší vsi/města považujete za nejkrásnější?

24) Které místo na území Vaší vsi/města považujete za nejpošklivější?

25) Kterou ves/město v okolí (v regionu) považujete za nejhezčí?

Proč:

26) Kterou ves/město v okolí (v regionu) považujete za nejpošklivější?

Proč:

IDENTITA, FUNGOVÁNÍ OBCE

27) Při otázce „odkud jste?“ odpovídáte:

1 - 2 - 3 -

28) Které z následujících slov ve dvojici nejlépe vystihuje situaci ve Vaší obci?

1 - periferní (okrajová) 2 - centrální (středisková)

1 - aktivní (lidé) 2 - pasivní

1 - tradiční 2 - moderní

1 - udržovaná 2 - zanedbaná

29) Koho považujete za přirozenou autoritu v obci?

(např. starosta, učitel, předseda ZD, farář, velkostatkář, obecní strážník apod.)

30) Kterou budovu považujete v obci za nejdůležitější?

31) Co považujete za hlavní symboly Vaší obce? Uveďte konkrétně

krajina, v níž obec leží	1	ano	2	ne
(řeka, hory atd.)	1	ano	2	ne
životní prostředí	1	ano	2	ne
(nenarušené, devastované atd.)	1	ano	2	ne
zvyky a tradice, kulturně-společenské	1	ano	2	ne
aktivitu (masopust, pouť, zábavy atd.)	1	ano	2	ne
osobnosti, které dala obec „vlasti“/světu	1	ano	2	ne
(historické, současné)	1	ano	2	ne
sportovní aktivity	1	ano	2	ne
(úspěchy zdejších klubů, jednotlivců)	1	ano	2	ne
ekonomické aktivity	1	ano	2	ne
(podnik, tradiční výroba)	1	ano	2	ne
architektura obce	1	ano	2	ne
(památky)	1	ano	2	ne
socioekonomické ukazatele	1	ano	2	ne
(nezaměstnanost)	1	ano	2	ne
poloha	1	ano	2	ne
(okrajová, horská atd.)	1	ano	2	ne
jiné, které?	1	ano	2	ne

32) Jak byste zhodnotil/a náboženskou aktivitu ve Vaší obci?

1 - žádná, velmi nízká 2 - ani nízká, ani vysoká 3 - vysoká

33) Jaká opatření byste navrhl pro zlepšení situace ve Vaší obci/oblasti na úrovni:

1 - lokální/obecní

2 - regionální (v rámci kraje)

34) Co se Vám vybaví, když se řekne:

1 - Žatec

2 - Podbořany

3 - Ústí nad Labem

4 - Doupov

6 - Rubín

ZAHraniční vztahy

35) Víte, že zde před druhou světovou válkou převažovalo německy mluvící obyvatelstvo?

A) ano B) ne

36) Jak vnímáte aktivitu Sudetoněmeckých spolků?

1 - mám z nich obavy, cítím se ohrožen/a

2 - uráží mě jejich jednání

3 - je mi to lhostejné

4 - mají právo se vyjádřit, ale nepřikládám jim velkou váhu

5 - souhlasím s nimi

37) Jaký je Váš postoj vůči Německu a Němcům obecně?

A) jednoznačně vstřícný, kladný C) odmítavý, vadí mi

B) kladný, nevadí mi D) jednoznačně záporný, odmítavý

38) Jakou váhu přikládáte spolupráci či přátelství mezi Českem a následujícími zeměmi?

(1 = velmi důležitě, 2 = důležitě, 3 = normální, 4 = nedůležitě, 5 = absolutně nedůležitě)

A) Německem-Saskem D) Slovenskem

B) Německem-Bavorskem E) Polskem

C) Rakouskem

39) Domníváte se, že vstup Česka do Evropské unie je pro:

(1 = pozitivní, 2 = spíše pozitivní, 3 = spíše negativní, 4 = negativní)

A) Vás osobně 1 2 3 4

B) Vaši obec 1 2 3 4

C) Váš kraj 1 2 3 4

40) V jaké oblasti očekáváte po vstupu Česka do EU největší změny?

1 - ekonomika 4 - legislativa 7 - práce, studium

2 - politika 5 - životní úroveň 8 - mezilidské vztahy (společnost)

3 - cestování 6 - trh s nemovitostmi 9 - jiná, jaká:

IDENTIFIKAČNÍ ÚDAJE

Uveďte prosím o sobě základní údaje (slouží ke statistickému zpracování)

Pohlaví: 1 - muž 2 - žena

Věk:

Místo bydliště (ves/město):

Stav : 1 - svobodný/á 2 - ženatý/vdaná 3 - rozvedený/á 4 - ovdovělý/á

Dosažené vzdělání: 1 - neukončené 2 - ZŠ 3 - vyučen/a

4 - SS s maturitou 5 - VŠ

Společenská skupina: 1 - zaměstnanec

2 - OSVC

3 - podnikatel se zaměstnanci

4 - ekonomicky neaktivní (důchodce, student atd.)

5 - ostatní

Odvětví zaměstnání: 1 - zemědělství, lesnictví

2 - průmysl, stavebnictví

3 - služby

Náboženské vyznání: 1 - bez vyznání 3 - evangelické 5 - jiné, jaké:

2 - katolické 4 - pravoslavné

Děkujeme Vám za ochotu!

Datum:

Tazatel:

DOTAZNÍK PRO OBYVATELSTVO V MODELOVÝCH REGIONECH OSOBLAŽSKO, SEDLECKO

Pracovní společnosti Univerzity Karlovy v Praze, Univerzity J. E. Purkyně v Ústí n.Labem, Západočeské univerzity v Plzni v rámci výzkumného projektu podporovaného Grantovou agenturou ČR (č. 403/03/1369) provádí dotazníkové šetření obyvatelestva modelových regionů. Tímto Vás žádáme o laskavé vyplnění přiloženého dotazníku (zakroužkováním vybrané odpovědi nebo doplněním správného údaje). Za projevenou ochotu předem děkujeme.

A. STABILITA OBYVATELSTVA A OSÍDLENÍ, MIGRACE

- 1) Žijete v tomto místě od narození? 1 ano 2 ne
- 2) Máte v místě, nebo nejbližším okolí většinu příbuzných? 1 ano 2 ne
- 3) V případě, že jste se sem přistěhoval/a, odkud (obec, okres):
- 4) Co bylo důvodem vašeho přistěhování? 5 - jiné, jaké:
 - 1 - bytové
 - 2 - rodinné
 - 3 - pracovní
 - 4 - životní prostředí
- 5) Jak jste spokojen/a s životem v místě bydliště?
 - 1 - spokojen, 2 - ani spokojen, ani nespokojen, 3 - nespokojen
- 6) Chtěl/a byste se odstěhoval z místa bydliště?
 - 1 - ano
 - 2 - ne
 - 3 - nevím
- 7) Pokud ano, uveďte 2 hlavní důvody, proč byste se chtěl/a odstěhoval?
 - 1 - nedostatek pracovních příležitostí
 - 2 - špatné/ špatně dostupné služby
 - 3 - špatné mezilidské vztahy
 - 4 - špatné životní prostředí
 - 5 - izolovanost od příbuzných
 - 6 - jiné, jaké:
- 8) Uveďte region, kam byste se chtěl/a odstěhoval:
 - (obec - okres - kraj)
- 9) Pracujete: 1 - v místě bydliště 2 - dojíždíte, kam (obec):
 - 1 - ano
 - 2 - ne
- 10) Máte ve vaší domácnosti osobní automobil?
 - 1 - ano
 - 2 - ne
- 11) Užíváte ve vaší domácnosti pevnou telefonní linku? 1 ano 2 ne
- 12) Užíváte mobilní telefon? 1 ano 2 ne
- 13) Užíváte internet? 1 ano 2 ne
- 14) Využíváte cest za pracovními povinnostmi i k obstarání potřebných služeb?
 - 1 - ano
 - 2 - ne
 - 3 - nevím
- 15) Kam (město) jste jezdili za následujícími aktivitami před rokem 1989 a kam za nimi jezdíte nyní? Uveďte převážující dopravní prostředek (PDP).

Aktivita	PDP	nyní	PDP	Jak často?
Denní dojíždka za prací				
Více denní dojíždka za prací				
nákupy denní spotřeby				
nákupy specializovaného zboží				
kultura (kino, divadlo)				
návštěva obvodního lékaře				
návštěva nemocnice (polikliniky)				
zájmová činnost (kroužky)				
Sport (aktivně)				
Mateřská škola				
1. stupeň ZŠ				
2. stupeň ZŠ				
Střední školy				

16) Jak jste spokojen/a s životními podmínkami v místě vašeho bydliště?

Specifikace	hodnocení	
S pracovními příležitostmi	1	2
S dostupností veřejnou dopravou	1	2
	3	4
	3	4

S nabídkou pro využití volného času dětí	1	2	3	4
S nabídkou pro využití volného času mládeže	1	2	3	4
S možnostmi využití volného času dospělých	1	2	3	4
S možnostmi sportovního využití	1	2	3	4
S možnostmi kulturního využití	1	2	3	4
S podílníky v restauracích	1	2	3	4
Se zdravotnictvím a sociální péčí	1	2	3	4
S nákupními možnostmi	1	2	3	4
S nabídkou ostatních služeb	1	2	3	4
S úrovní silniční sítě	1	2	3	4
S možnostmi rekreace	1	2	3	4
S úrovní veřejného pořádku a bezpečnosti	1	2	3	4
S ekologickými poměry	1	2	3	4

Vypíšte ve všech řádcích podle stupnice: spokojen - 1, tak napůl - 2, nespokojen - 3, nedovedu posoudit / netýká se mě - 4

B. PRÁCE

17) Popište své dosavadní pracovní aktivity vč. případné nezaměstnanosti:

Místo/obec/pracoviště	Název podniku	Pracovní zařazení	Období
	do roku 1989		
	od roku 1990		

18) Jak jste celkově spokojen/a se svým zaměstnáním?

spokojen - 1 tak napůl - 2 nespokojen - 3

19) Uvažujete v nejbližší době o změně zaměstnání?

ano - 1 ne - 2 nevím - 3 netýká se - 4

21) Máte zaměstnání, které odpovídá vaší kvalifikaci?	1 ano	2 ano	3 ne	4 ne
22) Srovnáte-li situaci v zaměstnanosti ve vašem mikroregionu před rokem 1990 a dnes - dnes je nabídka:	1 - lepší	2 - stejná	3 - horší	

23) Je v oblasti, kde žijete dostatek práce?

1 - ano
2 - ano, ale pouze v některých oborech, jakých:
3 - ne, proč:

24) Hrozí vám v současné době ztráta zaměstnání?

1 - ano 2 - ne 3 - nevím 4 - netýká se

25) Byla byste v případě ztráty zaměstnání ochotný/a:

1 - requalifikovat se
2 - dojíždět do zaměstnání výrazně dále
3 - vykonávat méně kvalifikovanou práci
4 - vykonávat jinou, méně placenou práci
5 - změnit kvůli novému zaměstnání bydliště

C. KRAJINA

26) Jak byste charakterizovala krajinu, ve které leží vaše obec:

1 pěkná 2 ani pěkná, ani ošklivá 3 ošklivá
1 výjimečná 2 Normální 3 obyčejná
1 rychlé se mění 2 mění se pouze pomalu 3 neměnná

27) Krajina v okolí vaší obce se v posledních 15 letech (od roku 1989):

1 zlepšuje 2 Stagnuje 3 zhoršuje

28) Domníváte se, že přírodní podmínky ve vašem regionu jsou pro život:

1 výborné 2 průměrné 3 špatné

29) Myslíte si, že přírodní potenciál zdejší krajiny je využit:

1 dostatečně 2 průměrně 3 nedostatečně

30) Jak by podle vás měla být zdejší krajina efektivně využívána:

- 1 - k intenzivní zemědělské výrobě
- 2 - měla by zůstat spíše hospodářsky nevyužitá (louky, pastviny, lesy)
- 3 - k rozvoji turistiky a cestovního ruchu, chalupaření a chatření
- 4 - k jinému účelu, jakému:

D FUNGOVÁNÍ OBCE – IDENTITA

31) Při otázce „odkud jste“ odpovíte (pořadí důležitosti, např. Sředečech, Píseňan atd.):

1	2	3
---	---	---

32) Jak hodnotíte činnost následujících institucí:

obecní/městské zastupitelstvo	1-kladně	2-průměrně	3-záporně	4-nevím
obecní/městský úřad	1	2	3	4
starosta/primátor	1	2	3	4
krajský úřad	1	2	3	4
zastupitelstvo kraje	1	2	3	4
Hejtmán	1	2	3	4

33) Jak vnímáte probíhající reformu veřejné správy?

reformu kraje	1	kladně	2	záporně	proč:
zrušení starých okresů	1	kladně	2	záporně	proč:
zavedení nových okresů	1	kladně	2	záporně	proč:

34) Fungují ve Vaší obci následující instituce, sdružení a spolky? (Z nabídky 1-9 zakroužkujte, která). V případě, že fungují, odpovězte, zda se podílíte na jejich činnosti.

1 Hasiči	1	ano	2	ne
2 Zahrádkáři	1	ano	2	ne
3 Myslivci	1	ano	2	ne
4 sportovní sdružení/klub (Sokol, TJ ad.)	1	ano	2	ne
5 kulturní a osvět. sdružení (např. vlastivědný spolek)	1	ano	2	ne
6 folklórní sdružení (pěvecké, taneční apod.)	1	ano	2	ne
7 ochránci přírody	1	ano	2	ne
8 náboženská sdružení	1	ano	2	ne
9 jiné/keré?	1	ano	2	ne

35) Které z následujících slov ve dvojici nejlépe vystihuje situaci ve Vaší obci?

1	1	periferní (okrajová)	2	centrální (sředečská)
2	1	Chudá	2	bohatá
3	1	Vyjimečná	2	není v ničem výjimečná
4	1	aktivní (spolupracuje s dalšími subjekty)	2	pasivní
5	1	Tradiční	2	moderní
6	1	Strnulá	2	měníci se
7	1	Udržovaná	2	zanedbaná

36) Co považujete za hlavní symboly Vaší obce? Uveďte příklad.

Krajina v níž obec leží (řky, hory atd.)	1	ano	2	ne
životní prostředí (nenarušené, devastované atd.)	1	ano	2	ne
zvyky a tradice a jejich udržování	1	ano	2	ne
osobnosti, které dala obec „vlasti“/světu (historické, současné)	1	ano	2	ne
sportovní aktivity (úspěchy zdejších klubů, jednotlivců)	1	ano	2	ne
ekonomické aktivity (podnik, tradiční výroba)	1	ano	2	ne
kulturně-společenské aktivity (vinobraní, festivaly atd.)	1	ano	2	ne

architektura obce (památky)	1	ano	2	ne
socioekonomické ukazatele (nezaměstnanost, perifernost atd.)	1	ano	2	ne
Poloha (okrajová/centrální, horská/nížinná apod.)	1	ano	2	ne
jiné/keré?	1	ano	2	ne

37) Jak byste zhodnotili náboženskou aktivitu ve Vaší obci?

1	žádná (velmi nízká)	2	ani nízká/ani vysoká	3	vysoká
---	---------------------	---	----------------------	---	--------

38) Domníváte se, že zvýšená náboženská aktivita (mysle, poutě atd.) ve Vaší obci:

a)	potiže překonat zaostalost (perifernost)	1	ano	2	ne
b)	napomůže zlepšit společenskou a kulturní prostředí ve Vaší obci	1	ano	2	ne

E EVROPSKÁ INTEGRACE

39) Domníváte se, že vstup Česka do EU je:

pro vás osobně	1	pozitivní	2	negativní	3	nevím
pro vaši obec	1	pozitivní	2	negativní	3	nevím
pro váš kraj	1	pozitivní	2	negativní	3	nevím

40) V jaké oblasti očekáváte – po našem vstupu do EU – největší změny?

Ekonomika	- 1	legislativa	- 4	práce, studium	- 7
politika	- 2	životní úroveň	- 5	mezilidské vztahy (společnost)	- 8
cestování	- 3	trh s nemovitostmi	- 6	jiná, jaká?	- 9

Vyberte nejvýše tři oblasti:

F ZÁVĚR (SYNTÉZA)

41) Zhodnotte současnou a očekávanou situaci vaší obce/oblasti:

Klady/isiné stránky:	Pro současnost
	Zápory/slabé stránky:
Příležitosti:	Pro budoucnost
	Hrozby:

42) Jaká opatření byste navrhli pro zlepšení situace ve vaší obci/oblasti, a to na úrovni:

Lokální / obecní	
Mikroregionální (max. okres)	
Regionální (v rámci kraje)	
Celostátní	
Evropské	

F IDENTIFIKAČNÍ ÚDAJE

Uveďte, prosím, o sobě základní údaje:

Pohlaví: muž – 1 žena – 2 Věk:

Místo bydliště: Okres: odvoďte/a - 4

Stav: svobodný/a – 1 ženatý/vdaná – 2 rozvedený/a – 3 ZŠ – 2 vyučen/a – 3

Vzdělání: neukončené – 1 ZŠ – 2 vysokokoškolské – 5

Společenská skupina: OSVČ – 2 podnikatel se zaměstnanci – 3 ostatní – 6

Pracuji: v zemědělství, lesnictví - 1
v průmyslu, stavebnictví - 2, konkrétně
ve službách - 3, konkrétně

Náboženské vyznání:

Děkujeme Vám za ochotu!

Jemnicko

1. Jak dlouho žijete v obci (v letech)

1.1. od narození	1	2	3	4	5
1.2. již let	1	2	3	4	5
1.3. přistěhovali jsem se do obce:	1	2	3	4	5
1.4. odkud	1	2	3	4	5
1.5. kdy	1	2	3	4	5
1.6. proč	1	2	3	4	5

2. Kde jste se narodil (-a)

1. v obci současného bydliště
2. v blízkém okolí (cca do 20 km) – uveďte obec
3. jedná se o nejbližší porodnici ano – ne
4. jinde v jihomoravském kraji (uveďte okres)
5. jinde v ČR (uveďte okres)
6. mimo ČR, kde

3. Kde se narodili Vaši rodiče

- matka: okres, obec
- otec: okres, obec

Co Vás nejvíce poutá k obci

4. obec.....
- (jednotlivé možnosti obodujte jako ve škole 1–velmi intenzivně, 2–významně, 3–je mi to jedno, 4–spíše mě neváže, 5–vábec mě neváže k obci)

4.1. rodina	1	2	3	4	5
4.2. citový vztah k místu	1	2	3	4	5
4.3. bydlení	1	2	3	4	5
4.4. zaměstnání	1	2	3	4	5
4.5. přátelé	1	2	3	4	5
4.6. způsob života	1	2	3	4	5
4.7. jiný důvod, jaký	1	2	3	4	5

5. Jak byste ohodnotili kulturu, ŽP, technickou infrastrukturu a obchody a služby ve

- vaší obci (hodnotte každou položku zvlášť škální stupnicí 1–5)
(1–zelela nespokojen, 2–spíše spokojen, 3–částečně spokojen, 4–spíše nespokojen, 5–zelela nespokojen)

5.1. obchody a služby	1	2	3	4	5
5.2. vodovod a kanalizace	1	2	3	4	5
5.3. plynovod	1	2	3	4	5
5.4. elektrické rozvody	1	2	3	4	5
5.5. telefony	1	2	3	4	5
5.6. místní komunikace	1	2	3	4	5
5.7. silnice	1	2	3	4	5
5.8. kulturně-společenské akce, kulturní život	1	2	3	4	5
5.9. sportovní využití	1	2	3	4	5

5.10. životní prostředí	1	2	3	4	5
5.11. škola	1	2	3	4	5
5.12. lékař	1	2	3	4	5
5.13. veřejná doprava	1	2	3	4	5

6. Jste spokojen (-a) s činností obecního úřadu a s komunikací mezi ním a řadovými občany

1	2	3	4	5
rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne	nevím

7. Účastníte se veřejných zasedání obecního zastupitelstva

1	2	3	4	5
ano, vždy	jen občas	jen když se mě téma dotýká	výjimečně	nikdy

8. Jak hodnotíte mezilidské vztahy v obci

1	2	3	4	5
velmi dobré	vcelku dobré	spíše špatné	špatné	nevím

9. Jaké panují vztahy mezi místními občany a rekreanty (např. chataři), turisty

9.1. velmi dobré	9.2. vcelku dobré	9.3. spíše špatné	9.4. špatné	9.5. nevím	9.6. v obci nejsou rekreanti, nemám s nimi zkušenosti

b) ochránci přírody (pracovníky CHKO)

9.5. velmi dobré	9.6. vcelku dobré	9.7. spíše špatné	9.8. špatné	9.5. nevím	9.6. v obci nejsou rekreanti, nemám s nimi zkušenosti

10. Cítíte se v obci bezpečně

10.1. naprosto bezpečně	10.4. necítím se bezpečně
10.2. vcelku bezpečně	10.5. nevím
10.3. ne příliš bezpečně	důvod

11. Jak jste spokojeni s prací Policie

11.1. velmi spokojen	11.4. převážně spokojen
11.2. převážně spokojen	11.5. velmi nespokojen
11.3. někdy spokojen, někdy nespokojen	11.6. v obci je – není obecní policie

12. Uvažujete o tom, že byste se v budoucnu z obce stěhoval (-a)?

12.1. určitě ano	12.4. pravděpodobně ne
12.2. možná ano	12.5. určitě ne
12.3. nejsem rozhodnut	

- 13. Jak jste spokojen (-a) se svým bydlením, bytem**
(odpovězte na každou z podotázek zvlášť a použijte pro hodnocení škálu 1 – 5)
(1-zcela nespokojen, 2-spíše spokojen, 3-částečně spokojen, 4-částečně nespokojen, 5-zcela nespokojen)
13.1. velikost bytu, (domu)	1	2	3	4	5
13.2. příslušenství (WC, koupelna, atd.)	1	2	3	4	5
13.3. přístup slunce, hluchost, zápach z hospodářství	1	2	3	4	5
13.4. příslušenství domu (půdy, sklep, dílna, chlévy, stodoly ...)	1	2	3	4	5
13.5. možnost mít zahradu	1	2	3	4	5
13.6. možnost chovat hospodářská zvířata	1	2	3	4	5
13.7. poloha bytu v rámci obce	1	2	3	4	5

- 14. a) Zaměstnanost**
14.1. Jste zaměstnán
14.2. Nezaměstnán, uveďte důvod (nezaměstnanost, student, důchodce, mateřská...)
- 14. b) Kde jste zaměstnán (-a), kde studujete:**
15.1. v obci
15.2. jinde, kde
15.3. způsob dopravy do zaměstnání

- 15. Kam zpravidla jezdíte za většími nákupy**
(služby, průmyslové zboží a zboží dlouhodobé spotřeby). Uveďte jedno nebo i více míst.
místo počet návštěv měsíčně
místo počet návštěv měsíčně
místo počet návštěv měsíčně

- 16. Kam zpravidla jezdíte za většími nákupy (potravin, zelenina, drogerie...).**
16.1. v obci bydliště
16.2. v místě pracoviště (uveďte místo)
16.3. jinde, kde

převážně	částečně	výjimečně

- 17. Běžné nákupy zpravidla pořizujete**
17.1. pěšky
17.2. na kole
17.3. autem, motorkou
17.4. autobusem
17.5. vlakem

- 18. Kde navštívíte divadlo, kino, zábavy a jiné kulturní akce**
18.1. nikde, nezajímám se
18.2. tyto akce navštívuji v (uveďte i vlastní obec)
místo počet návštěv ročně dopr. prostředek
místo počet návštěv ročně dopr. prostředek
místo počet návštěv ročně dopr. prostředek

- 19.1. dopravní prostředek
- 19. Kde navštívujete polikliniku a lékárnu (uveďte místo a způsob dopravy)**
- 20. Máte děti ve věku školní docházky (6 - 18 let)**
ANO NE
V případě, že jste odpověděli NE, pokračujte až otázkou č. 21
- 20.1. Kde navštívují Vaše děti základní školy (uveďte místo a způsob dopravy)**
20.1.1. místo dopravní prostředek
20.1.2. nejedí nikdo z rodiny
- 20.2. Kam jezdíte Vy nebo Vaše děti do střední školy nebo učiliště (uveďte způsob a místo dopravy)**
20.2.1. místo dopravní prostředek
20.2.2. nejedí nikdo z rodiny

- 21. Kde a jak často sportujete (i rekreačně)**
21.1. místo počet sportovních akcí měsíčně
21.2. vůbec nesportuji
- 22. Uvažujete o tom, že byste se v budoucnu z obce stěhoval (-a)?**
22.1. určitě ano 22.4. pravděpodobně ne
22.2. možná ano 22.5. určitě ne
22.3. nejsem rozhodnut

- 23. V případě, že uvažujete o stěhování, uveďte prosím, kam se chcete stěhoval**
23.1. v rámci obce
23.2. do blízkého okolí (cca do 20 km), uveďte obec
23.3. jinde do jihomoravského kraje, uveďte okres
23.4. do ČR, uveďte okres
23.5. jina, uveďte kam

- 24. V případě, že uvažujete o stěhování, uveďte prosím důvody Vašeho rozhodnutí**
24.1. rodinné, následování partnera 24.8. kvalita obchodů, služeb a technického vybavení v místě bydliště
24.2. změna pracoviště
24.3. přiblížení k pracovišti 24.9. sociální vztahy v místě bydliště (spory se sousedy, špatné kulturní a sport.vyžití apod)
24.4. učení, studium 24.10. jiné, prosím uveďte
24.5. zdravotní důvody 24.11. odlehlost regionu, samota, na konci světa
24.6. bytové důvody 24.12. blízkost státní hranice
24.7. kvalita životního prostředí (hluk, smog) 24.13. kriminalita

- 25. Jak hodnotíte dopravní spojení obce s okolím a většími centry**
25.1. velmi dobré 25.4. velmi špatné
25.2. vcelku dostačující 25.5. nevím, nevyužívám veřejnou dopravu
25.3. nedostatečné

26. Změnil jste od roku 1989 zaměstnání?

- 26.1. ano
 26.2. ne
 26.3. pokud ano, kolikrát
 26.4. šlo o změnu dobrovolnou nebo vynucenou (ztráta zaměstnání apod.)

27. Zvažujete soukromé podnikat či soukromé hospodařit

- 27.1. již se tak stalo 27.4. asi ne
 27.2. určitě ano 27.5. určitě ne
 27.3. možná ano 27.6. spíše ne

28. Jestliže podnikáte, v jakém odvětví

29. Pěstujete zeleninu a brambory na zahrádce

- 29.1. Nikdy jsem nepěstoval zeleninu a nechci začít pěstovat
 29.2. dříve jsem pěstoval, ale v posledním roce jsem skončil
 29.3. nepěstuji, ale v blízké budoucnosti chci začít pěstovat
 29.4. pěstuji a to

	na 1 měsíc	na 3 měsíce	na 6 měsíců	na delší dobu
brambory				
cibule, mrkev, česnek				
okurky, rajčata				
řepa				
ovoce				
další				

30. Chováte nebo chtěli byste chovat hospodářské zvířectvo pro vlastní spotřebu

- 30.1. ano, již chovám hospodářské zvířectvo pro svoji spotřebu
 30.2. ne, ale mám zájem začít chovat zvířectvo ve větší míře
 30.3. chovám zvířectvo, ale chci chov postupně omezovat
 30.4. ne, nikdy jsem ve větší míře nic nechoval a nechci tuto činnost zahajovat
 30.5.

31. Získal (-a) jste Vy nebo někdo z Vaší rodiny majetek v restitucích (pole, lesy)

- 30.6. ne
 30.7. do 1 ha
 30.8. do 5 ha
 30.9. do 10 ha
 30.10. větší pozemky
 30.11. budovy
 pole
 louky
 les

32. Koho považujete za přírozenou autoritu v obci

(starosta, učitel, představa ZD, farář, obecní strážník, (staronový) „velkostatkář“ apod.)

33. Které místo v obci nebo na katastru považujete za nejkrásnější

prosím vypsát

34. Které místo v obci považujete za nejméně udržované, nejošklivější

prosím vypsát

35. Máte na Slovensku příbuzné nebo známé? (ano –1, ne – 2)

Pokud ano, uvěďte místo bydliště těch, ke kterým máte nejbližší vztah. okresy na Slovensku

37. Pokud ano, jak často jste je navštívili po roce 1993

(ani jednou –1, 1-2krát do roka –2, 3-5krát do roka –3, 6-12krát do roka –4, častěji –5)

38. Sledujete slovenskou televizi?

(ano –1, ne –2)

39. Pokud ano, jak často?

(denně – 1, 3-5krát týdně – 2, 1-2krát týdně – 3, méně často – 4)

40. Pokud ano, které pořady nejčastěji?

(zprávy –1, sport –2, filmy –3, zábavné relace –4, přírodopisné relace –5, pohádky –6, publicistiku –7, jiné –9)

41. Posloucháte slovenský rozhlas?

(ano –1, ne –2)

42. 131. Pokud ano, jak často?

(denně – 1, 3-5krát týdně – 2, 1-2krát týdně – 3, méně často – 4)

43. 132. Pokud ano, které pořady?

(zprávy –1, sport –2, hudební relace –3, zábavné relace –4, rozhlasové hry –5, publicistiku –6, jiné –9)

44. Pociťujete existenci česko-slovenské hranice? (ano –1, ne – 2, nevím –3)

44.1. hranice je pro mě cosi celkem normálního

44.2. hranice na mě působí jako bariéra

44.3. hranice působí jako znepokojující

44.4. hranici nevnímám

45. Když se řekne Slovensko, co se Vám jako první vybaví...

46. Je vaše obec součástí některého z kulturních regionů (Vaišsko, Dolňácko apod.)

47. Kterou budovu považujete v obci za nejdůležitější?

1.

2.

3.

Identifikační otázky

- pohlaví počet členů domácnosti
 národnost počet dětí v domácnosti
 náboženství charakter domu (RD, bytový dům, statek apod.)
 rodinný stav zaměstnanec / podnikatel
 nejvyšší ukončené vzdělání: jméno obce
 ekonomická aktivita (EA, důchodce, studující) jméno tazatele
 zaměstnání (sektor) sdělení tazatele
 věk

Tab. II: Číslo vyhodnocených otázek z jednotlivých dotazníků a jejich vzájemné srovnání

Podbořansko	Osoblažsko + Sedlecko-Jistebnicko	Jemnicko
1	1, 3, 4	1
3	není	3
4 uzavřená otázka, 4 kategorie	5 uzavřená otázka, 3 kategorie	není
5	není	4
6 uzavřená otázka, 4 kategorie	6 uzavřená otázka, 3 kategorie	12 uzavřená otázka, 5 kategorií
7 uzavřená otázka, 7 kategorií	7 uzavřená otázka, 6 kategorií	24 uzavřená otázka, 13 kategorií
8	8	23
9 nabídka 17 položek 4 stupně na škále hodnocení	16 nabídka 15 položek 4 stupně na škále hodnocení	5, 6, 8, 10 5 stupňů na škále hodnocení
20	26	není
21	27	není
23	není	33
24	není	34
25	není	není
26	není	není
27	31	není
29	není	32
30	není	47
31	36	není
34	není	není

Zdroj: Anketární šetření

8. FOTOGRAFICKÁ PŘÍLOHA

SEZNAM OBRÁZKŮ

A. Krajina

- i** ... *Soběchleby (Podbořansko) 2005: chmelařská ves (Foto: S. Kuldová)*
- ii** ... *Podbořansko 2005: krajina v okolí Podbořan, v pozadí Doupovské hory (Foto: B. Kuldová)*
- iii** ... *Hlinka (Osoblažsko) 2005 (Foto: S. Kuldová)*
- iv** ... *Lovčovice (Jemnicko) 2005 (Foto: S. Kuldová)*
- v** ... *Sedlecko 2005: krajina v okolí Horního Matějova (Foto: S. Kuldová)*
- vi** ... *Sedlec-Prčice 2005: pohled na aglomeraci a okolní krajinu z Javorové skály (Foto: S. Kuldová)*

B. Jádrové (největší) sídlo

- vii** ... *Podbořany 2005: v 80. letech 20. stol. se započalo s výstavbou sídliště Střed, které na místě bývalého pivovaru zasahuje až na náměstí (Foto: S. Kuldová)*
- viii** ... *Osoblaha 2004: většina domů, včetně historických budov na náměstí, byla na konci 2. světové války silně poškozena, následně musela být stržena a na jejich místě vyrostly urbanisticky nevhodné bytové domy (Foto: P. Chromý)*
- ix** ... *Jemnice, 2005: náměstí se zachovalými měšťanskými domy (Foto: S. Kuldová)*
- x** ... *Prčice 2005: náměstí, cílové místo pochodu Praha–Prčice (Foto: S. Kuldová)*

C. Venkovské sídlo větší

- xi** ... *Kněžice (Podbořansko) 2005 (Foto: S. Kuldová)*
- xii, xiii** ... *Soběchleby (Podbořansko) 2004, 2005: pro dochovalost historických statků s hospodářskými budovami, v minulosti sloužícími především ke zpracování a uskladnění chmele, byly některé stavby začleněny do vesnické památkové zóny; k údržbě rozlehlých budov s hospodářským zázemím je ovšem třeba značných finančních prostředků, ty místní obyvatelé (často důchodci či nezaměstnaní) nemají, navíc mnohé části usedlostí k ničemu nevyužívají (Foto: S. Kuldová, B. Kuldová)*
- xiv** ... *Podbořanský Rohozec (Podbořansko) 2005 (Foto: P. Chromý)*
- xv** ... *Hlinka (Osoblažsko) 2005 (Foto: S. Kuldová)*
- xvi** ... *Hlinka (Osoblažsko) 2005: bytové domy na návsi (Foto: S. Kuldová)*
- xvii** ... *Slezské Rudoltice (Osoblažsko) 2004: náměstí (Foto: P. Chromý)*
- xviii** ... *Rancířov (Jemnicko) 2005: prázdný dům na návsi (Foto: S. Kuldová)*
- xix** ... *Vratěnín (Jemnicko) 2005: po pádu železné opony vypadala většina domů jako zchátralý objekt bývalého kláštera na snímku vlevo; dnes je již ve Vratěnině mnoho budov opravených (Foto: S. Kuldová)*

xx ... Písečné (Jemnicko) 2005: dolní část „aglomerace“ Písečné-Nové Sady
(Foto: S. Kuldová)

xxi ... Nové Sady (Jemnicko) 2005: neobvykle udržované sídlo v pohraničí
(Foto: S. Kuldová)

xxii ... Božejovice (Jistebnicko) 2005 (Foto: S. Kuldová)

xxiii ... Jetřichovice (Sedlecko) 2005 (Foto: S. Kuldová)

D. Venkovské sídlo menší

xxiv ... Zlovědice (Podbořansko) 2005: typický vzhled malých sídel na Podbořansku
(Foto: S. Kuldová)

xxv ... Chmelištná (Podbořansko) 2004: i takovýto objekt najdeme na návsi velmi malého sídla na Podbořansku (Foto: S. Kuldová)

xxvi ... Karlov (Osoblažsko) 2005: převážná část domů v malém, okrajovém sídle slouží k individuální rekreaci (Foto: S. Kuldová)

xxvii ... Plačovice (Jemnicko) 2005: sídlo proslulo chovem plemenných koní
(Foto: S. Kuldová)

xxviii ... Hluboká (Jemnicko) 2005: sídlo, které se v minulosti nacházelo až v nejtřeženějším pohraničním pásmu, v květnu 2006 zde bude otevřen hraniční přechod pro pěší (Foto: S. Kuldová)

xxix ... Stružinec (Jistebnicko) 2005: typické malé sídlo v kopcovitém terénu Sedlecka-Jistebnicka (Foto: S. Kuldová)

xxx ... Horní Matějov (Sedlecko) 2005: také ve vnitrozemí najdeme zchátralá stavení, výjimečně však opuštěná (Foto: S. Kuldová)

xxxi ... Ounuz (Jistebnicko) 2005: vesnická památková zóna; většina domů dnes slouží jako objekty individuální rekreace (Foto: S. Kuldová)

xxxii ... Podol (Jistebnicko) 2005: úzká a jediná ulice v malém sídle (Foto: S. Kuldová)

E. Sakrální památka – velká

xxxiii, xxxiv ... Siřem (Podbořansko) 2005: devastovaný barokní kostel Neposkvrněného Početí Panny Marie, stojící na návsi (Foto: P. Chromý, S. Kuldová)

xxxv ... Zlovědice (Podbořansko) 2005: zcela poničený barokní kostel sv. Michala
(Foto: S. Kuldová)

xxxvi ... Vidhostice (Podbořansko) 2005: pravděpodobně průjezd těžké techniky v blízkosti kostela narušil jeho statiku do té míry, že se v roce 2005 zřítily část věže
(Foto: S. Kuldová)

xxxvii ... Soběchleby (Podbořansko) 2006: návesní kostel sv. Jiří, v současné době uzavřen z důvodu narušené statiky stropu (Foto: B. Kuldová)

xxxviii ... Bohušov (Osoblažsko) 2005: kostel sv. Martina (Foto: S. Kuldová)

xxxix ... *Osoblaha 2005*: monumentální stavba městského kostela byla zcela zničena za 2. světové války a v roce 1962 došlo k odstřelu její zříceniny; osoblažské farnosti dnes slouží hřbitovní kostel, který zůstal válečného ničení ušetřen (*podle Kuča 2000b*)
(Foto: S. Kuldová)

xl, xli ... *Pelhřimovy (Osoblažsko) 2004*: v dubnu 1948 bylo na základě výnosu ministerstva národní obrany o zákazu zastavění pásma do vzdálenosti 300 m od státní hranice rozhodnuto o likvidaci většiny vsí, v zarostlém terénu dosud stojí pouze dva domy, které slouží jako rekreační objekty, a zpustlý kostel (*podle Musil, Plaček 2003*)
(Foto: P. Chromý)

xlii ... *Dešná (Jemnicko) 2005*: kostel sv. Jana Křtitele (Foto: S. Kuldová)

xliii ... *Korolupy (Jemnicko) 2005*: kostel sv. Vavřince (Foto: S. Kuldová)

xliv ... *Vratěšín (Jemnicko) 2005*: po roce 1989 byl kostel, stejně jako mnoho dalších budov v sídle, rychle opraven, což napomohlo k vyhlášení Vratěšína „Vesnicí roku 1996“ (POV) (Foto: S. Kuldová)

xlv, xlvi ... *Čunkov (Sedlecko) 2005*: v malých sídlech a samotách nenajdeme velké kostely, jejich funkci plnily prostorové kapličky (*podle Nusek, Svoboda a kol. 2001*)
(Foto: S. Kuldová)

F. Sakrální památka – malá

xlvii ... *Kněžice (Podbořansko) 2005*: většina drobných sakrálních staveb na Podbořansku má podobný osud – buďto jsou v havarijním stavu, nebo již zcela zanikly (Foto: S. Kuldová)

xlviii ... *Valov (Podbořansko) 2004*: torzo barokní sochy u černé skládky, vedle jediné značené turistické trasy v mikroregionu (Foto: S. Kuldová)

xlix ... *Karlov (Osoblažsko) 2005*: příklad restaurovaného kříže, v budoucnu snad bude zastíněn výhled na velkokapacitní kravin z období socialismu (Foto: S. Kuldová)

I ... *Karlov (Osoblažsko) 2005*: kaple, na níž dokonce nalezneme upoutávku na tabulových cykloturistických mapách rozmístěných v mikroregionu (Foto: S. Kuldová)

ii... *Osoblaha 2005*: v rámci obnovy křížů a kaplí na Osoblažsku byl na rozcestí ke Slezským Pavlovicím vztyčen také vysoký dřevěný kříž (Foto: S. Kuldová)

iii ... *Bačkovice (Jemnicko) 2005*: obnova božích muk a litinových křížů probíhá i na Jemnicku; obnova těchto drobných staveb obecně bývá často podporována z finančních prostředků Programu obnovy venkova (Foto: S. Kuldová)

iiii ... *Slavětín (Jemnicko) 2005*: ve volné krajině v pohraničí na Jemnicku najdeme také množství restaurovaných soch (Foto: S. Kuldová)

liv ... *Chvalkovice (Jemnicko) 2005* (Foto: S. Kuldová)

lv ... *Uhřice (Sedlecko) 2005* (Foto: S. Kuldová)

lvi ... *Myslkov (Sedlecko) 2005*: z důvodu absence kostelů v malých sídlech měly dříve velkou důležitost zvoničky, umístované nejčastěji na prostranství návsi (Foto: S. Kuldová)

Ivii ... *Božejovice (Jistebnicko) 2005*: příklad restaurovaného litinové kříže
(Foto: S. Kuldová)

Iviii ... *Stuchanov (Sedlecko) 2005*: příklad jednoho z mála litinových křížů na Sedlecko-Jistebnicku čekajících dosud na opravu (Foto: S. Kuldová)

G. Panské sídlo

lix ... *Krásný Dvůr (Podbořansko) 2005*: zámek s jedním z největších anglických parků v Čechách, několikrát hostil i filmaře (Foto: P. Chromý)

lx ... *Nepomyšl (Podbořansko) 2004*: rondel, kruhový zámek, v minulosti sloužil potřebám zemědělského družstva, dnes v havarijním stavu (Foto: S. Kuldová)

lxi ... *Slezské Rudoltice (Osoblažsko) 2004*: zámek, z něhož pánové z Hodic vytvořili koncem 18. stol. přední kulturní středisko Slezska, nazývané nikoli neskromně „Slezské Versailles“, pobývali zde přední umělci i politici, zámecký park byl doplněn množstvím romantických staveb a vodních prvků; zámek pustnul od finančního vyčerpání posledního pána z Hodic a sloužil převážně výrobním a skladovým účelům (podle Kuča 2004) (Foto: P. Chromý)

lxii ... *Písečné (Jemnicko) 2005*: zámek nevzhledným okolím a zcela zničeným parkem (Foto: S. Kuldová)

H. Zemědělské objekty

Ixiii ... *Soběchleby (Podbořansko) 2005* (Foto: B. Kuldová)

Ixiv ... *Rylovka (Osoblažsko) 2005* (Foto: S. Kuldová)

Ixv ... *Nové Sady (Jemnicko) 2005* (Foto: S. Kuldová)

Ixvi ... *Kvasejovice (Sedlecko) 2005* (Foto: S. Kuldová)

I. Ostatní

Ixvii ... *Stachov (Podbořansko) 2004*: vedení velmi vysokého napětí, v pozadí oblaka kouře vystupující z komínů hnědouhelných elektráren v Podkrušnohoří (Foto: S. Kuldová)

Ixviii ... *Očihov (Podbořansko) 2005*: návěs s parkovou úpravou (Foto: S. Kuldová)

Ixix ... *Sířem (Podbořansko) 2005*: v roce 2004 byl ku příležitosti 80. výročí úmrtí spisovatele Franze Kafky zahájen nultý ročník společenského setkání Franz Kafka – Sířem u Blšan; o rok později byla během stejné akce odhalena pamětní deska spisovatele (Foto: S. Kuldová)

Ixx ... *Dolánky (Podbořansko) 2004*: barokní brána do bývalých statků, jeden z mála pozůstatků vesnice údajně zničené Romy, kteří oblast dosidlovali po 2. světové válce (podle Smetana 2001) (Foto: S. Kuldová)

Ixxi ... *Podol (Jistebnice) 2005*: ozdobná dřevěná tabule s názvem sídla, kterou tamní obyvatelé umístili k příjezdové cestě (Foto: S. Kuldová)

Ixxii ... *Podbořany 2005*: nákupní středisko Rubín z 80. let 20. stol. (Foto: S. Kuldová)

Ixxiii ... *Jemnice 2005*: armáda zabírala pro své potřeby mnoho pozemků (nejen) ve městě, převážná část volných ploch i objektů na nich vystavěných není dnes k ničemu využívána; na snímku těloevična příslušníků Pohraniční stráže
(Foto: S. Kuldová)

Ixxiv ... *Podbořany 2005*: domy v Dělnické ulici (Foto: S. Kuldová)

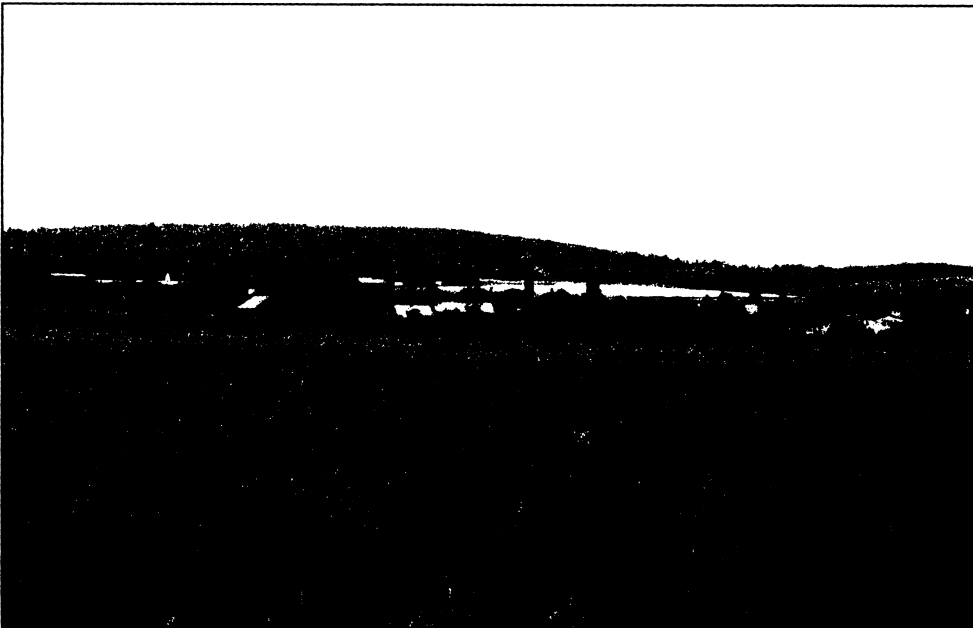
Ixxv ... *Bohušov (Osoblažsko) 2005*: domy obývané romskou komunitou
(Foto: S. Kuldová)

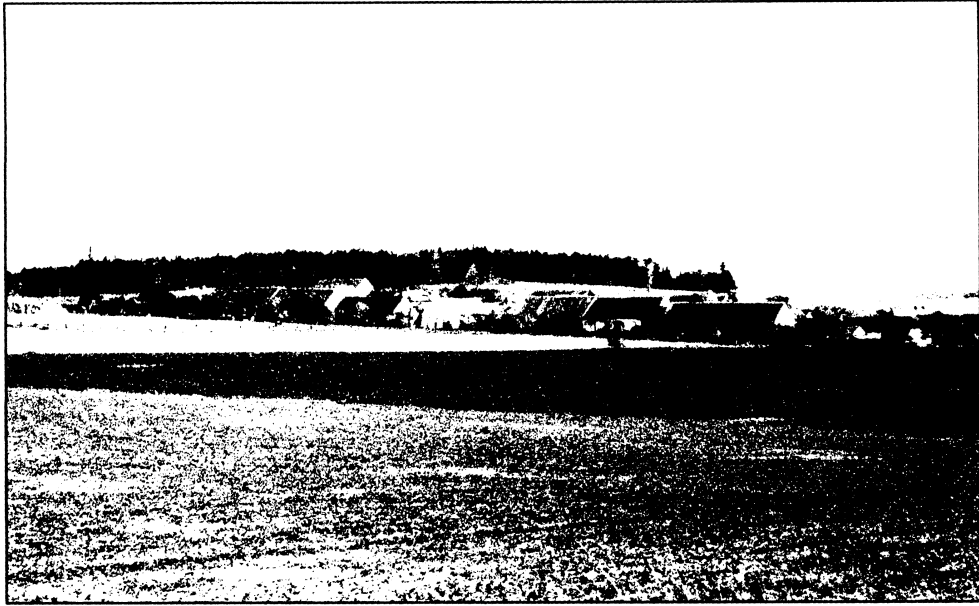
i

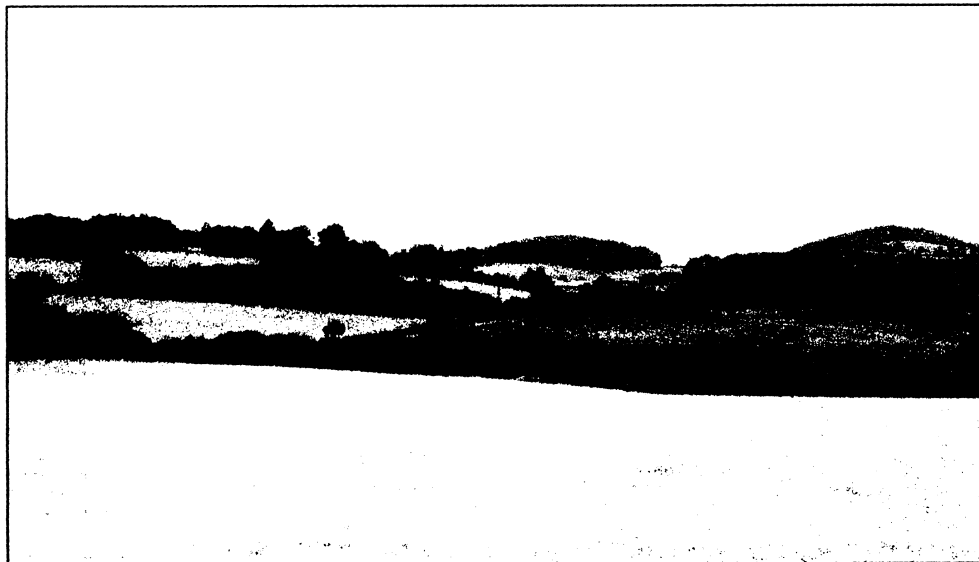
ii

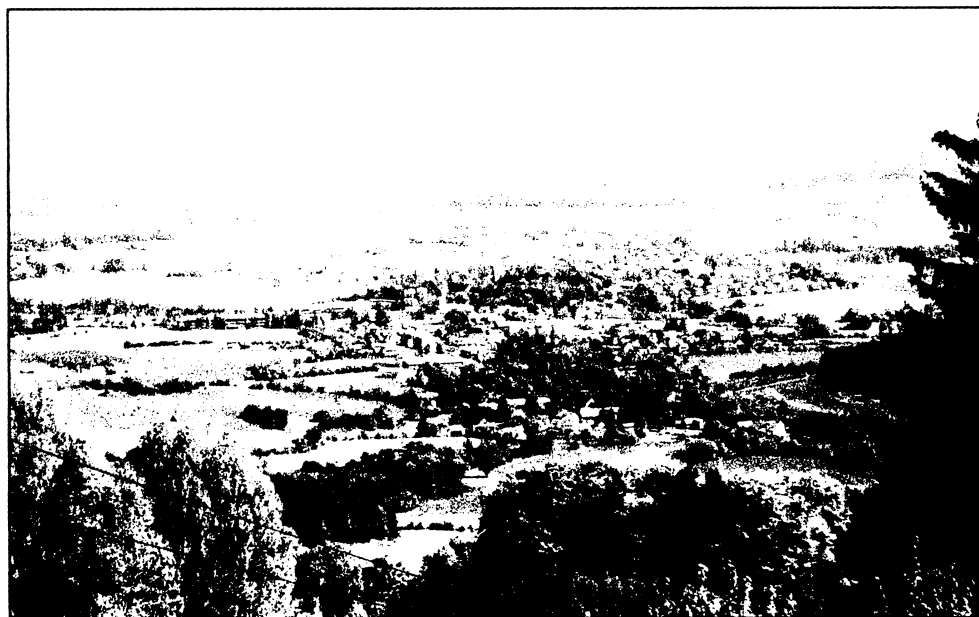
iii

iv

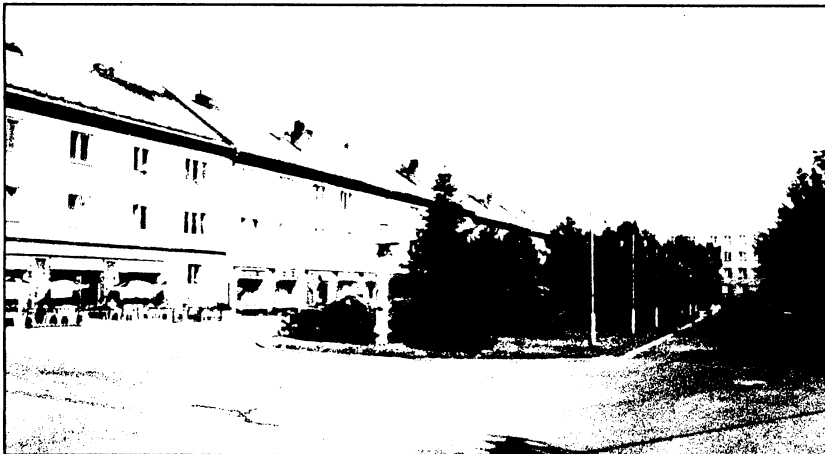
v

vi

vii

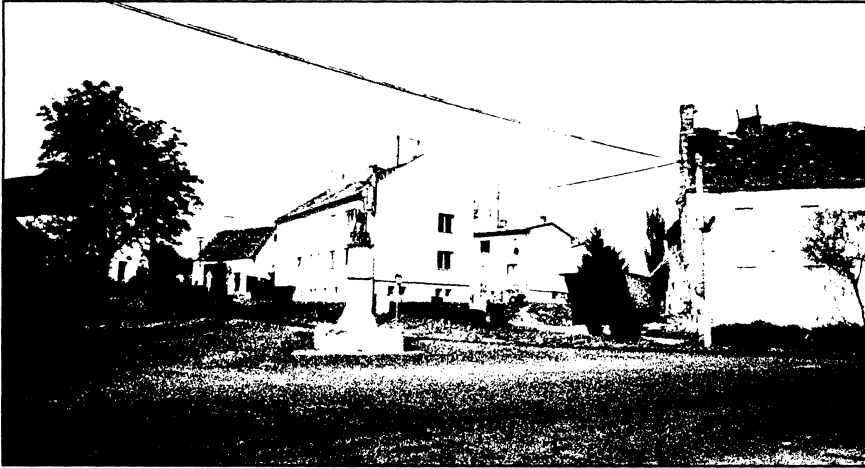
viii

ix

x

x i

x ii

x iii

x iv

xv

xvi

xvii

xviii

xix

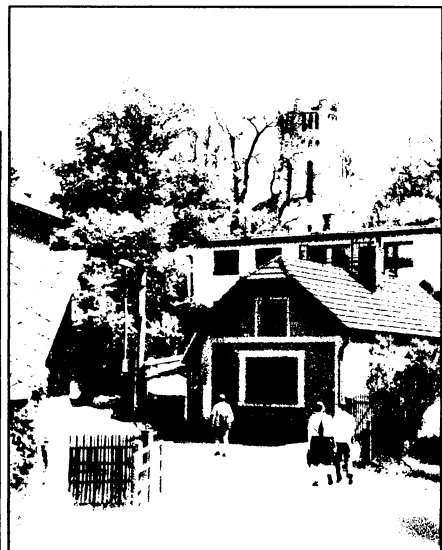

xx

xxi

xxii | xxiii

xxiv

xxv

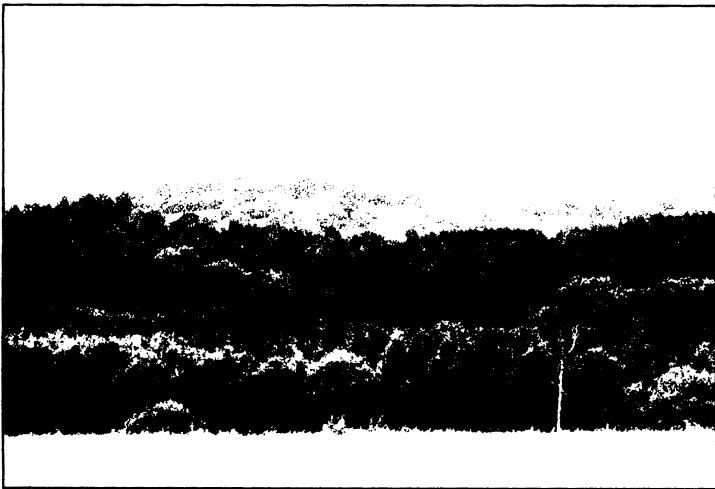
xxvi

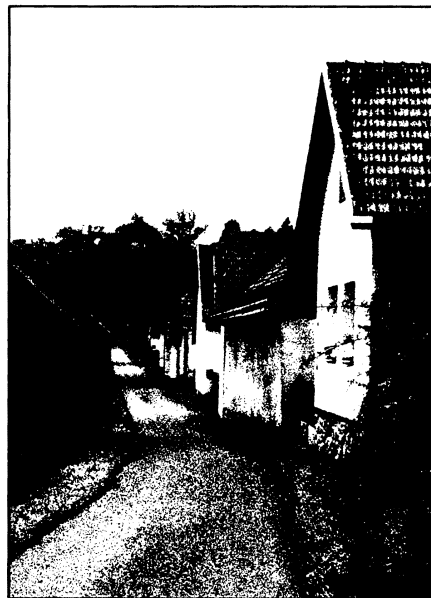
xxvii

xxviii

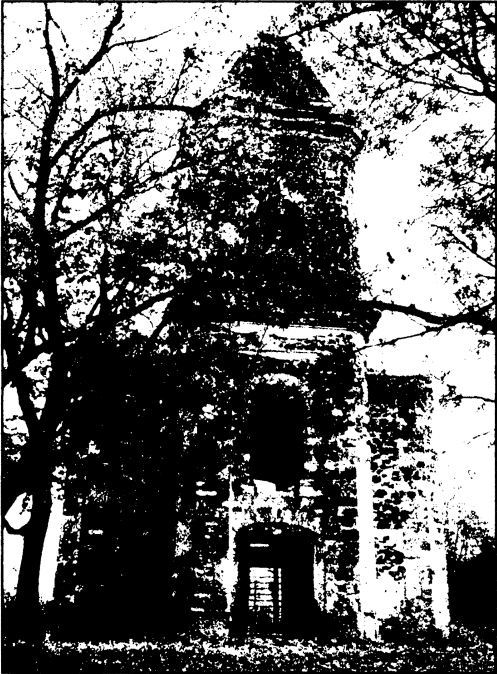
xxix

xxx

xxxi

xxxii

xxxiii	xxxiv
xxxv	xxxvi
xxxvii	

xxxviii

xxxix

xl

xli

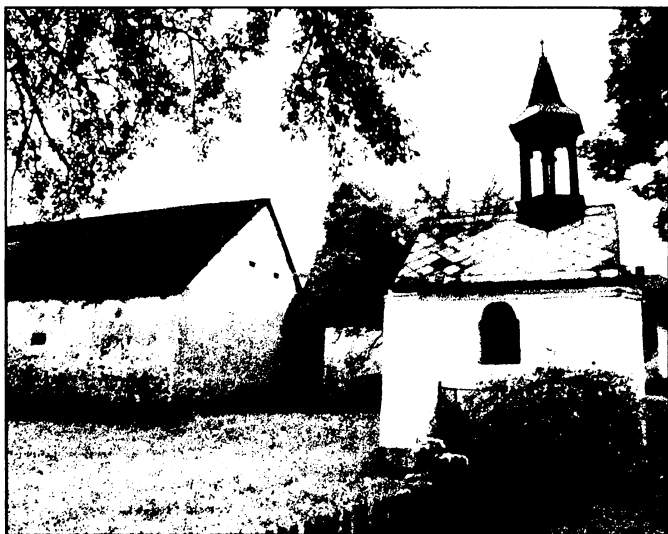
xlii

xliii

xliv

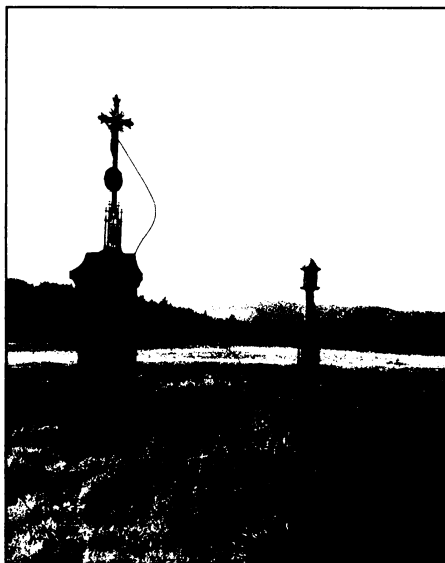
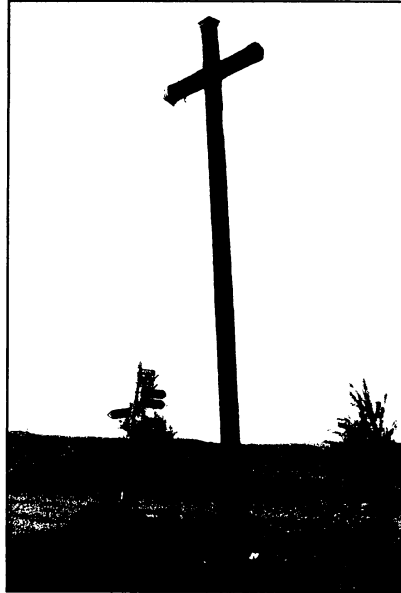
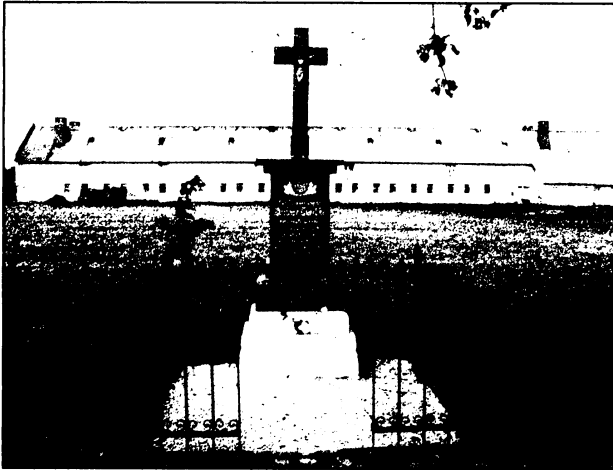
xlv

xlvi

xlvii | xlviii

xlix

li

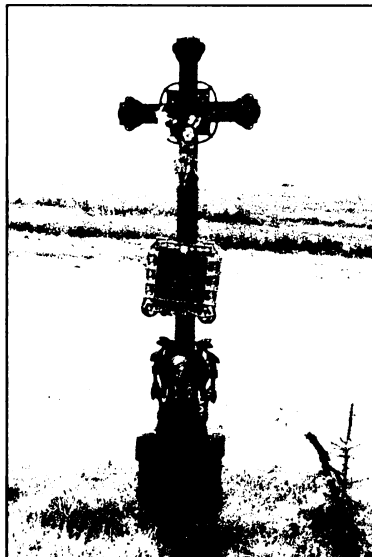
I

lii

liii

liv

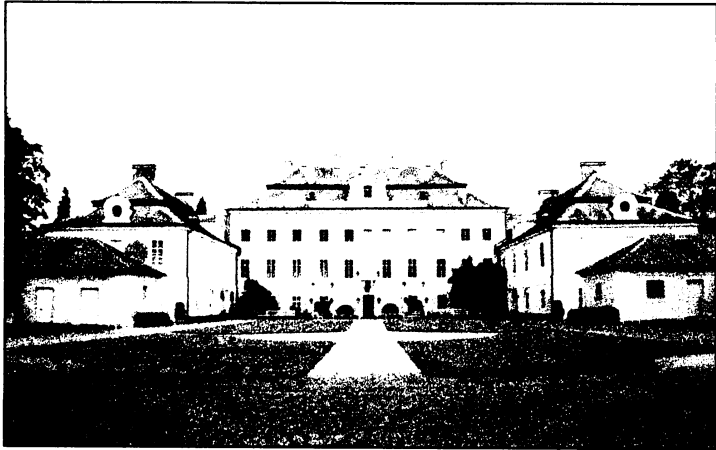

lv

lvi

lvii

lviii

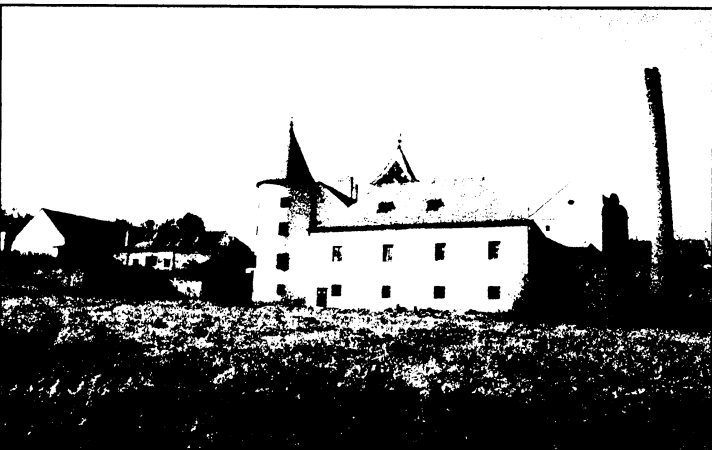
lix

lx

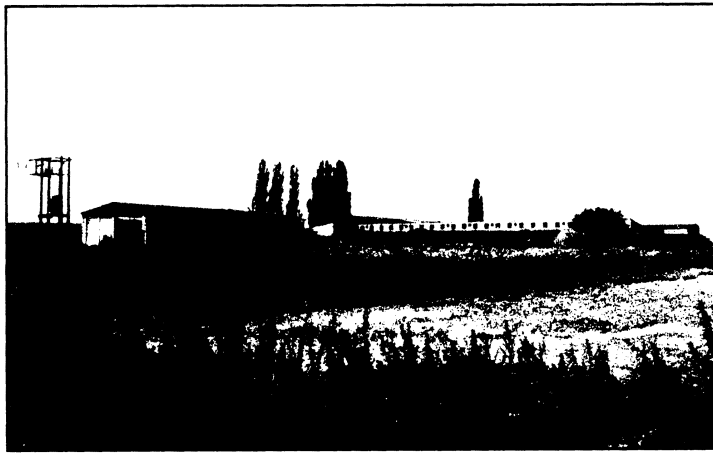
lxi

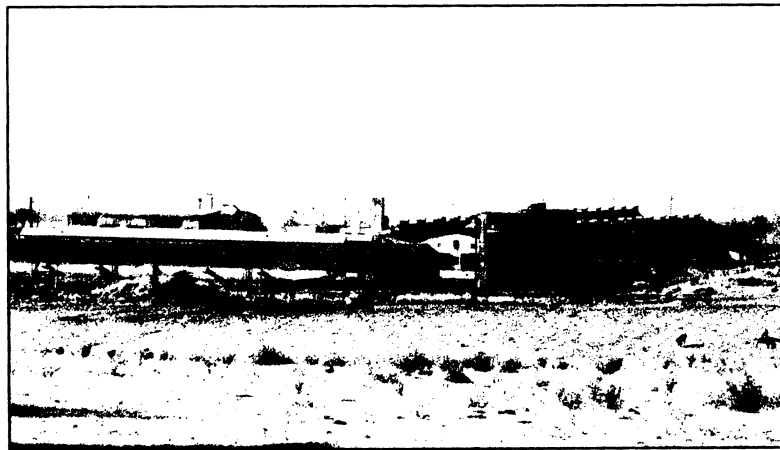
lxii

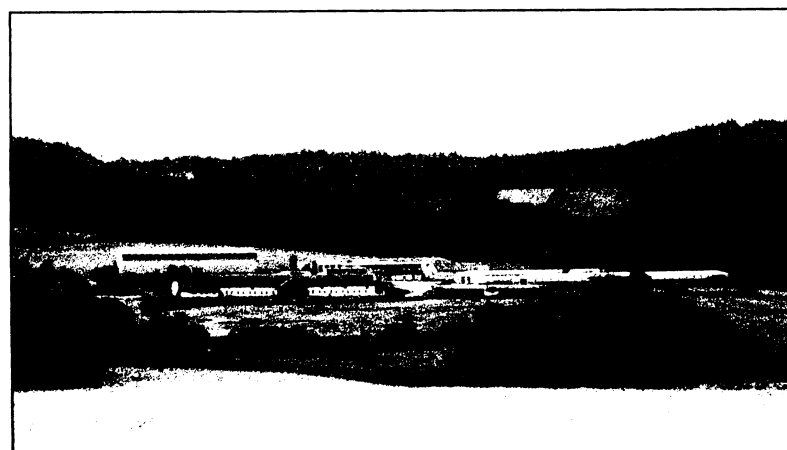
lxiii

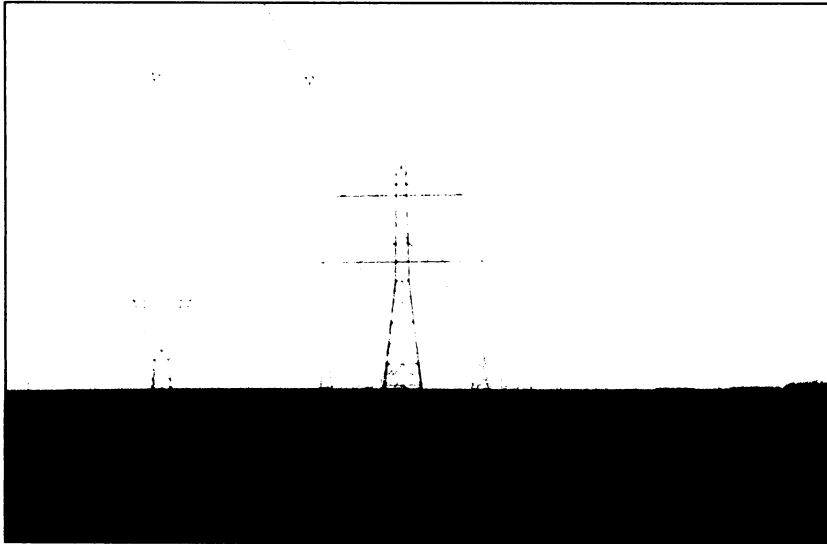
lxiv

lxv

lxvi

Ixvii

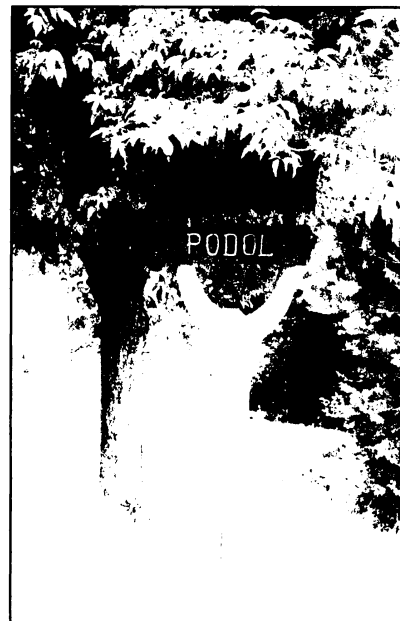
Ixviii

Ixix

Ixx

Ixxi

Ixxii

Ixxiii

Ixxiv

Ixxv